

Univerza v Ljubljani  
Fakulteta za socialno delo

Hana Lazar

**ODNOS ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA DO SMRTI IN RAZUMEVANJE PROCESA  
ŽALOVANJA**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2022



Univerza v Ljubljani  
Fakulteta za socialno delo

Hana Lazar

**ODNOS ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA DO SMRTI IN RAZUMEVANJE PROCESA  
ŽALOVANJA**

Diplomsko delo

Mentorica:izr. prof. dr. Jana Mali

Ljubljana, 2022



## ZAHVALA

Iskrena hvala mentorici,izr. prof. dr. Jani Mali, ki me je pri delu usmerjala in mi bila vedno pripravljena pomagati. Hvala za vso prijaznost in podporo.

Zahvala gre moji ljubeči družini, ki mi je ves čas pisanja diplomskega dela stala ob strani ter verjela vame.

Hvala vsem osmim študentkam Fakultete za socialno delo, ki so bile pripravljene z menoj spregovoriti o občutljivi temi.

Brez vas mi ne bi uspelo napisati zaključne naloge, iskrena hvala.

*V spomin na pokojnega »nonota« Giovannia*



## Povzetek diplomskega dela

Smrt je najbolj gotovo dejstvo našega življenja, ki se bo zagotovo zgodilo prav vsakemu posamezniku. Večina se nas z izkušnjo umiranja in smrti sreča v zasebnem življenju, nekateri ljudje pa se z omenjenima tematikama srečujejo na svojem poklicnem področju. Eden izmed takšnih poklicev je tudi socialno delo, zato je odnos socialnih delavk zelo pomemben, da se znajo približati umirajočemu in mu omogočiti kar se da kakovostno umiranje ter pomagati žalujočim sorodnikom in jih podkrepiti z vsemi potrebnimi informacijami. Žal je tema smrti v današnjem času še vedno tabu, ki se je ljudje radi izogibajo in odrivajo iz življenja. Poleg tega, da je znanje s področja smrti in odnos do le te zelo pomemben, da se lahko približamo umirajočemu človeku, je od tega odvisna tudi kakovost našega življenja. Ko se bomo namreč zavedali minljivosti, bomo s časom ravnali bolj varčno in se v življenju posvetili stvarim, ki nas osrečujejo. Odločila sem se izvesti raziskavo, s pomočjo katere bi ugotovila, kakšen odnos do smrti imajo študentke socialnega dela, ki se bodo v prihodnosti na svojem poklicnem področju po vsej verjetnosti srečevale z umirajočimi in žalujočimi. Poleg odnosa sem želela izvedeti, kakšne izkušnje srečanja z umirajočim in smrtjo imajo študentke, ob katerih priložnostih pogovor nanese na temo smrti in kako razumejo proces žalovanja ter katera znanja s tega področja bi še potrebovale. Izvedla sem kvalitativno raziskavo, kjer sem s pomočjo intervjuvanja osmih študentk prišla do podatkov in jih kasneje analizirala na kvalitativen način. Ugotovila sem, da študentke socialnega dela smrt in umiranje sprejemajo kot del življenja, hkrati pa doživljajo kot nekaj negativnega. Predvsem se na smrt odzivajo z negativnimi čustvi in po njihovem mnenju sta smrt in umiranje še vedno nezaželeni temi pogovorov v družbi ter med sovrstniki. Izgubo sorodnika študentke najpogosteje predelujejo s pomočjo pogovora in opore bližnjih. Proces poslavljanja doživljajo tako pozitivno, kot tudi negativno. Pogrebe namreč sprejemajo kot nekaj običajnega, hkrati pa so jim stresni ter naporni. Tudi proces žalovanja sprejemajo in nanj gledajo kot na ključen proces za sprejetje smrti bližnjega. Intervjuvanke so izrazile tudi željo po dodatnem znanju s področja dela z umirajočimi ter žalujočimi. Predvsem bi si želele znanje, kako ustrezno besedno ter nebesedno komunicirati z umirajočim človekom. Moji predlogi so, da bi na Fakulteti za socialno delo organizirali delavnico ali predavanje na temo smrti, tako da bi se lahko vse študentke opremile z dodatnim znanjem s tega področja. Dobro bi bilo tudi širšo družbo ozaveščati o temi smrti ter o tem spregovoriti z otroci v osnovnih šolah, da bi jim minljivost približali in tako zmanjšali strah pred le to. Na Fakulteti bi se lahko vzpostavila tudi skupina za samopomoč, kjer bi študentke imele priložnost spregovoriti o svojih izkušnjah srečanja z umirajočim ter smrtjo bližnjega in bi tako lažje prebrodile proces žalovanja.

Ključne besede: smrt, umiranje, žalovanje, odnos, socialno delo.





## Attitudes of social work students toward death and understanding the grieving process

### Graduation Thesis Abstract

Death is something we all eventually experience in our life. Most people encounter death and grief in their private lives, for others this is also a part of their profession. One of work placements, which frequently encounters passing and grief is social work, hence it is crucial for social workers to possess the ability to not only empathise with dying people and help them pass away with dignity, but also to offer support to their grieving family members. Unfortunately dying is still perceived as a taboo in our society and for this reason many try to avoid discussing mentioned topic. In addition, knowledge in connection to the process of dying and the relationship we have with it is key to understanding the importance of spending quality time with those close to us and focusing on matters, essential to us during our lifetime. Acknowledging transience of life help us to live fully and to be more present. As a part of my thesis, I carried out a qualitative research to find out how social work students perceive death and process of dying, since they will be encountering these two processes in their field of work quite frequently. In addition to analysing their understanding of the process of dying, I also wished to research their previous encounters with dying individuals, on which occasions they talk with others about death and how well they understand the grieving process in addition to finding out if they wish to gain any extra knowledge in connection to the mentioned topics. Findings from my research showed, that the students accepted death as a part of life, but also perceived it as something negative. Their emotional responses in connection to death are mostly negative, they believe death is something their peers and general society still avoid talking about. In their personal process of grieving their late family members, they search support in their close family and friends, mainly through talk. They accept funerals as something ordinary, but they also find them stressful and draining. In addition, they also see grieving as key process in order to accept someone's passing. Interviewed students expressed wish to gain extra knowledge in connection to communicating with dying individuals. Based on collected data, I came up with few solutions and proposals which could be implemented by the Faculty of social work. One of them is organizing workshops or lectures about death and passing, which would help students receive new knowledge about this subject matter. It would be also beneficial to inform wider society about the mentioned subject, including conversation in the curriculum of primary schools, to lessen fear and stigma connected to death and dying. Another possible solution would also be to form a support group, in which students would be given a chance to speak about their own encounters with passing of close family members in order to make grieving process easier and more peaceful.

Keywords: death, dying, grief, attitude, social work.



## PREDGOVOR

Smrt je del življenja, s katerim se prej ali slej vsakdo sreča. Večina se nas z umirajočim človekom sreča v zasebnem življenju, nekateri pa tudi na poklicnem področju. Eden izmed takih poklicev je tudi socialno delo, saj so prav socialne delavke tiste, ki naj bi umirajočim olajšale zadnje obdobje življenja ter uporabnike in njihove sorodnike pripravile na slovo. Žal pa je smrt še precej tabu tema. Opažam, da se veliko ljudi izogiba pogovoru o minljivosti, saj verjamejo, da bi tako smrt priklicali v svoje življenje in posledično se tudi manj ljudi odloča za zaposlitve na delovnih mestih, kjer je pogost stik z umirajočimi. Menim, da so ljudje premalo izobraženi, kako pristopiti do umirajočega in se zato v strahu, da bi kaj narobe rekli ali naredili, takim poklicem raje izognejo. Seveda so takšne zaposlitve tudi psihično obremenjujoče in kljub temu, da je za uspešno delo potrebna določena mera empatije, zaposleni ne smejo zgodb iz dela jemati preveč k srcu, saj jih to lahko privede do poklicne izgorelosti.

Sama sem se s temo smrti podrobneje srečala pri predmetu Pomoč umirajočim in njihovim sorodnikom, ki sem ga obiskovala v sklopu modula Socialno delo s starimi ljudmi. Prav omenjen predmet me je spodbudil, da sem začela veliko več premišljevati o minljivosti in me opogumil za delo z umirajočimi. Poleg tega sem pred tremi leti, po daljšem obdobju umiranja zaradi raka, izgubila dedka, ki mi je bil zelo blizu in na katerega sem bila zelo navezana. S pomočjo pogovorov pri predmetu Pomoč umirajočim in njihovim sorodnikom sem lahko predelala svoja čustva ter občutke in se lažje sprijaznila s smrtjo, ki je zadnja točka v življenju prav vsakega človeka.

In prav srečanje s smrtjo dragega dedka in obiskovanje predmeta Pomoč umirajočim in njihovim sorodnikom me je spodbudilo, da sem si za temo diplomskega dela izbrala smrt in umiranje. Pojavljalo se mi je vprašanje, kakšen odnos do smrti in umiranja imajo študentke socialnega dela, ki naj bi bile pri svojem poklicu kompetentne za delo z umirajočimi. Zdelo se mi je, da tudi med študentkami socialnega dela tema smrti ni pogosta tema pogovorov in je pri tem še veliko zadržanosti, zato sem s pomočjo intervjujev skušala priti do podatkov, kakšen odnos imajo študentke socialnega dela do umiranja in smrti ter kakšne so njihove osebne izkušnje srečanja z umirajočim. Zanimalo me je tudi ob katerih situacijah nanese pogovor na temo smrti ter katera znanja bi študentke še potrebovale, da bi se lažje srečale z umirajočim človekom.



Ugotovila sem, da študentke socialnega dela smrt sprejemajo kot del življenja, hkrati pa ob tem doživljajo negativna čustva. Po njihovem mnenju je družba še vedno zaprta do pogovorov na temo smrti in ta ostaja tabu. Poleg tega sem izvedela, da imajo študentke različne izkušnje srečanja z umirajočim, smrt sorodnika pa so najpogosteje predelovale s pomočjo pogovorov in pomembno vlogo jim skozi proces žalovanja predstavlja opora bližnjih. Žalovanje sprejemajo kot pomemben proces za sprejetje smrti sorodnika in se zavedajo univerzalnosti žalovanja vsakega posameznika. Študentke bi si s področja smrti in umiranja želele dodatnega znanja, predvsem znanja o besedni in nebesedni komunikaciji z umirajočim.

Z izvedbo kvalitativne raziskave sem pridobila vpogled v to, koliko so študentke odprte do teme smrti ter kakšne izkušnje imajo s tega področja, seveda pa bi z intervjuvanjem večjega števila študentk lahko prišla do verodostojnejših podatkov. Kljub temu sem z intervjuvanjem študentk tudi sama pridobila vredne izkušnje sodelovanja v pogovoru o smrti, ki mi bodo v prihodnosti prišle zelo prav, predvsem pri delu z žalujočimi sorodniki pokojnika.



## VSEBINA

1.	TEORETSKI UVOD .....	2
1.1.	RAZUMEVANJE SMRTI .....	2
1.2.	SMRT KOT TABU TEMA .....	4
1.3.	PROCES UMIRANJA .....	6
1.4.	PROCES ŽALOVANJA IN PREDELOVANJE IZGUB .....	8
1.5.	VLOGA SOCIALNEGA DELA PRI UMIRANJU IN ŽALOVANJU.....	10
2.	PROBLEM.....	16
3.	METODOLOGIJA .....	17
3.1.	Vrsta raziskave in tema raziskovanja .....	17
3.2.	Merski instrument in viri podatkov .....	17
3.3.	Populacija in vzorčenje.....	18
3.4.	Zbiranje podatkov .....	19
3.5.	Obdelava in analiza podatkov .....	20
4.	REZULTATI .....	23
4.1.	ODNOS ŠTUDENTK DO UMIRANJA IN SMRTI .....	23
4.2.	ODNOS DO SMRTI IN UMIRANJA V DRUŽINAH ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA, MED SOVRSTNIKI TER V DRUŽBI .....	24
4.3.	IZKUŠNJE ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA S SREČANJEM Z UMIRAJOČIM OZIROMA SMRTJO BLIŽNJEGA .....	25
4.4.	ZAZNAVANJE TER SOOČANJE ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA Z BOLEČINO OB SREČANJU Z UMIRAJOČIM.....	25
4.5.	IZKUŠNJE IN RAZUMEVANJE ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA GLEDE PROCESA POSLAVLJAJNJA 26	
4.6.	POGOVOR ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA O SMRTI.....	27
4.7.	RAZUMEVANJE ŽALOVANJA ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA.....	28
4.8.	ZNANJA, KI SO, ALI BI ŠTUDENTKAM POMAGALA PRI SREČANJU Z UMIRAJOČIM .....	29
4.9.	PRIMERJAVA ODNOSA DO SMRTI MED MODULI .....	30
5.	RAZPRAVA .....	32
6.	SKELPI .....	37
7.	PREDLOGI .....	39
8.	LITERATURA IN VIRI .....	41
9.	PRILOGE.....	43
9.1.	Priloga 1: Raziskovalna vprašanja in smernice za intervju .....	43
9.2.	Priloga 2: Intervjuji .....	44
9.3.	Priloga 3: Odprto kodiranje .....	58
9.4.	Priloga 4: Osno kodiranje .....	108





## 1. TEORETSKI UVOD

### 1.1. RAZUMEVANJE SMRTI

Erić (2009, str. 11) je zapisal, da je definiranje smrti osnovno izhodišče, če se želimo poglobiti v ta skrivnostni pojav. To pa ni preprosto, saj še nobeno živo bitje ni izkusilo lastne smrti in tako ni človeka, ki bi lahko z gotovostjo opisal ta pojav, ki v ljudeh pogosto zbuja mnogo vprašanj in strahov. Erić (2009, str. 13 - 14) je smrt definiral kot »Konec življenja, ki se mu do današnjega dne še nihče ni izognil.« Čeprav se umira že od nekdaj, smrt še vedno ostaja velika skrivnost. Velja namreč za nekaj, kar med vsemi ljudmi vzbuja strah in gre za skrajno individualen pojav, saj se zavest o smrti spreminja od človeka do človeka.

Smrt je del življenja, ki ga ne moremo napovedati in mu ne moremo uiti. Vsi ljudje na svetu se v teku življenja slej ko prej srečamo z izgubo nekoga, ki nam je blizu, ne glede na to, kje se rodimo, ali smo revni ali bogati, kateri jezik govorimo (Dodič, 2016, str. 5). Gre za pomemben dogodek v človekovem življenju, ne glede na to, ali nanjo gledamo pozitivno ali negativno. Da je tema smrti bila pomembna že v preteklosti nas opominja tudi ogromno upodobitev v likovni umetnosti, pojavljanje v literaturi in pogosto je smrt predmet številnih filozofskih razglabljanj. Opominja nas na minljivost in neponovljivost trenutkov ter nas s tem spodbuja, da izkoristimo čas, ki nam je dan, ter si v življenju zastavljamo dolgoročne cilje (Russi Zagožen, 2001, str. 25).

Štambuk (2018, str. 16) zapiše, da popolno razumevanje smrti lahko obrazložimo s pomočjo treh komponent: ireverzibilnost, nefunkcionalnost in univerzalnost. Ireverzibilnost vključuje razumevanje, da živi organizem enkrat umre, oziroma da telesa ne moremo obuditi v življenje. Nefunkcionalnost predpostavlja, da se življenjske funkcije zaključijo s smrtjo in univerzalnost pomeni, da se smrt dogaja vsem živim organizmom.

Harvey (1998, str. 3 – 6) definira besedo izguba kot stanje, ko nimamo več nekoga ali nečesa, kar smo nekoč imeli. Smrt naj bi bila posebna in edina oblika izgube, ki se je nikakor ne da povrniti, saj je smrt izguba živega organizma za vedno.

Iz zapisanih definicij o smrti lahko opazimo, da je to kompleksen pojav, ki ga težko jasno definiramo. Prav vsak posameznik doživlja smrt na svoj način. Pomembno pa je, da se s smrtjo sprijaznimo ter se zavedamo minljivosti in si tako ustvarimo kar se da kakovostno

življenje. O tem spregovori tudi Klevišar (2006, str. 94), ki zapiše, da je kakovost našega življenja odvisna od našega odnosa do smrti. Poleg tega na kakovost življenja vpliva tudi to, kako sprejmemo dejstvo, da bomo nekoč umrli, kakšen odnos imamo do umirajočih in kako se od pokojnih poslovimo. Šele, ko se zavedamo minljivosti, bomo s časom ravnali bolj varčno, se posvetili stvarem, ki nas osrečujejo in izbirali, kaj je vredno in kaj ni. Tako bodo stvari v življenju dobile drugačno vrednost in človek se bo naučil živeti tu in sedaj ter se življenja veselil. Klevišar (2006, str. 94) poudari, da kdor sprejme smrt kot del življenja, se bo lažje srečal z umirajočim človekom. In prav slednji je naš veliki učitelj, ki nas uči pristnih človekovih odnosov, komunikacije, tudi nebesedne, uči nas, kaj je v življenju pomembno, živeti tu in zdaj ter strpnosti.

Multidisciplinarna veda, ki preučuje smrt se imenuje Tantologija in velja za razmeroma novo znanstveno disciplino, ki se ukvarja z analizo in raziskavo vseh bistvenih psihičnih, socialnih, antropoloških, kulturnih ter tudi ideoloških vidikov smrti in vsega, kar je z njo povezano. Ker kot znanost še ni epistemološko utemeljena, zbira dejstva z različnih humanističnih in znanstvenih področij, kot so antropologija, religija, filozofija, zgodovina, biologija medicina, psihiatrija, psihologija, psihoanaliza, sociologija in umetnost. Njen najpomembnejši cilj in temeljno prizadevanje je, da bi postala multidisciplinarno raziskovalno področje, ki bi združevalo strokovnjake naštetih disciplin, ki bi skupaj preučevali smrt, saj je ta še vedno neraziskana (Erić, 2009, str. 17).

Smrt naj bi bila prvotno teološki pojem in velja za temelj vseh religij reševanja skupnega problema, kako naj prenesemo konec življenja. Sodobna teologija si zastavlja vprašanja o smrti in skuša najti odgovore. Predvsem poudarja, da življenje zahteva smrt, ker se tako bogati in obnavlja. Teologi poudarjajo, da se je potrebno s smrtjo sprijazniti ter živeti in umreti dostojanstveno (Erić, 2009, str. 25).

Razumevanje smrti je pomembna tema tudi v socialnem delu, saj so prav socialne delavke tiste, ki naj bi umirajočemu pomagale, da se sooči s težavami ob koncu življenja. Poleg tega prispevajo k zagotavljanju paliativne oskrbe in nudijo pomoč žalujočim sorodnikom, ki se soočajo z izgubo bližnjega. Pomembno vloga socialnega dela pa je tudi informiranje ljudi ter detabuiziranje teme smrti.

V nadaljevanju teoretičnega uvoda se bom podrobneje dotaknila omenjenih tem in predstavila smrt kot tabu temo, proces umiranja in proces žalovanja ter predstavila vlogo socialnega dela pri umiranju in žalovanju.

Poglavje zaključujem z mislijo, ki jo je zapisal Jean de La Fontaine:

*»Smrt modrega ne preseneti: vedno je pripravljen odpotovati«* (Velike misli o smrti, b.d.).

Smrti se moramo zavedati, jo sprejeti kot del življenja in se o njej pogovarjati, da jo bomo sprejeli, ko bo prišla in nas ne bo presenetila. Do takrat pa živimo čim bolj polno življenje ter se posvetimo stvarem, ki nas osrečujejo, da si ob zadnji uri ne bomo očitali, zakaj nismo življenja bolje izkoristili, ampak bomo pripravljeni mirno odpotovati.

## 1.2. SMRT KOT TABU TEMA

*»Smrt je najbolj gotovo dejstvo našega življenja, o katerem pa morda še najmanj razmišljamo, še manj pa ga načrtujemo. Zdi se, da se zgodi sama od sebe, tako rekoč mimo nas, svojevoljno. Če se le za hip ozremo okoli sebe, lahko opazimo njeno vseprisotnost: ne le v naravi, ki se ves čas giblje v procesih rojevanja in umiranja, pač pa jo ves čas srečujemo v poročilih o vojnah in drugih tragedijah.«* (Miličinski in Bajželj Bevelacqua, 2011, str. 189).

Gedrih in Prusnik (Miličinski in Bajželj Bevelacqua, 2011, str. 189) poudarjata, da smrt kljub svoji vseprisotnosti ostaja še vedno tabu tema in o njej ne razmišljamo, oziroma jo odrivamo na stran, kot da se dogaja le drugim. Kljub etimološkemu pomenu besede smrt, ki prvotno pomeni *»dobra, naravna, nenasilna smrt«*, je danes pogosto predstavljena kot nekaj negativnega in nanjo gledamo kot na nasilen vdor v človekovo pravico do življenja.

Smrt je nekaj, česar se bolj ali manj bojijo vsi ljudje. Strah pred smrtjo je čustven odziv na nevarnost pred koncem življenja. Gre za pojav, ki ni splošen, ampak ima povsem specifičen in individualen pomen ter se spreminja od vsakega človeka, skupine, naroda in pojma kulture (Erić, 2009, str. 14). Pogosto se v ljudeh pojavlja občutek, da jim življenje ni dalo tistega, kar so si želeli in od njega pričakovali, zato se smrti bojijo in dejstvo, da bodo nekoč umrli izrivajo v ozadje ter o minljivosti ne govorijo (Košak, 2000, str. 347).

Na umiranje in smrt smo ljudje slabo pripravljeni, kljub temu, da je to del našega življenja, ki mu ne moremo uiti. Misli nanje raje odrivamo, kot da nas to ne more doleteti. V starih časih

je večina ljudi umirala po domovih v krogu družine in tako so se tudi otroci zgodaj srečali z minljivostjo ter jo doživljali kot del življenja. V današnji družbi je tema smrti pogosto tabuizirana in izrinjena na stran, kar pri ljudeh povečuje strah in napetost (Klevišar, 2006, str. 9). Poleg strahu pred smrtjo, se človek boji tudi procesa umiranja, predvsem trpljenja in bolečine, ki bi se ob tem lahko pojavile (Russi Zagožen, 2001, str. 26).

»Dandanes se v moderni družbi pojavlja problem odsotnosti smrti iz javnega življenja, kar povzroča stopnjevanje eksistencialnih problemov, ki se nanašajo na človeško smrtnost. Smrt je predstavljena kot konec načrtovanja oziroma kot točka, na kateri pridobljenega znanja ne moremo več uporabiti. Smrt je tako odstranjena iz življenja, saj povzroča grožnjo moderni družbi« (Štrancar, 2004, str. 34).

Z vprašanji o smrti in umiranju se na domiselne načine ukvarjajo vse tradicije. Krščanstvo in islam na primer obljubljata bližino boga v nebesih, hindujske, neoplatonistične in budistične doktrine pa poudarjajo pomembnosti izkušenj, ki smo jih deležni za čase življenja. Kljub temu, da med tradicijami obstajajo velike razlike, vse poudarjajo pomembno vlogo tematike smrti pri duhovni rasti in pripravljajo svoje člane na smrt ter tisto, kar naj bi ji sledilo (Miličinski in Bajželj Bevelacqua, 2011, str. 13).

Krščanska vera, ki je pri nas na Slovenskem najbolj razširjena, oznanja Kristusovo oznanilo o večnem življenju in vstajenju vseh umrlih. Kristjani naj bi na tak način vlivala upanje, da po smrti ni vsega konec. Prav tako naj bi človeka tolažila v najtežjih trenutkih ter ga opogumljala v dostojanstvu ob zadnji uri. Vendar pa je strah pred smrtjo običajni spremljevalec človeka in tudi kristjani pri tem niso izvzeti (Miličinski in Bajželj Bevelacqua, 2011, str. 179-187).

»Čeprav je smrt osrednji del našega življenja, o njej redko spregovorimo. Večkrat izraz nadomestimo z drugimi besedami in ne govorimo o umiranju, ampak pravimo, da oseba odide ali pa se ji življenje izteče. Ljudje v življenju načrtujemo vse mogoče stvari. Od tega s kom se bomo poročili, katere kraje bomo obiskali, kakšna kariera nas čaka ... Vse to so stvari, ki se morda nikoli ne bodo zgodile. Za smrt, ki pa se bo zagotovo vsem zgodila, pa se nikoli ne pripravimo« (Ostaseski, 2004, str. 8).

Tudi sama opažam, da je tema smrti v današnji družbi v večini pogovorov nezaželena in se ljudje pogovorom o umiranju izogibajo. Beseda smrt je le redko uporabljena, saj v ljudeh vzbuja strah. Menim, da bi bilo dobro o temi smrti spregovoriti tudi z mlajšimi otroki in jim

tako minljivost predstaviti kot normalen del življenja, ne pa nekaj, česar bi se morali bati in o tem raje molčati.

### 1.3. PROCES UMIRANJA

»Pri mnogih ljudeh smrt ne nastopi nenadno, ampak je posledica krajšega ali daljšega obdobja umiranja, navadno povezanega z akutno ali kronično boleznijo« (Russi Zagožen, 2001, str. 19).

Vsak človek je enkratno bitje in vsak umira na svoj način. Nekateri odzivi umirajočih se večkrat ponavljajo, zato je pomembno, da se jih zavemo ter tako umirajočega lažje razumemo in z njim komuniciramo. Zavedati se moramo, da se reakcije človeka, ki se poslavlja, lahko prepletajo in da ne moremo ničesar v naprej napovedati, ampak moramo biti pripravljeni na vse (Klevišar, 2006, str. 49).

Kübler-Ross je švicarska zdravnica, ki se je pogovarjala z umirajočimi ter v svojem delu *On Death and Dying* (Kübler-Ross, 1973, str. 32 - 108) predstavila svoje ugotovitve iz pogovorov. Proces umiranja je razdelila na pet stopenj:

- **ZANIKANJE:** Pacientova prva reakcija na potrjeno diagnozo je navadno stanje šoka, iz katerega se postopoma okreva. Ko se oseba ponovno zbere, je njen običajen odgovor na diagnozo: »Ne, ne morem biti jaz.« V našem podzavestnem umu smo vsi nesmrtni, zato se je tako težko soočiti s smrtjo in jo raje zanikamo.
- **JEZA:** Ko mine prva stopnja in pacient diagnoze ne zanika več, se pojavijo občutki jeze, besa, zavisti, zamere. Pogosto si oseba postavi vprašanje: »Zakaj ravno jaz?« Ta jeza navadno projicira v okolje in je težko obvladovana z vidika družine in osebja.
- **POGAJANJE:** V tej fazi skuša pacient skleniti dogovor z Bogom, da bi odložil trenutno neizogibno dogajanje. Pogosto oseba misli, da bo Bog bolj naklonjen lepim prošnjam, zato ga lepo prosi, naj ga še ne vzame s tega sveta. Pogajanje je v resnici poskus odlaganja smrti.
- **DEPRESIJA:** Ko neozdravljivo bolan bolnik ne more več zanikati bolezni in čuti, da se mu stanje poslabšuje, se pojavi stanje depresije. Pacienta preplavijo občutki žalosti in priprave na dokončno ločitev s tega sveta.

- **SPREJETJE:** Pacient se v zadnji fazi lahko sprijazni z diagnozo in sprejme svojo usodo. V tem obdobju ni prisotne depresije in jeze, bolnik izrazi svoja čustva, tudi zavist do živih in zdravih in žalovanje zaradi bližajoče se izgube življenja (Klevišar, 2006, str. 50).

Pri omenjenih fazah se moramo zavedati, da se lahko reakcije med seboj prepletajo in ne vrstijo po navedenem vrstnem redu, saj vsak posameznik umira drugače. Umirajočemu moramo pustiti popolno svobodo in mu dopustiti, da izrazi svoja čustva ter izrazi strah (Klevišar, 2006, str. 55). Poleg tega se mi zdi pomembno poudariti, da sprejmemo človekove odzive in si jih ne razlagamo kot napad, ampak skušamo razumeti kaj oseba doživlja in ji stojimo ob strani v teh težkih trenutkih. O občutkih se je dobro tudi pogovoriti, da umirajoči lahko izrazi svoja doživljanja, pri tem pa ga ne prepričujemo, naj obnašanje spremeni, ampak skušamo razumeti.

Pomembno je človeku omogočiti čim bolj kakovostno umiranje, zato moramo biti pozorni na njegove telesne, psihične, duhovne in socialne potrebe. To, da umirajočega spremljamo, pomeni, da z njim vzdržujemo pristen medosebni odnos (Russi Zagožen, 2001, str. 19).

Russi Zagožen (2001, str. 19 – 25) predstavi telesne, psihične, duhovne ter socialne potrebe umirajočega:

- **TELESNE POTREBE:** So najlažje prepoznane, zato smo nanje tudi najbolj pozorni. Telesno bolečino lahko lajšamo z ustrezno protibolečinsko terapijo ter poskrbimo za primerno nego, oskrbo in pravilno prehrano, da zadovoljimo velik del telesnih potreb posameznika. Telesno in psihično počutje sta medsebojno tesno povezana, zato z zadovoljevanjem fizičnih potreb vplivamo na človekovo dobro počutje. Slednje vpliva tudi na imunski sistem in tako na potek bolezni.
- **PSIHIČNE POTREBE:** Pionirka na področju preučevanja umiranja in smrti Elisabeth Kübler-Ross je s pomočjo intervjujev, ki jih je izvedla z umirajočimi, ugotovila, da človek, ki umira navadno preide skozi pet faz. To so faza zanikanja, faza jeze, faza pogajanja, faza depresije in faza sprejetja, ki sem jih predhodno že podrobneje predstavila. Če smo seznanjeni s procesom umiranja in fazami, ki jih preide umirajoči, lažje razumemo njegovo doživljanje.
- **DUHOVNE POTREBE:** Bolnik si navadno postavlja vrsto vprašanj o smiselnosti življenja, o preteklosti in prihodnosti, ki jo bo smrt prehitela. Pogosto se umirajoči osredotoči na

negativne izkušnje iz življenja, zato je pomembno človeka spodbuditi k pozitivni in prepoznati vsakdanje stvari, ki dajejo življenju smisel. Umirajoči ima sedaj priložnost spremeniti svoj odnos do sebe, sveta in ljudi, ki ga obkrožajo.

- **SOCIALNE POTREBE:** V Sloveniji se skoraj polovica vseh smrti zgodi v zdravstvenih ustanovah, tako da bolniki umrejo relativno osamljeni. Zavedati se moramo, da imajo tudi umirajoči potrebo po stikih z drugimi. Tisti, ki so negovani v bolnišnicah, so deležni strokovne nege, doma pa je umirajoči navadno deležen ljubezni in skrbnosti domačih. Pomembno je prisluhniti umirajočemu glede namestitve in upoštevati njegove želje.

Predvsem se mi zdi pomembno, da kot spremljevalci umirajočega človeka, postavimo njegove potrebe na prvo mesto in se ne sami odločamo, kaj bi bilo zanj najbolje. Človek je strokovnjak za svoje življenje in najbolj ve, kaj potrebuje. Mi pa smo ob njemu, da mu pomagamo in ga podpremo na področjih, kjer sam ne zmore in mu tako omogočimo kvalitetnejše preživljanje zadnjega obdobja življenja.

#### 1.4. PROCES ŽALOVANJA IN PREDELOVANJE IZGUB

»Medtem ko se s smrtjo za umirajočega vse konča, se za svojce in prijatelje navadno začne težko obdobje žalovanja. Ne glede na to, kaj bomo rekli, se zaobljubili ali naredili, umrlega ne bomo nikoli več videli, slišali, se ga dotaknili. Naše življenje se je za vedno spremenilo.« (Russi Zagožen, 2001, str. 29).

Žalovanje je boleč vendar normalen proces, ko se oseba spoprijema z izgubo. Žalovati pomeni vzpostaviti stik s praznino, ki jo za seboj pusti izguba bližnjega. Lahko rečemo, da se obdobje žalovanja zaključi, ko se naučimo živeti brez ljubljene osebe ter prenehamo živeti v preteklosti in energijo ponovno vlagamo v sedanost in ljudi, ki nas obdajajo (Bucay, 2001, str. 100).

Človekove reakcije na izgubo ljubljene osebe so zelo različne, zato ne moremo reči, da je proces žalovanja za vse enak. Kako oseba izrazi žalovanje je odvisno tudi od družbenih pričakovanj in posamezne družbe. Ljudje iz različnih kultur se na izgubo različno odzivajo (Reith in Payne, 2009, str. 124 - 126). Ne obstaja predpis, kako bo žalovanje potekalo in tudi čas obdobja žalovanja je različno dolg. Je pa izguba bližnjega ena najhujših stisk v življenju, zato je pomembno, da ima človek priložnost žalovati ter da čustev ne izpodrine. V veliko

oporo mu je lahko oseba, ki mu prisluhne ter dopusti žalovati, saj bo tako žalujoči lahko ponovno zaživel in našel smisel v življenju (Klevišar, 2006, str. 91).

Človek po smrti bližnjega gre skozi proces žalovanja, prek katerega se navaja na življenje brez umrlega. Lahko bi rekli, da se tako oseba poslavlja od umrlega, kot se je ta poslavljal od življenja, zato so tudi faze žalovanja podobne fazam, ki se pojavljajo pri umirajočem človeku (Russi Zagožen, 2001, str. 29) in sem jih podrobneje že predstavila pod naslovom Proces umiranja.

Russi Zagožen (2001, str. 29-33) opiše faze žalovanja po Randonu (1993):

1. **FAZA IZOGIBANJA:** To obdobje se pojavi takoj po novici o smrti. Oseba se poskuša izogniti čustvom, ki jo preplavijo. Pogosto pride do šoka, apatičnosti, zbežnosti, dezorganiziranosti v mišljenju, čustvovanju, vedenju. Pojavi se potreba po zanikanju, kot da se to ni zgodilo. Ljudje se različno odzovejo na dano situacijo. Nekateri z navidezno neprizadetim vedenjem, drugi se zaprejo sami vase in izgubijo stik s svetom. Pomembno je, da se žalujočemu omogoči, da se od pokojnika poslovijo. Naj ga vidi, se ga dotakne, da se prepriča, da je resnično umrl. Žalujoči naj bi imeli večje težave pri žalovanju, kadar umrlega ne najdejo in se od telesa pokojnika ne morejo posloviti.
2. **FAZA SOOČANJA Z IZGUBO:** Reakcije na smrt se pri žalujočem pojavijo na telesnem, duševnem in duhovnem nivoju. Na telesnem se pogosto pojavijo težave s spanjem, izguba apetita, prebavne motnje, utrujenost, napetost, zmanjša se telesna odpornost in človek je bolj podvržen boleznim. Na psihičnem nivoju lahko opazimo žalost, strah, nemoč, krivdo, obžalovanje, obup, pa tudi sovražnost in pesimizem. Pogosto se tudi zmanjšata koncentracija in občutek za realnost. Na duhovnem nivoju pa se opazi predvsem izgubo smiselne usmerjenosti. Žalujoči mora sprejeti bolečino, ki mu jo povzroči žalost ob izgubi. Težave se ne da odpraviti z zdravili, zato ni priporočljivo dolgotrajnejše jemanje pomirjeval in antidepresivov. Človek mora svoje občutke preživeti in predelati, da jih lahko sprejme. Sprejeti mora tudi druga čustva, ki se pojavljajo, kot so na primer jeza, krivda, strah... Pogosto žalujočega spremlja občutek krivde, da za umrlega ni naredil dovolj. Želi si, da bi stvari izpeljal drugače in se čuti krivega. Pogosto se pojavi tudi strah pred prihodnostjo in se ljudem pojavlja vprašanje, kako bodo zmogli živeti brez pokojnega. Tako je za človeka bolje, da v tej fazi ne razmišlja o daljni prihodnosti, ampak si za cilj postavi preživeti en dan in to naredi vsak dan znova.



3. FAZA PRILAGODITVE NA IZGUBO: Znaki žalovanja so vse manj izraziti in oseba se postopoma socialno in emocionalno vključuje v vsakdanje življenje. Življenjsko energijo ponovno vlaga v druge odnose in se ponovno obrača v svet, ki ga obdaja in ljudi, ki ga obkrožajo. Žalujoči najde nove življenjske cilje in stvari, za katere želi živeti. Včasih je lahko boleče tudi spoznanje, da je človek sposoben živeti brez umrlega.

Vsak človek je edinstven in vsak žalujoči so bo z izgubo bližnjega soočil na svoj način. Pomembno se mi zdi prepoznati znake žalovanja in človeku dopustiti čas, da predela lastne občutke. Nekdo lahko potrebuje pogovor, drugi tišino in morda le bližino sočloveka. Dodič (2016, str. 10 – 12) zapiše nekaj nasvetov, kako se odzvati v odnosu z žalujočo osebo, ki jih bom v nadaljevanju povzela: Lepo je, da osebi izrazimo sožalje, jo objamemo, ji dopustimo, da izrazi svoja čustva, prisluhnemo in nikdar ne kritiziramo ali sodimo. Včasih je dovolj tišina, zato se ni potrebno obremenjevati, če ne najdemo besed. Dovolj je bližina, da človek čuti, da sta mu nudeni ljubezen in toplina. Tudi žalujoči sam si lahko pomaga skozi proces žalovanja. Pomembno je, da spregovori z ljudmi, ki jim zaupa, lahko zapisuje svoje občutke, čustva, doživljanja ter umrlemu napiše pismo. Lahko se odloči za ustvarjanje, da s tem sprosti žalost in dobro se je spominjati pozitivnih trenutkov, ki jih je preživel s preminulo osebo.

Če smo opremljeni z napotki, kako pristopiti do žalujočega, nam bo najverjetneje lažje stopiti do sočloveka, vendar pa kot sem že poudarila, je vsak človek univerzalno bitje, ki se z izgubo sooča na svoj način in ne obstajajo navodila, kako stopati v odnos z žalujočim. Predvsem se mi zdi pomembno, da smo pristni in človeku dopustimo čustva ter smo ob njem, da bo začutil podporo in ne bo osamljen.

### 1.5. VLOGA SOCIALNEGA DELA PRI UMIRANJU IN ŽALOVANJU

Beresford, Adshead in Croft (2007, str. 24 – 28) zapišejo, da je socialno delo sestavni del multidisciplinarnega tima v okviru paliativne oskrbe, ki nudi celostno storitev pacientom in njihovim družinam. Za razliko od mnogih področij socialnega dela je socialno delo, ki je specializirano v paliativno oskrbo, univerzalna storitev, ki vključuje delo z dvema skupinama ljudi. V prvo skupino se uvrščajo neposredni uporabniki storitev z življenjsko nevarnimi diagnozami, v drugo pa žalujoči sorodniki. Socialne delavke so usposobljene za uravnovešanje različnih potreb obeh omenjenih skupin. Nudijo širok nabor podpore tako

bolnikom, kot njihovim družinam, od praktične pomoči, do nasvetov in svetovanja ter pomoč pri dostopanju do drugih storitev, zagovorništvu ter skupinski podpori.

Ključni namen socialnega dela je po Beresfordu, Adsheadu in Croftu (2007, str. 27, 28) definiran kot:

- Delo z individualnimi osebami, družinami, skupinami in skupnostmi za doseg njihovih potreb,
- planiranje, izvedba ter evalvacija socialno delavne prakse z uporabniki,
- podpora posameznikom pri zastopanju njihovih potreb, pogledov in okoliščin,
- obvladovati tveganja posameznikov, družin, skupin ter skupnosti,
- upravljati ter biti odgovoren s supervizijo in podporo za lastno prakso socialnega dela,
- pokazati strokovno usposobljenost v praksi socialnega dela.

Naloge socialnih delavcev so zelo raznovrstne in vključujejo različne skupine ljudi. Socialno delo se ne osredotoča le na posameznika, ampak je pomembno, da v delovni projekt pomoči vključi tudi socialno mrežo uporabnika. Pri delu z umirajočimi se mi zdi zelo pomembno sodelovanje s svojci, da se procesa umiranja bližnjega ne ustrašijo in umaknejo, ampak s podporo strokovnega osebja sodelujejo in prejmejo tudi ustrezno pomoč, ki jo v tem težkem obdobju sami potrebujejo.

V nadaljevanju bom predstavila potrebe umirajočega, njegove družine ter negovalcev, s katerimi se sooča socialna služba:

- Pacientove potrebe, ki jih je potrebno zagotoviti so predvsem ohranitev identitete umirajočega, ohraniti njegovo kontrolo in neodvisnost ter mu zagotoviti psihološko, čustveno in duhovno podporo.
- Člani družine in negovalci, ki skrbijo za umirajoče, potrebujejo pomoč pri prepoznavanju svoje vloge ter tako kot pacient psihološko, čustveno ter duhovno podporo.
- Pogoste potrebe umirajočega, njegovih svojcev in negovalcev so tudi etične in kulturne potrebe, oskrba s potrebnimi informacijami o državni in privatni pomoči ter skupinah za samopomoč, svetovanje in informiranje o finančnih in drugih praktičnih zadevah, dostop do pravnega svetovanja in izdelava oporoke ter informacije o posmrtnih praktičnih problemih (Reith in Payne, 2009, str. 90, 91).

Socialni delavci se morajo zavedati, da so v ospredju vedno potrebe človeka. Zaželeno je sodelovanje s svojci umirajočega, a pri tem ne smejo postavljati njihovih zahtev na prvo

mesto, ker tudi svojci ne morejo vedeti, kaj umirajoči najbolj potrebuje. Človek sam je največji strokovnjak za svoje življenje in najbolj ve, kaj želi. Seveda morajo socialni delavci pomagati prepoznati vlogo svojcev in ceniti njihov prispevek, vendar ohranjati zavedanje, da je na prvem mestu človek, nato njegova bolezen in socialna mreža. Le tako lahko osebje poskrbi, da umirajoči ohranja kontrolo in neodvisnost v svojem življenju.

Vloga socialnega dela, na katerem koli področju je doseči splošno družbeno izboljšanje s pomočjo pri težavah, ki prizadenejo ljudi, kot posledice življenjskih dogodkov. Socialne delavke sprejemajo odgovornost v vsakodnevni praksi za ohranjanje in izboljšanje kohezije ter odpornosti v družbi. To je poseben prispevek med vsemi poklici, ki se ukvarjajo s psihosocialno oskrbo. Poudarek je predvsem na krepitvi moči uporabnikov, da dosežejo kontrolo v svojem življenju. Umirajočim ljudem se pogosto pojavlja občutek izgube kontrole nad zdravjem, zato je pomembno, da se socialne delavke osredotočijo na čustveno podporo in omogočijo kar se da znosno življenje. Štiri glavne dejavnosti, s katerimi se pri delu z umirajočimi soočajo socialne delavke naj bi bile reševanje problemov uporabnikov, pomoč pri prilagajanju in spopadanju z boleznijo in prognozo, podpora pri opravljanju vsakodnevnih življenjskih nalog ter komunikacija (Reith in Payne, 2009, str. 90 – 93).

Reith in Payne (2009, str. 15 – 17) zapišeta tri razloge, zakaj je socialno delo vključeno v paliativno oskrbo ob koncu življenja: Kot prvo se socialne delavke pri delu pogosto srečujejo z izgubami, tako da je področje smrti pomembno izhodišče za praktične veščine socialnega dela. Poleg tega socialno delo prinaša celostni pristop pri delu z umirajočimi ter pri tem vključuje družine, skupnosti in kulturne perspektive v zdravstvene storitve. Na zadnje socialno delo izraža skrb za izboljšanje praktičnega dela in se zavzema za spremembe na bolje.

Pomembno je, da se socialne delavke, ki delajo z umirajočimi zavedajo njihovih potreb in jim omogočijo čim bolj kakovostno umiranje. Te potrebe so:

- FIZIČNE: Zadovoljiti telesne potrebe in zmanjšati telesne stiske.
- PSIHOLOŠKE: Omogočiti varnost in avtonomijo.
- SOCIALNE: Vzdrževati pomembne medosebne stike.
- DUHOVNE: Prepoznati in razvijati vire energije in upanja (Reith in Payne, 2009, str. 29).

Poleg zadovoljevanja potreb umirajočega so naloge socialne službe naslednje:

- Socialne delavke pomagajo pacientom in njihovim družinam pri reagiranju na novice o stanju bolezni, pri sprejemanju odločitev glede zdravljenja in pri organizaciji družinskih članov pri nudenju čustvene, finančne in praktične podpore bolnemu članu družine.
- Pomoč socialnih delavk je dobrodošla pri sprejemanju odločitev pacienta in njegove družine ter vsestranska podpora.
- Pomoč pri organiziranju pomembnih življenjskih nalog, ki navadno čakajo družino po smrti bolnega človeka. Primer so priprave na pogrebne storitve, pa tudi soočanje z žalovanjem. S slednjim se lahko srečuje tudi umirajoči, ki žaluje za svojem življenjem, ki se mu izteka.
- Nudenje podpore sorodnikom umrlega, ki so se soočili z izkušnjo umiranja bližnjega in njegove smrti (Reith in Payne, 2009, str. 29, 30).

Predvsem je pomembno poudariti, da strokovno osebje ne pozabi na potrebe sorodnikov, ki se tudi sami srečujejo s psihičnimi težavami in preobremenitvami. Pogosto jim primanjkuje ustreznih informacij in ne vedo kam po pomoč ter kako se organizirati po smrti bližnjega. Takrat je zelo pomembna vloga socialnih delavcev, da svojce oskrbijo z vsemi potrebnimi informacijami ter jim ponudijo ustrezno podporo pri žalovanju ali pa jih usmerijo po ustrezno pomoč.

Pri razumevanju potreb umirajočega pa Klevišar (2006, str. 56 – 65) poudari pomen dobre komunikacije. Slednja se namreč razlikuje od tiste, ki smo jo običajno navajeni. Niso več pomembne samo besede, ampak je večji poudarek na nebesedni komunikaciji, kjer smo pozorni na kretnje in se izražamo prek dotikov, pogledov, tona glasu in podobno.

»Vsaka komunikacija s hudo bolnim in umirajočim je pot v neznano. Nobenih receptov ni, vedno znova si začetnik, vedno znova moraš sproti presoditi, kaj storiti, kaj reči. Zato ni čudno, da se ljudje bojijo te komunikacije.« (Klevišar, 2006, str. 56).

Pomembno se mi zdi spodbujati sorodnike, da umirajočega ne pustijo samega, ampak ga obiskujejo in kljub temu, da ne najdejo pravih besed, se ga lahko le v tišini dotaknejo in mu tako dajo občutek bližine in topline.

Reith in Payne (2009, str. 45 – 50) predlagata pogovor z umirajočim o resnici in upanju, ki sta pomembni temi pri delu z umirajočimi. Pomembno vlogo imajo tu tudi socialni delavci, ki lahko odprejo prostor za takšne teme in tako človeka spodbudijo, da spregovori o svojih notranjih občutkih.

Smrt pa kljub svoji vseprisotnosti žal ostaja velik izziv za socialno delo, saj je ta tema še vedno tabu. Posledično se malo socialnih delavk odloča za dela na področjih, kjer se posredno srečujejo s smrtjo. To velja predvsem za delovna mesta v domovih za stare, bolnišnicah, centrih za socialno delo in podobno. Najpogosteje socialne službe svetujejo sorodnikom ter jih oskrbijo s potrebnimi informacijami in praktičnimi nasveti o tem, kakšne potrebe ima umirajoči, kako z njim komunicirati ter jih informirajo o organizaciji pogrebnih storitev. Pomembno se je zavedati, da je pomoči potrebno tudi osebje, ki se na delovnih mestih veliko srečuje s smrtjo. Primer so medicinske sestre v domovih za starejše, ki doživljajo stiske ob smrti pacientov in socialna služba ima na tem področju pomembno vlogo, da razbremeni zaposlene in jim ponudi ustrezno strokovno pomoč. Prav na področju smrti bi morale imeti socialne delavke večjo vlogo in že v času študija pridobiti čim več kompetenc in znanja (Košak, 2000, str. 349).

Simpson (2013, str. 81 – 90) ugotavlja, da socialne delavke, ki redno prihajajo v stik z umirajočimi ter žalujočimi uporabniki, doživljajo težke in boleče občutke, ki jih same ne morejo predelati. Kot ustreznega rešitev se je pokazalo prakticiranje supervizije, ki nudi izvajalcem socialnega dela priložnost, da izrazijo in si priznajo svoja čustva. Kot rezultat refleksije lastnih občutkov in doživljanja, se pokaže avtonomen, usposobljen in čustveno stabilen praktik, ki ima nadzor nad svojim delom.

Vsekakor je socialno delo v paliativni oskrbi velik izziv za socialne delavce, saj je zelo raznoliko in tudi za večino psihično obremenjujoče, zaradi pogostega srečevanja z umirajočimi in smrtjo. Pomembno se mi zdi, da so socialni delavci kompetentni za delo na svojem področju, kar jim omogoča, da lažje pristopijo do uporabnikov in z njimi sodelujejo. Štambuk (2018, str. 49 – 50) poudarja pomen visoke specializacije strokovnih delavcev skozi treninge in izobraževanja s področja paliative. Poleg tega spregovori o kompleksnosti socialnega dela, saj mora socialni delavec nastopati v različnih vlogah. Od vloge zastopnika interesov pacientov, svetovalca, ki prispeva nasvete v procesu reševanja problemov, učitelja, ki svoje znanje podeli z uporabniki, vodje, ki povezuje uporabnika z okolico, pomočnika, ki pacientu pomaga pri identifikaciji in omogoča možnost izbire, posrednika, ki rešuje konfliktno situacijo ter udeleženca, ki sodeluje pri sogovornikovem definiranju problema ter soustvarjanju rešitev.

Prav zaradi kompleksnosti dela se mi zdi pomembno, da socialni delavci poskrbijo tudi za lastno zdravje in preprečijo izgorevanje na delovnem mestu. Pri tem se mi zdi koristna supervizija, kjer lahko spregovorijo o lastnih občutkih in podelijo težke zgodbe iz dela, ki jih obremenjujejo. Poleg tega menim, da bi se z detabuiziranjem smrti in umiranja v današnji družbi spremenil odnos do dela z umirajočimi in bi tako vsak človek lažje pristopil do bolnika in se mu približal, sprejel vsa njegova čustva ter mu poskušal omogočiti kar se da kvalitetno preživljanje zadnjega obdobja življenja in dostojno smrt.

## 2. PROBLEM

V tretjem letniku Fakultete za socialno delo smo imele študentke, ki smo obiskovale modul Socialno delo s starimi ljudmi, predmet Pomoč umirajočim in njihovim sorodnikom. Ta predmet je pri meni začel odpirati različna vprašanja o tem, kakšen odnos imamo ljudje do smrti in umiranja. Opažam namreč, da je to še vedno tabu tema, o kateri ljudje ne radi govorijo. Socialno delo je eden izmed poklicev, ki se srečuje z umirajočimi in prav se mi zdi, da imamo študentke socialnega dela ustrezna znanja, ki nam omogočijo, da lažje pristopimo do umirajočega ter žalujočih sorodnikov. Poleg tega je naša naloga, da spodbudimo ljudi, da se o tej temi govori in jim pomagamo razumeti odzive, ki se pojavijo ob smrti bližnjega.

Z raziskavo sem želela ugotoviti, kakšen odnos do smrti in umiranja imajo študentke socialnega dela, ki se bodo v prihodnosti najverjetneje pri svojem delu srečale z umirajočimi. Predvsem me zanima, kakšne izkušnje imajo iz tega področja, ali se o smrti pogovarjajo ali je to še vedno tabu tema in kako same razumejo proces poslavljanja ter katera znanja s tega področja bi še potrebovale, da bi bile kompetentne za delo z umirajočim človekom ter žalujočimi sorodniki.

V diplomskem delu bom izvedla intervjuje s študentkami socialnega dela. Intervjuvanke bom razdelila v dve skupini, in sicer na tiste, ki so obiskovale modul Socialno delo s starimi ljudmi in tiste, ki tega modula niso obiskovale, da bom kasneje primerjala, ali se pojavljajo kakšne razlike v njihovem odnosu do smrti.

Odnos študentk socialnega dela do smrti se mi vsekakor zdi zelo pomemben, sej menim, da bodo študentke, ki so do omenjene teme odprte, veliko lažje sodelovale z umirajočim in mu omogočile kakovostno umiranje ter ustrezno pomagale žalujočim sorodnikom in jih oskrbele z vsemi potrebnimi informacijami.

Zastavila sem si naslednja raziskovalna vprašanja, na katera bom z izvedbo kvalitativne raziskave skušala odgovoriti:

1. Kakšen odnos imajo študentke socialnega dela do umiranja in smrti?
2. Kakšne izkušnje imajo študentke socialnega dela z umiranjem in kakšne z žalovanjem?
3. Ob katerih situacijah nanese pogovor na temo smrti?
4. Kako študentke socialnega dela razumejo proces žalovanja in katera znanja s tega področja bi še potrebovala?

### 3. METODOLOGIJA

#### 3.1. Vrsta raziskave in tema raziskovanja

V diplomskem delu sem se odločila, da izvedem kvalitativno raziskavo, v kateri bodo sestavljali osnovno izkustveno gradivo, ki ga bom zbrala v raziskovalnem procesu, besedni opisi ali pripovedi izbranih enot raziskovanja in to gradivo bo obdelano in analizirano na beseden način brez uporabe merskih postopkov, ki dajo števila (Mesec, 2019, str. 11). Podatke sem zbirala besedno, tako da sem opravila osem intervjujev in od sogovornic prejela ustne odgovore na zastavljena vprašanja.

Poleg tega je moja raziskava empirična, saj sem zbrala novo, neposredno izkustveno gradivo, ki sem ga pridobila z izvedbo intervjujev (Mesec, 2009, str. 84). Zbrano gradivo sem nato uporabila, da sem preverila zastavljena raziskovalna vprašanja in zapisala rezultate, do katerih sem prišla s pomočjo izvedbe kvalitativne raziskave.

Skozi diplomsko delo sem raziskovala naslednje teme:

1. Odnos do umiranja in smrti
2. Izkušnje z umiranjem in žalovanjem
3. Smrt kot tabu tema
4. Razumevanje procesa žalovanja

#### 3.2. Merski instrument in viri podatkov

Podatke sem pridobila s pomočjo vnaprej sestavljenih smernic za intervju, s katerimi sem pridobila odgovore na zastavljena raziskovalna vprašanja. Zbrane podatke sem pridobila z metodo spraševanja in izvedla osem intervjujev, ki so bili delno standardizirani. Vnaprej sem si pripravila vprašanja, med intervjuvanjem pa sem sogovornicam po potrebi postavila še kakšno podvprašanje. Vnaprej postavljena vprašanja so mi pomagala, da sem od sogovornic pridobila odgovore, s katerimi sem lahko v nadaljevanju odgovorila na zastavljena raziskovalna vprašanja. Smernice za intervju sem razdelila v štiri sklope. Prvi se je osredotočal na odnos študentk socialnega dela do smrti in umiranja, drugi na izkušnje študentk socialnega dela z umiranjem in smrtjo, s pomočjo tretjega sklopa vprašanj sem preverjala, ali je smrt še vedno tabu tema in četrti je zajemal vprašanja, s katerimi sem želela izvedeti, kako študentke socialnega dela razumejo proces žalovanja.



V prilogi številka 1 so priložene smernice za intervju.

### 3.3. Populacija in vzorčenje

Populacijo v moji raziskavi predstavljajo študentke socialnega dela, ki imajo v študijskem letu 2021/2022 aktiven status študenta in obiskujejo dodiplomski ali podiplomski študij. Poleg tega morajo obiskovati vsaj tretji letnik Fakultete za socialno delo, saj je pogoj, da so že razdeljene na module.

Vzorec raziskave je neslučajnostni kvotni, saj sem populacijo razdelila glede na značilnosti pomembne za raziskavo in nato iz vsakega stratum izbrala določeno število enot. Pri tem pa nisem izbirala slučajno ali sistematično, ampak po načinu priročnega vzorca (Mesec, 2009, str. 154). Populacijo sem razdelila na študentke, ki obiskujejo ali pa so obiskovale modul Socialno delo s starimi ljudmi in na tiste, ki omenjenega modula niso obiskovale. Tako sem iz vsake skupine po načinu priročnega vzorca izbrala po štiri študentke ter z njimi izvedla intervjuje. Moj vzorec zajema osem študentk, od tega štiri, ki so obiskovale modul Socialno delo s starimi ljudmi in štiri, ki tega modula niso obiskovale. To sem naredila z namenom, da bom lahko primerjala odgovore na vprašanja in ugotovila, ali imajo študentke, ki so obiskovale modul Socialno delo s starimi ljudmi, drugačen pogled na smrt in umiranje, saj so v sklopu modula obiskovale predmet Pomoč umirajočim in njihovim sorodnikom, kjer so se lahko podrobneje seznanile s temo smrti.

Intervjuvanke so stare od dvaindvajset do štiriindvajset let in v študijskem letu 2021/2022 obiskujejo četrti letnik dodiplomskega študija, dve sta na magisteriju in dve sta absolventki. Vse moje sogovornice pri izvedbi intervjuja so ženskega spola, zato sem tudi v diplomskem delu uporabljala izraz *študentke socialnega dela*. To sem naredila zato, ker na Fakulteti za socialno delo prevladujejo študentke ženskega spola in bi za sogovornike težje dobila določeno število študentov moškega spola. Menim pa, da bi bilo v prihodnosti zanimivo videti tudi razliko med doživljanjem smrti študentov socialnega dela moškega spola ter študentkami ženskega spola.

### 3.4. Zbiranje podatkov

Odločila sem se, da izvedem delno standardizirane intervjuje, tako da sem upoštevala načela standardiziranega in tudi nestandardiziranega intervjuja. Pripravila sem si vprašalnik, na katerem so bila vnaprej zapisana vprašanja, ki sem jih postavila vsem intervjuvankam. Poleg tega sem po potrebi dodala še kakšno podvprašanje, kjer je bilo to potrebno, da sem od sogovornic dobila čim več informacij (Mesec, 2009, str. 232). Intervjuje sem izvedla na Fakulteti za socialno delo ter dva prek aplikacije Zoom, v obdobju od 28. februarja do 11. marca 2022. Vsak intervju je trajal približno petinštirideset minut in vedno sva bili na intervjujih prisotni le jaz in sogovornica.

Intervjuji so potekali nemoteno in bili izpeljani do konca, je pa bil občasno potreben premor, saj je tema smrti težka tema in so nekatere sogovornice potrebovale čas, da so izrazile čustva, ki so se jim pojavila med intervjuvanjem. Večkrat se je zgodilo, da je sogovornica ob opisovanju izkušenj z umirajočim, potočila solzo.

Intervjuvanje je potekalo po predhodnem dogovoru, kdaj in kje bomo intervju izpeljali. Na začetku sem sogovornici predstavila, kako naj bi intervju potekal ter jo prosila za dovoljenje, da pogovor posnamem, zaradi lažje kasnejše transkripcije in pomembno se mi je zdelo, da se sogovornici popolnoma posvetim. Vse študentke so privolile v snemanje pogovora, tako, da sem kasneje njihove odgovore lahko dobesedno pretipkala na računalnik.

Dve sogovornici sta me prosili, če lahko intervju izvedemo na daljavo, prek aplikacije Zoom, saj nista bili v Ljubljani in jima je bilo tako lažje. To je bila zame dodatna izkušnja, saj menim, da je preko računalniške povezave težje izpeljati intervju, ker se s sogovornico ne pogovarjaš v živo in tako težje razbereš obrazno mimiko. Tudi telesni dotik se mi zdi zelo pomemben, da se človeka dotakneš, ko mu je hudo in si ob njem, preko spleta pa to vsekakor manjka. Kljub temu, da je sodelovanje potekalo s pomočjo aplikacije Zoom, je bilo izpeljano nemoteno.

Sogovornice za intervju sem poiskala sama, tako da sem prek Facebook profila naše fakultete stopila z njimi v stik in jih povabila k sodelovanju. Dve študentki sta moje povabilo zavrnila, saj se nista čutili pripravljene, da bi spregovorili o smrti, ki je za mnoge težka tema.

Na koncu sem dobila osem sogovornic, štiri iz Modula socialno delo s starimi ljudmi in štiri iz drugih modulov, ki so bile pripravljene, da jih intervjuvam. Nekatere sem že bolje poznala,

ker so moje sošolke, z drugimi pa smo se prvič spoznali. Vse so bile odprte za pogovor in nisem opazila, da bi imele pri pogovoru kakršnekoli zadržke.

V prilogi številka 2 so priloženi intervjuji v pisni obliki.

### 3.5. Obdelava in analiza podatkov

Gradivo sem analizirala na kvalitativen način, kar pomeni, da sem ga obdelala in analizirala na beseden način, brez uporabe merskih postopkov (Mesec, 2009, str. 16).

Najprej je potekalo zbiranje gradiva, nato sem zbrane podatke uredila tako, da sem vsak posnet intervju pretipkala v računalniško obliko in kasneje obdelala podatke s kvalitativno analizo in interpretacijo. Ker so intervjuji anonimni, sem jih označila s črkami in sicer so intervjuji označeni s črkami od A do E. Intervjuji označeni s črkami od A do D so intervjuji, ki sem jih izvedla s študentkami, ki niso obiskovale modula Socialno delo s starimi ljudmi in od E do H intervjuji, ki sem jih izvedla s študentkami, ki so obiskovale modul Socialno delo s starimi ljudmi.

#### a) Določitev enot kodiranja

Zbrane podatke sem analizirala na kvalitativen način tako, da sem besedilo na pretipkanih intervjujih razčlenila na sestavne dele ter tako dobila enote kodiranja, ki sem jih podčrtala in označila s črko intervjuja ter številko izjave (Mesec, 2019, str. 29).

*Primer:*

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Ne vem. Ko sem dala to skozi pri nonotu in domačih živalih se mi zdi, da sem se prepustila temu, kar sem čutila (A14). Če mi gre na jok, jočem, če sem vesela, sem takrat pač vesela(A15). V glavnem se prepustim čustvom (A16) in tako se mi zdi tudi najbolj prav. Pa dobro se mi zdi pogovoriti z bližnjimi o tem, kako se počutim (A17). Predvsem pa smrt povezujem s čustvi žalosti (A18).

b) Odprto kodiranje

Izjave sem nato z ležečo pisavo prepisala v tabelo ter vsaki določila pojem, kategorijo in temo. Tako sem dobila pregledno tabelo, ki mi je kasneje pomagala pri osnem kodiranju.

V prilogi številka 3 je priloženo odprto kodiranje intervjujev.

*Primer:*

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
A11	<i>Smrt tudi povežujem z žalostjo</i>	Žalost	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A12	<i>žalovanjem</i>	Žalovanje	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A13	<i>neko težo v srcu</i>	Teža v srcu	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A14	<i>Ko sem dala to skozi pri nonotu in domačih živalih se mi zdi, da sem se prepustila temu, kar sem čutila</i>	Prepusti se čustvom	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
A15	<i>Če mi gre na jok, jočem, če sem vesela, sem takrat pač vesela</i>	Prepusti se čustvom	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje

*Tabela 1: Odprto kodiranje*

c) Osno kodiranje

Pri osnem kodiranju sem uredila pojme znotraj kategorij. To sem naredila tako, da sem pod vsako temo napisala kategorije, ki sem jih označila z malimi tiskanimi črkami ter jim pripisala pripadajoče pojme.

V prilogi številka 4 je priloženo osno kodiranje intervjujev.

*Primer:*

Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje

a) Izražanje čustev

- Prepusti se čustvom (A14, A15, A16, F6, F7)
- Jok (B13, E11)
- Čustva zadrži zase (B15, B16, C11, C12, F4, F5, F8)
- Žalost (D8)
- Strah (E12, G4)
- Strah smrti bližnjega (G5)

b) Odziv

- Jo je presenetilo (B12)
- Sprejetje smrti (B14, C13, H5, H8, H10)
- Šok (D5)
- Ji je hudo (D6)
- Se jo dotakne (D7)
- Spominjanje pokojnika (D9)
- Jo zmrazi (E10)
- Izogibanje (E13)

## 4. REZULTATI

### 4.1. ODNOS ŠTUDENTK DO UMIRANJA IN SMRTI

Z izvedbo raziskave sem želela ugotoviti, kako študentke socialnega dela doživljajo smrt in umiranje ter kako se na to odzivajo. Izvedela sem, da se večina intervjuvank sprejema smrt kot del življenja in nanjo gledajo kot na izkušnjo vsakega človeka. Poleg tega so smrt opisale kot zadnjo točko v življenju in dokončno prenehanje bivanja, ki se lahko zgodi kadarkoli in nenapovedano. Gre za življenjski cikel, ki pa ga radi pozabljamo. Smrt je za študentke del življenja in tudi boleča izkušnja, ki jo je potrebno sprejeti z resnostjo in spoštljivostjo.

Poleg tega so intervjuvanke smrt opisale tudi kot nekaj negativnega, predvsem če gre za tragično smrt in kot temo, ki je še vedno tabuizirana in se ji radi izogibamo. Pogosto študentke ob besedah smrt in umiranje občutijo negativna čustva, kot so strah, stiska, žalost in groza. Predvsem jih je strah minljivosti in lastne smrti. Ena od intervjuvank je takole povedala: *»Kar naenkrat te ni več in vse kar si delal kar naenkrat izgine (A7). Tega me je strah in tudi tega, da bi jaz umrla (A8).«*

Od študentk socialnega dela sem izvedela, da smrt in umiranje povezujejo s pojmi kot so žalost, žalovanje, teža v srcu, čakanje, starost, bolezen, poslavljanje, slovo, dokončnost in neizogibnost ter mir in tišino: *»Smrt si predstavljam kot mir (B6) in tišino (B7), ko se človek popolnoma umiri« (B8).*

Ko sem intervjuvanke povprašala, kako se odzivajo na smrt in umiranje, sem izvedela, da doživljajo negativna čustva, kot so žalost ter strah. Navadno se prepustijo čustvom, vendar jih v večini zadržijo zase: *»Po navadi ne kažem čustev navzven (F4), ampak jih obdelam sama v sebi (F5). Ko se soočim z izgubo nekoga, se ji nekako prepustim za štirimi stenami (F6) in takrat si dovolim, da me prevzamejo občutki žalosti (F7). Ko sem sama mi je to nekako lažje (F8).«* Na novico o smrti bližnjega se v večini odzovejo s sprejetjem smrti. Poleg tega pa takšna novica študentke tudi preseneti, šokira, se jih dotakne in jim postane hudo.

#### 4.2. ODNOS DO SMRTI IN UMIRANJA V DRUŽINAH ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA, MED SOVRSTNIKI TER V DRUŽBI

Od intervjuvanih študentk sem izvedela, da se v njihovih družinah pogovarjajo o smrti. Predvsem so teme pogovora pokojni sorodniki, o katerih se pogovarjajo le lepe stvari, po drugi strani pa sem izvedela, da je tema smrti v družinah študentk še vedno tabu, saj se o teh temah ne pogovarjajo in se jim raje izogibajo. Prisotna je tudi vraževernost in verovanje, da bodo s pogovorom priklicali smrt. Ena od intervjuvank je takole povedala: *»V lastni družini se o smrti in umiranju ne pogovarjamo (E14). Mami vedno pravi, da bomo smrt priklicali, če se bomo o njej pogovarjali (E15).«*

Po eni strani so družine študentk odprte za teme o smrti in umiranju ter smrt sprejemajo in gojijo do nje normalen odnos, po drugi strani pa je smrt za člane družine tabu in tema, ki se je izogibajo. Za družine študentk je tudi značilno, da občutke o doživljanju smrti zadržijo zase in čustva potlačijo: *»V moji družini raje občutke zadržimo zase (C14), tudi sestra ne pokaže čustev, obe radi potlačimo čustva (C15) in se sami soočimo s smrtjo (C16).«*

Tudi med sovrstniki študentk je prisoten pogovor o smrti, vendar se o teh temah redko pogovarjajo in po mnenju intervjuvanke bi se vsekakor morali več pogovarjati o omenjeni temi. Ena izmed študentk je takole povedala: *»Mislim, da bi se moralo sicer o tem bolj govoriti med mladimi, da to za njih ne bi bil takšen šok, ampak si vsak po mojem misli »sej so še mladi, zakaj bi s tem njih obremenjevali« (G11).«* Smrt je tudi med sovrstniki študentk še vedno tabu tema. Med mladimi so prisotni zadržki ter strah.

Tudi družba na sploh po mnenju študentk ni odprta za pogovore o smrti in umiranju. Študentke so izjavile, da v družbi ne zasledijo pogovorov na te teme, pa tudi opažajo, da se ljudje radi izognejo takšnim pogovorom, ki bi vključevali teme o smrti. Po mnenju študentk se to dogaja zato, ker imajo ljudje negativen odnos do starosti, se smrti bojijo in menijo, da se nam s smrtjo pač ni potrebno obremenjevati. Intervjuvanka pove takole: *»Vsi se zavedamo, kaj to je, vendar se o tem ne govori dovolj (H15), saj se nam v večini zdi, da je to nekaj, kar je od nas še zelo oddaljeno in se s tem ne rabimo obremenjevati, čeprav temu ni tako (H16).«*

#### 4.3. IZKUŠNJE ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA S SREČANJEM Z UMIRAJOČIM OZIROMA SMRTJO BLIŽNJEGA

Intervjuvane študentke socialnega dela so z menoj spregovorile predvsem o izkušnjah srečanja z umirajočim sorodnikom. Spregovorile so o umiranju dedkov, babic, prababice in tudi očeta, dve študentki pa sta se dotaknili izkušnje srečanja z umirajočim človekom, ko so pri modulu Socialno delo s starimi ljudmi izvedli intervju z umirajočo osebo. V vseh predstavljenih primerih je šlo za srečanje z zelo bolnimi osebami, ki so se soočale z različnimi diagnozami, kot so postavljena diagnoza raka, demenca, diabetes, Parkinsonova bolezen ... Večinoma je bilo stanje sorodnika tako slabo, da so bližnji pričakovali smrt in se na to tudi pripravljali. Študentke so ob spremljanju umirajočega doživljale predvsem negativne občutke, kot so neprijetnost, nelagodje, stres, žalost, tesnoba, občutek nemoči in podobno. Več študentk je izjavilo, da jim je bilo zelo hudo. Poleg tega so izkušnjo srečanja z umirajočim opisale kot bolečo izkušnjo in zelo težko obdobje. Ena od študentk je povedala takole: *»Svet se mi je porušil (D19), ker si nisem predstavljala, da se mi to lahko zgodi (D20). Zelo težko obdobje je bilo (D21).«*

Odziv na smrt bližnjega pa so študentke različno opisale. Ob soočanju s smrtjo nekatere premagajo čustva, spet druge čustva raje zadržujejo v sebi. Značilen odziv študentk je bil tudi jok, ena od študentk pa je izjavila, da ob novici o smrti dedka ni čutila pretirane žalosti, saj je bila še otrok: *»Mama me je seveda pomirila, da me bo dedek še vedno čuval iz nebes in da nikoli pravzaprav ne bo odšel, le trenutno ga ne morem videti. Kot otrok sem to sprejela nekako brez pretirane žalosti (F17), saj mi je mama dala upanje, da to ni slovo za vedno.«*

#### 4.4. ZAZNAVANJE TER SOOČANJE ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA Z BOLEČINO OB SREČANJU Z UMIRAJOČIM

Študentke so bolečino ob srečanju z umirajočim in soočenju s smrtjo bližnjega izrazile predvsem z jokom in žalostjo ter se prepustile čustvom in občutkom. V večini so se soočale z negativnimi občutki, kot so neprijetnost, nevzdržnost, zmedenost, tesnoba, bilo jim je zelo hudo in želele so si miru ter stik z bližnjimi. Občutile so čustveno ter fizično bolečino. Ena od intervjuvank doživljanje opiše takole: *»Jokala sem in jokala (G17), zdelo se mi je, da mi bo zmanjkalo glasu in da mi bo razneslo glavo (G18). Vse me je bolelo (G19). Res sem doživela tako čustveno (G20), kot telesno bolečino (G21).«*



Odzivi študentk na smrt bližnjega se razlikujejo. Nekatere so se odzvale pozitivno, saj so se zavedale, da se je umirajoči s smrtjo odrešil trpljenja in so se sorodniki razbremenili negovanja svojca, druge pa so spregovorile, kako težko je bilo sprejeti smrt ter se spopasti z bolečino. Zanimiv je bil tudi odziv študentke na smrt dedka, ki je povedala takole: *»On je imel sobo nad nami in se prav spomnim, kako sem še drugi dan slišala njegovo posteljo, kako škripa. Ko ti neka navada tako ostane v glavi, da jo slišiš, tudi če je bila soba prazna (A44).«*

Študentke so se z žalovanjem soočile na različne načine. Večina je izgubo bližnjega predelovala s pomočjo pogovorov. Z bližnjimi so se pogovarjale o počutju, o smrti, o bolečini ter obujale spomine na pokojnika. Poleg tega jim je pomagal tudi čas, jok, medsebojna tolažba, opora, obiskovanje groba in prižiganje svečk, zavedanje, da je to del življenja ter pisanje dnevnika. Ena od študentk je povedala, da ji je pomagala preusmeritev pozornosti na druge stvari in je zato kupila psa: *»Kasneje sva si z mami nabavili psa, da nama ni bilo pustno in sva preusmerili pozornost, kar se je izkazalo za zelo pozitivno potezo (D31).«*

Pomembno vlogo pri okrevanju žalujočih študentk ima opora. Predvsem so študentke izpostavile bližino zanje pomembnih ljudi. V tolažbo jim je bil objem, skupen jok, podpora, druženje ter nekdo, ki prisluhne: *»Pa pomagalo mi je, da sem lahko nekomu povedala, kaj se je zgodilo (B39) in da ni noben vrtal vame, ampak me je samo poslušal (B40) in je ob meni (B41).«* Po drugi strani pa je študentkam pomembna tišina, da imajo čas same s seboj ter da v miru premišljujejo.

#### 4.5. IZKUŠNJE IN RAZUMEVANJE ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA GLEDE PROCESA POSLAVLJANJA

S pomočjo raziskave sem želela ugotoviti, kako študentke socialnega dela gledajo na proces poslavljanja in kakšne izkušnje imajo iz pogrebov. Izvedela sem, da intervjuvane študentke proces poslavljanja doživljajo tako pozitivno kot tudi negativno. Kljub žalostnemu vzdušju na pogrebi, se jim zdi to nekaj lepega. Študentke so poročale, da jim je lepo videti zbrane ljudi, ki se pridejo posloviti od pokojnika. Hkrati je to priložnost, da v sebi najdeš mir in čutiš oporo zbranih ljudi. Všeč jim je, da lahko pogrebe organiziramo po lastnih željah: *»Všeč pa mi je, da si lahko pogreb prirediš po svoje – pevci, govor, glasba, ki da čar pogrebu, izbira pesmi, ki so bile očetu všeč (D41).«*

Po drugi strani pa so pogrebi po mnenju študentk naporni ter napolnjeni z vzdušjem, ki človeka zlomi, saj se zaveš, da ljubljene osebe nikoli več ne boš videl. Ena od študentk je povedala, da je sama navajena na žarne pogrebe in se ji tako pogrebi s krsto, zdijo precej težji: *»Pogreb s krsto se mi edino zdi kar težek za svojce, ki žalujejo, ker čez cel pogreb pred seboj gledaš umrlega (G33). Se mi zdi, da to lahko tudi vpliva na žalovanje. Mogoče je zaradi tega tudi težje, ker ti umrli ostane v spominu takšen, kot si ga videl na pogrebu.«*

Študentke so spregovorile tudi o negativnih čustvih, s katerimi se soočajo na pogrebi. Predvsem so to občutki žalosti, neprijetnosti ter obupanosti. Na zadnje slovo od pokojnika se odzovejo z jokom, ganjenostjo, poleg tega pa je prisoten tudi stres in panika: *»V meni je bila žalost (D37) in panika (D38) in bilo mi je zelo stresno (D39) in naporno (D40).«*

Ko sem študentke povprašala, kako razumejo proces poslavljanja, sem ugotovila, da so pogrebi zanje nekaj običajnega, logičnega in tudi pozitivnega. Takole je povedala ena izmed intervjuvank: *»Poslopitev od pokojnika s pogrebom mi je nekaj logičnega (E46), nekaj običajnega (E47), nek del tradicije (E48) in tudi podpiram pogrebe, da se tako poslovimo in da gremo na pokopališče (E49).«* Druga študentka pa je povedala takole: *»Zdi se mi spoštljivo, da se za slovo od pokojnega skupaj zberemo in poslovimo (H35).«*

Študentke na proces poslavljanja gledajo kot na obred, navado ter tradicijo, s katero naredimo nekakšen zaključek in izkoristimo zadnjo priložnost, da se od pokojnika poslovimo: *»Ko daš človeka počivati v mir, da ga nihče ne gnjavi več, da imaš nek zaključek (B47).«*

#### 4.6. POGOVOR ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA O SMRTI

Študentke sem vprašala ob katerih priložnostih pogovor nanese na temo smrti in izvedela sem, da se pogovor o smrti pojavi predvsem takrat, ko nekdo od znancev umre. Poleg tega do pogovora o smrti pride v naključnih trenutkih, ob rojstnih dnevih ter ob gledanju fotografij na katerih je pokojnik. Takšni pogovori so med študentkami socialnega dela zelo redki in nekatere od intervjuvanih študentk so povedale, da se o smrti nikoli ne pogovarjajo. Intervjuvanke sem prosila, naj mi predstavijo situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti. Najpogosteje je bila opisana situacija, ko so z bližnjimi obujali spomine na pokojnika in izvedela sem, da so pogovori o smrti pogostejši s starejšimi ljudmi, kot so na primer babice:

*»Z babico večkrat prideva na te teme (D46) in z babi govoriva, če kdo umre (D47), pa tudi kako gledava na smrt (D48) in kaj naj bi bilo po njej (D49).«*

Ko med študentkami ter njihovimi družinami pride do pogovora o smrti, se najpogosteje pogovarjajo o tem, kako sami doživljajo smrt ter obujajo spomine na pokojnika. Pojavljajo se tudi teme o življenju po smrti, lastnem soočanju s smrtjo ter izražanje želja o lastnem pogrebu.

Kljub redkemu pojavljanju pogovorov o smrti, pa so nekatere študentke povedale, da so njihove družine odprte za takšne teme in se pogovorom o smrti ne izogibajo. Ena od intervjuvank je takole izrazila svoje mnenje: *»Sem mnenja, da se je o smrti potrebno pogovarjati brez zadržkov, saj nikoli ne vemo kaj življenje prinese (F46).«*

V pogovorih o smrti doživljajo študentke socialnega dela tako pozitivne občutke, kot tudi negativne. Izvedela sem, da jim je všeč slišati poglede drugih in se jim pogovori o smrti zdijo poučni ter zanimivi. Ob tem doživljajo tudi prijetne občutke, počutijo se varne, sproščene ter smrt sprejemajo ter se jim ni težko o njej pogovarjati: *»Smrt sprejem kot del življenja (F47). Poskušam jo sprejeti (F48). Počutim se normalno, brez nekih posebnih občutkov (F49).«*

Po drugi strani pa se v pogovorih o smrti počutijo neprijetno in nelagodno, postanejo napete ter občutijo žalost, strah, tesnobo, grozo in doživljajo intenzivne občutke. Izvedela sem tudi, da je počutje v pogovorih o smrti odvisno od sogovornika: *»Bi rekla, da je čisto odvisno od osebe s katero se pogovarjam (E63). Z nekom mi bo zelo prijetno (E64) in varno (E65), z drugo osebo pa grozno (E66) in srhljivo (E67).«*

#### 4.7. RAZUMEVANJE ŽALOVANJA ŠTUDENTK SOCIALNEGA DELA

Študentke proces žalovanja razumejo kot neizogiben proces, za katerega je potreben čas in igra ključno vlogo za sprejetje smrti bližnjega. Intervjuvankam se zdi prav, da se prepusti občutkom in zanimivo se mi je zdelo, da so prav vse študentke povedale, da vsaka oseba žaluje na svoj način: *»Razlagam si tako, da ima pač vsak nek svoj način žalovanja (G42)«, »Je pa zelo odvisno od vsakega človeka (C65) in nujno, da ne pustiš v zraku, ampak predelaš smrt na svoj način (C66).«* Poleg tega sta po mnenju študentk za žalovanje značilna jok in žalost in ob prisotnosti travme, naj bi bilo žalovanje bolj intenzivno in dolgotrajnejše.

Študentke bi se po pomoč v procesu žalovanja najraje obrnile na bližnje osebe, prijatelje in družino, ena izmed intervjuvank pa je povedala, da bi potrebovala neko zunanjo osebo, ki se je smrt ne bi dotikala: *»Včasih potrebuješ nekoga, ki se ga smrt ne dotika, se pravi, da ni tvoja družina, ampak nekdo zunanji (C72).«* V redkejših primerih in če bi bilo njihovo žalovanje dolgotrajno, bi se intervjuvanke zatekle po strokovno pomoč. Omenjale so Fakulteto za socialno delo, psihosocialno pomoč ter strokovnega delavca. Ena od intervjuvank pa je povedala, da ne pozna nobene službe, ki bi žalujočemu nudila oporo: *»Če ne bi zmogla sama, bi si poiskala pomoč, da se rešim bremena, ker zna biti kar naporno. Ne poznam pa služb, ki se s tem ukvarjajo, tako, da ne bi vedela, kam po pomoč (A86).«*

Študentke socialnega dela bi si v procesu žalovanje predvsem želele prejeti pomoč v obliki bližine njim pomembnih ljudi, objema, razumevanja in zelo pomembna se jim zdi tudi prisotnost osebe, ki je pripravljena prisluhniti. Poleg tega bi jim bil pogovor v veliko pomoč, da bi se pogovorile o počutju, mislih, trenutnem stanju, cenile bi tudi pogovor z osebo, ki ima podobno izkušnjo srečanja s smrtjo bližnjega ter pogovor, ki bi jim pomagal predelati čustva: *»Mislim, da, vsaj meni, pomaga predvsem pogovor (G50). S tem dam iz sebe svoje misli (G51), čustva (G52), občutenja v tistem trenutku in nimam več občutka, da mi nekaj leži na srcu (G53).«* Poleg naštetega so intervjuvanke, kot kakovostno obliko pomoči pri žalovanju, omenjale še oporo, podporo, toplino, varen prostor, občutek sprejetosti ter prisotnost osebe, ki bi jih znala spraviti v boljšo voljo: *»Želela bi si, da me nekdo posluša, da dam to iz sebe (C73) in da me spravi v boljšo voljo (C74)«, »Pomoč, ki bi jo potrebovala je pogovor (H49), komunikacija (H50), sprejetost (H51), varen prostor (H52)...«*

#### 4.8. ZNANJA, KI SO, ALI BI ŠTUDENTKAM POMAGALA PRI SREČANJU Z UMIRAJOČIM

Študentke socialnega dela so se pri srečanju z umirajočim oprle predvsem na laično znanje. Poskusile so ustvariti varen prostor ter prisluhnile človeku. Sledile so občutkom ter se trudile biti empatične, razumevajoče ter umirajočemu nudile oporo. Čeprav je je bila večina v situaciji srečanja z umirajočim brez strokovnega znanja, pa so študentke iz modula Socialno delo s starimi poudarile, da jim je sedaj v veliko pomoč znanje, ki so ga pridobile v sklopu modula. Samozavest za delo z umirajočimi jim je prinesla naloga pri predmetu Pomoč umirajočim ter njihovim sorodnikom, ko so morale opraviti intervju z umirajočo osebo: *»Mislim, da mi je študij na Modulu s starimi pomagal pri tem, da se lažje pogovarjam o smrti*

*(G54). Predvsem od takrat, ko smo v 3. letniku, v sklopu modula, delali raziskavo in smo intervjuvali umirajoče in njihove bližnje (G55).«*

Študentke so izrazile željo po dodatnem znanju iz tega področja. Predvsem bi si želele dodatno znanje, kako voditi pogovor z umirajočim, kako pristopiti do človeka ter ga pomiriti in kako ga pripraviti na smrt. Prav bi jim prišle smernice za pogovor ter dodatno znanje o komunikaciji z umirajočim, predvsem kakšne besede izbirati, kako se odzvati z obrazno mimiko ter kakšen naj bo ton glasu: *»Najbrž bi mi koristilo vedenje o tem, s kakšnimi besedami (E83) oziroma s kakšnim pristopom je potrebno pristopiti do ljudi, ki so v zadnjem stadiju življenja (E84). Kakšna mimika je potrebna (E85) in kakšen ton glasu je potreben, ko komuniciramo z njimi (E86).«*

#### 4.9. PRIMERJAVA ODNOSA DO SMRTI MED MODULI

Kot sem že v poglavju Metodologija omenila, sem za vzorec izbrala štiri študentke iz modula Socialno delo s starimi ljudmi in štiri iz drugih modulov, da bi lahko primerjala odgovore na vprašanja in ugotovila, ali imajo študentke, ki so obiskovale modul Socialno delo s starimi ljudmi, drugačen pogled na smrt in umiranje, saj so v sklopu modula obiskovale predmet Pomoč umirajočim in njihovim sorodnikom, kjer so se lahko podrobneje seznanile s temo smrti.

Med analiziranjem zbranega empiričnega gradiva nisem zasledila večjih razlik. Pokazalo se je, da vse intervjuvane študentke smrt doživljajo tako pozitivno kot tudi negativno, ne glede na izbiro modula. Edina razlika, ki se mi zdi vredna omembe, je izkušnja študentk modula Socialno delo s starimi ljudmi, srečanja z umirajočim človekom, ki ni njihov sorodnik ter intervjuvanje le tega. Študentke so poudarile pomen izkušnje, ki jih je okrepila za delo z umirajočimi. Poleg tega jim je predmet Pomoč umirajočim ter njihovim sorodnikom, v sklopu modula Socialno delo s starimi ljudmi, dal novo znanje s področja dela z umirajočimi ter srečanja s smrtjo. Ena od intervjuvanih študentk je takole povedala: *»Mislim, da mi je študij na Modulu s starimi pomagal pri tem, da se lažje pogovarjam o smrti (G54). Predvsem od takrat, ko smo v 3. letniku, v sklopu modula, delali raziskavo in smo intervjuvali umirajoče in njihove bližnje (G55). To se mi je zdelo zelo fascinantno in od te izkušnje sem odnesla veliko znanja, kako empatija in bližina nekoga zares pomagata v takih trenutkih (G56).«* Druga

študentka pa je poudarila pomen vseh predmetov v sklopu modula: *»Vsekakor mi je pomagala velika večina predmetov, ki sem jih obiskovala v sklopu Modula s starimi ljudmi (H53).«*

## 5. RAZPRAVA

Erić (2009, str. 11) je zapisal, da je definiranje smrti osnovno izhodišče, če se želimo poglobiti v ta skrivnosten pojav. To pa ni preprosto, saj še nobeno živo bitje ni izkusilo lastne smrti in tako ni človeka, ki bi lahko z gotovostjo opisal ta pojav, ki v ljudeh pogosto zbuja mnogo vprašanj in strahov.

Od študentk socialnega dela sem izvedela, da na smrt gledajo kot na izkušnjo vsakega človeka ter si jo predstavljajo kot zadnjo točko v življenju in dokončno prenehanje bivanja, ki se lahko zgodi kadarkoli in nenapovedano. Po njihovem mnenju naj bi šlo za življenjski cikel, ki pa ga ljudje radi pozabljamo. Tudi Erić (2009, str. 13 - 14) smrt definira kot »konec življenja, ki se mu do današnjega dne še nihče ni izognil.« Čeprav se umira že od nekdaj, smrt še vedno ostaja velika skrivnost. Velja namreč za nekaj, kar med vsemi ljudmi vzbuja strah in gre za skrajno individualen pojav, saj se zavest o smrti spreminja od človeka do človeka. Strah pred smrtjo je prisoten tudi med študentkami socialnega dela in je to po njihovem mnenju še vedno tabu tema, ki se je ljudje radi izognemo. Študentke ob besedi smrt občutijo negativna čustva, kot so strah, stiska, žalost in groza. Košak (2000, str. 349-150) je zapisala, da že sama misel na smrt v človeku povzroča nelagodne občutke ter strah. Simpson (2013, str. 81 – 90) ugotavlja, da socialne delavke, ki redno prihajajo v stik z umirajočimi ter žalujočimi uporabniki, doživljajo težke in boleče občutke, ki jih same ne morejo predelati. Kot ustreza rešitev se je pokazalo prakticiranje supervizije, ki nudi izvajalcem socialnega dela priložnost, da izrazijo in si priznajo svoja čustva. Kot rezultat refleksije lastnih občutkov in doživljan, se pokaže avtonomen, usposobljen in čustveno stabilen praktik, ki ima nadzor nad svojim delom.

Russi Zagožen (2001, str. 25) poudari, da je smrt pomemben dogodek v našem življenju, ne glede na to, ali nanjo gledamo pozitivno ali negativno. Z intervjuvanjem študentk socialnega dela sem ugotovila, da intervjuvanke doživljajo smrt na pozitiven način, saj jo sprejemajo kot del življenja, po drugi strani pa nanjo gledajo kot na nekaj negativnega ter jo povezujejo z negativnimi občutki, kot sta žalost in strah.

Pogovor o smrti med študentkami socialnega dela ni ravno pogost. Tudi Košak (2000, str. 349) izpostavi, da smrt pa kljub svoji vseprisotnosti žal ostaja velik izziv za socialno delo, saj je ta tema še vedno tabu. Posledično se malo socialnih delavk odloča za dela na področjih,

kjer se posredno srečujejo s smrtjo. Kljub redkim pogovorom med študentkami pa sem ugotovila, da v takšnih pogovorih študentke doživljajo poleg negativnih tudi pozitivna čustva in so mnenja, da se je o takšnih temah potrebno pogovarjati brez zadržkov.

Gedrih in Prusnik (Miličinski in Bajželj Bevelacqua, 2011, str. 189) poudarjata, da smrt kljub svoji vseprisotnosti ostaja še vedno tabu tema in o njej ne razmišljamo, oziroma jo odrivamo na stran, kot da se dogaja le drugim. Kljub etimološkemu pomenu besede smrt, ki prvotno pomeni »dobra, naravna, nenasilna smrt«, je danes pogosto predstavljena kot nekaj negativnega in nanjo gledamo kot na nasilen vdor v človekovo pravico do življenja.

V družinah študentk socialnega dela se pogovarjajo o smrti, vendar je to zelo redka tema pogovorov in ostaja tabu, saj se o temah smrti in umiranja ne pogovarjajo in se jim raje izogibajo. Prisotna je tudi vraževernost in verovanje, da bodo s pogovorom smrt priklicali. Erkić (2009, str. 14) zapiše, da je smrt nekaj, česar se bolj ali manj bojijo vsi ljudje. Strah pred smrtjo je čustven odziv na nevarnost pred koncem življenja. Gre za pojav, ki ni splošen, ampak ima povsem specifičen in individualen pomen ter se spreminja od vsakega človeka, skupine, naroda in pojma kulture.

Tudi med sovrstniki študentk je prisoten pogovor o smrti, vendar se o teh temah redko pogovarjajo. Smrt potiskajo na stran, kot, da se jih ne dotika. Podobno naj bi bilo tudi v družbi, ki po mnenju študentk ni odprta za teme o smrti. Štrancar (2004, str. 34) zapiše, da se v družbi pojavlja problem, saj ljudje odrivamo smrt iz javnega življenja, kar posledično povzroča stopnjevanje eksistenčnih problemov, ki se nanašajo na smrt. Ljudje naj bi se smrti izogibali, ker naj bi povzročala grožnjo moderni družbi.

»Pri mnogih ljudeh smrt ne nastopi nenadno, ampak je posledica krajšega ali daljšega obdobja umiranja, navadno povezanega z akutno ali kronično boleznijo« (Russi Zagožen, 2001, str. 19).

Ko sem študentke prosila, naj mi predstavijo izkušnje srečanja z umirajočim in smrtjo, so mi vse predstavile primer, ko je šlo za umirajočo osebo, ki je imela diagnosticirano bolezen. Umirajočim so bile postavljene različne diagnoze, kot so rak, demenca, diabetes, Parkinsonova bolezen ... Večinoma je bilo stanje sorodnika tako slabo, da so bližnji pričakovali smrt in se na to tudi pripravljali. Klevišar (2006, str. 49) zapiše, da vsak človek



umira na svoj način in da ne moremo ničesar v naprej napovedati, ampak moramo biti pripravljeni na vse.

»Medtem ko se s smrtjo za umirajočega vse konča, se za sorodnike in prijatelje navadno začne težko obdobje žalovanja. Ne glede na to, kaj bomo rekli, se zaobljubili ali naredili, umrlega ne bomo nikoli več videli, slišali, se ga dotaknili. Naše življenje se je za vedno spremenilo.« (Russi Zagožen, 2001, str. 29).

Bucay (2001, str. 100) predstavi žalovanje kot boleč proces, ko se oseba spoprijema z izgubo. Tudi študentke proces žalovanja razumejo kot neizogiben proces, za katerega je potreben čas in igra ključno vlogo za sprejetje smrti bližnjega. Prav vsaka od študentk je povedala, da vsaka oseba žaluje na svoj način, kar poudarjata tudi Reith in Payne, (2009, str. 124 – 126), saj pravita, da so človekove reakcije na izgubo ljubljene osebe zelo različne, zato ne moremo reči, da je proces žalovanja za vse enak. Kako oseba izrazi žalovanje je odvisno tudi od družbenih pričakovanj in posamezne družbe. Klevišar (2006, str. 91) zapiše, da ne obstaja predpis, kako bo žalovanje potekalo in tudi čas obdobja žalovanja je različno dolg. Dodaja, da je lahko žalujočemu v veliko oporo oseba, ki mu prisluhne ter dopusti žalovati, saj bo tako žalujoči lahko ponovno zaživel in našel smisel v življenju. Tudi študentke so poudarile pomen opore pri izgubi bližnjega. Predvsem so izpostavile bližino zanje pomembnih ljudi. V tolažbo jim je bil objem, skupen jok, podpora, druženje ter nekdo, ki jim je prisluhnil. Večina študentk je povedala, da so izgubo bližnjega predelovale s pomočjo pogovorov.

Kot sem že omenila, Reith in Payne, (2009, str. 124 – 126) pravita, da se ljudje različno odzivamo na izgubo bližnjega. Tudi študentke so opisale različne odzive. Bolečino so izrazile predvsem z jokom in žalostjo ter se prepustile čustvom in občutkom. Večinoma so doživljale neprijetne občutke, kot so neprijetnost, nevzdržnost, zmedenost ter tesnoba. Poleg negativnih odzivov pa sem izvedela, da je študentkam ob novici o smrti odleglo in so se odzvale pozitivno, saj so se zavedale, da se je umirajoči s smrtjo odrešil trpljenja.

Beresford, Adshead in Croft (2007, str. 24 – 28) zapišejo, da je socialno delo sestavni del multidisciplinarnega tima v okviru paliativne oskrbe, ki nudi celostno storitev pacientom in njihovim družinam. Socialne delavke naj bi bile usposobljene za uravnovešanje različnih potreb umirajočih ter njihovih sorodnikov. Nudile naj bi širok nabor podpore tako bolnikom,

kot njihovim družinam, od praktične pomoči, do nasvetov in svetovanja ter pomoč pri dostopanju do drugih storitev, zagovorništvu ter skupinski podpori.

Od intervjuvanih študentk sem izvedela, da se pri srečanju z umirajočimi opirajo predvsem na laično znanje in niso dovolj podkrepljene s strokovnim znanjem. Tu se je sicer pokazala razlika med študentkami iz modula Socialno delo s starimi ljudmi, saj so povedale, da so z obiskovanjem predmetov iz omenjenega modula prejele znanje, kako pristopiti do umirajočega ter sorodnikov. Kljub temu pa so študentke iz vseh modulov izrazile željo po dodatnem znanju s tega področja. Predvsem bi si želele dodatno strokovno znanje, kako voditi pogovor z umirajočim, kako pristopiti do njega ter ga pripraviti na slovo. Klevišar (2006, str. 56 – 65) poudari pomen dobre komunikacije pri razumevanju potreb umirajočega. Slednja se namreč razlikuje od tiste, ki smo jo običajno navajeni. Niso več pomembne samo besede, ampak je večji poudarek na nebesedni komunikaciji, kjer smo pozorni na kretnje in se izražamo prek dotikov, pogledov, tona glasu in podobno. Študentke so izrazile željo po dodatnem znanju kako pravilno komunicirati z umirajočim. Predvsem bi si želele izvedeti več o izbiri ustreznih besed ter nebesedni komunikaciji. Košak (2000, str. 349) izpostavi, da smrt pa kljub svoji vseprisotnosti žal ostaja velik izziv za socialno delo, saj je ta tema še vedno tabu. Posledično se malo socialnih delavk odloča za dela na področjih, kjer se posredno srečujejo s smrtjo. Prav na področju smrti bi morale imeti socialne delavke večjo vlogo in že v času študija pridobiti čim več kompetenc in znanja.

Kljub temu, da študentke smrt sprejemajo kot del življenja in se zavedajo vse njene pristranskosti, pa ostaja ta tema med študentkami ter družbo na sploh še vedno tabu, katere se ljudje raje izogibamo. Menim, da je zelo pomembno, da smo kot študentke socialnega dela, ki se bomo v prihodnosti po vsej verjetnosti na poklicnem področju srečale z umirajočimi, ustrezno usposobljene za to delo. Če ne na poklicnem področju, se prej ali slej vsakdo sreča s smrtjo bližnjega in pomembno se mi zdi, da ima vsak človek osnovno znanje, kako pristopiti do umirajočega ter žalujočih. Poleg tega je o smrti potrebno več govoriti in jo sprejeti kot del življenja, saj kot Klevišar (2006, str. 94) zapiše, je kakovost našega življenja odvisna od našega odnosa do smrti. Poleg tega na kakovost življenja vpliva tudi to, kako sprejmemo dejstvo, da bomo nekoč umrli, kakšen odnos imamo do umirajočih in kako se od pokojnih poslovimo. Šele, ko se zavedamo minljivosti, bomo s časom ravnali bolj varčno, se posvetili stvarim, ki nas osrečujejo in izbirali, kaj je vredno in kaj ni. Kdor namreč sprejme

smrt kot del življenja, se bo lažje srečal z umirajočim človekom. In prav slednji je naš veliki učitelj, ki nas uči pristinih človekovih odnosov, komunikacije, tudi nebesedne, kaj je v življenju pomembno, živeti tu in zdaj ter strpnosti.

Če se dotaknem metodologije raziskave, ki sem jo izvedla, menim, da sem s pomočjo analize zbranih intervjujev prišla do odgovorov na zastavljena raziskovalna vprašanja. Izvedela sem, kakšen odnos imajo študentke socialnega dela do smrti in umiranja ter kakšne so njihove izkušnje srečanja z umirajočimi in kakšne z žalovanjem ob izgubi bližnjega. Izvedela sem tudi, kako je s pogovorom o smrti ter kako študentke socialnega dela razumejo proces žalovanja in katera znanja s tega področja bi še potrebovala. Seveda bi do natančnejših rezultatov prišla z intervjuvanjem večjega števila študentk, vendar moram poudariti, da je bilo težko pridobiti sogovornice za intervju, predvsem študentke iz modula Socialno delo s starimi ljudmi, saj se za omenjen modul odloča manjše število študentk. Poleg tega je to občutljiva tema, o kateri niso pripravljene vsi spregovoriti.

Pred izvedbo intervjujev sem predvidevala, da se bodo pojavile razlike med študentkami iz modula Socialno delo s starimi ljudmi in med tistimi, ki omenjenega modula niso obiskovale, vendar se omembe vredne razlike niso pokazale. Edina razlika, ki se mi jo zdi vredno izpostaviti, je izkušnja študentk modula Socialno delo s starimi ljudmi srečanja z umirajočim človekom, ki ni njihov sorodnik ter intervjuvanje le tega. Študentke so poudarile pomen izkušnje, ki jih je okrepila za delo z umirajočimi. Poleg tega jim je predmet Pomoč umirajočim ter njihovim sorodnikom, v sklopu modula Socialno delo s starimi ljudmi, dal novo znanje s področja dela z umirajočimi ter srečanja s smrtjo.

Rada bi tudi poudarila pomen izkušnje intervjuvanja študentk, saj so nekatere študentke med intervjuvanjem premagala čustva in takrat sem študentkam pustila čas ter se jih po potrebi dotaknila. S tem sem začutila pomen nebesedne komunikacije, ki je zelo pomembna pri delu z umirajočimi ter žalujočimi sorodniki. To mi je bila zelo dobra izkušnja za prihodnje delo z žalujočimi in priznati moram, da se v tem delu tudi sama prepoznam.

Med analizo intervjujev se mi je pojavilo tudi vprašanje, kako študentje ostalih fakultet doživljajo smrt in umiranje, tudi tisti, ki se pri svojem delu s takšnimi temami ne srečujejo in menim, da bi bilo v prihodnosti zanimivo narediti primerjavo med doživljanjem smrti študentk socialnega dela ter študenti drugih fakultet.

## 6. SKELPI

- Študentke socialnega dela smrt in umiranje sprejemajo kot del življenja, hkrati pa doživljajo kot nekaj negativnega.
- Študentke socialnega dela se na smrt odzivajo z negativnimi čustvi, kot sta žalost, strah.
- V družinah študentk socialnega dela ter med njihovimi sovrstniki je prisoten pogovor o smrti, a je zelo redek in tema smrti je še vedno tabu tema, ki se je radi izogibajo.
- Po mnenju študentk družba na sploh ni odprta za pogovore na temo smrti in umiranja. Razlog za to naj bi tičal v negativnem odnosu družbe do starosti ter strahu pred smrtjo.
- Študentke so se v življenju srečale predvsem z izkušnjo umiranja in smrti sorodnika, študentke iz modula Socialno delo s starimi ljudmi pa so se z umirajočim srečale v sklopu predmeta Pomoč umirajočim ter njihovim sorodnikom in z njim izvedle intervju, kar opisujejo kot zelo dobro izkušnjo za nadaljnje delo z umirajočimi.
- Študentke ob srečanju z umirajočim človekom doživljajo predvsem negativne občutke, kot so neprijetnost, nevzdržnost, zmedenost, tesnoba.
- Študentke se na smrt različno odzivajo. Odvisno je od vsake situacije. Večinoma jih preplavijo negativni občutki, v nekaterih primerih pa jim odleže, saj se zavedajo, da se je človek odrešil trpljenja.
- Večina študentk izgubo bližnjega predeluje s pomočjo pogovora in pomembno vlogo pri okrevanju jim predstavlja opora bližnjih.
- Študentke procese posravljanja doživljajo tako pozitivno kot negativno. Pogrebi se jim zdijo nekaj lepega in nanje gledajo kot na priložnost za zadnje slovo od pokojnika ter jih sprejemajo kot del tradicije in nekaj običajnega. Hkrati pa so jim pogrebi stresni in naporni ter v študentkah vzbujajo negativna čustva.
- Študentke se redko pogovarjajo o temah smrti. Takšni pogovori se vzpostavijo predvsem takrat, ko nekdo umre. V takšnih pogovorih študentke doživljajo tako pozitivne kot tudi negativne občutke.
- Študentke proces žalovanja razumejo kot neizogiben proces in zdi se jim ključen za sprejetje smrti bližnjega. Zavedajo se univerzalnosti žalovanja vsakega človeka.
- Študentke bi se v procesu žalovanja po pomoč najraje obrnile na bližnje osebe, prijatelje in družino, v redkejših primerih in v kolikor bi bilo njihovo žalovanje dolgotrajno, bi se

intervjuvanke zatele po strokovno pomoč. Želele bi si prejeti pomoč v obliki bližine, objema, razumevanja in zelo koristen se jim zdi pogovor.

- Študentke socialnega dela so se pri srečanju z umirajočim oprle predvsem na laično znanje, študentke iz modula Socialno delo s starimi ljudmi pa so okrepljene s strokovnim znanjem, ki so ga pridobile pri predmetih iz omenjenega modula ter izkušnjo intervjuvanja umirajočega človeka.
- Študentke si želijo pridobiti dodatno znanje za delo z umirajočimi. Predvsem si želijo znanja o ustrezni besedni ter nebesedni komunikaciji z umirajočim.
- Med študentkami iz modula Socialno delo s starimi ljudmi ter študentkami iz drugih modulov nisem prepoznala večjih razlik v odnosu do smrti, so pa študentke iz modula Socialno delo s starimi ljudmi podkrepljene s strokovnim znanjem, kako se približati umirajočemu ter žalujočim sorodnikom in imajo pomembno izkušnjo intervjuvanja umirajočega človeka.

## 7. PREDLOGI

- Dodatna izobraževanja na Fakulteti za socialno delo na temo spremljanja umirajočih in pomoči žalujočim. Menim, da je smrt pomembna tema za bodoče socialne delavke, saj obstaja velika verjetnost, da se bodo pri delu srečevale z umirajočimi in žalujočimi, za kar pa se študentke ne čutijo dovolj kompetentne. Izrazile so željo po dodatnem znanju s tega področja, ki bi jim pomagalo na poklicnem področju in v zasebnem življenju. Poleg tega sta umiranje in smrt sestavni del življenja in ker se vsakdo prej ali slej s tem sooči, se mi zdi prav, da imamo osnovno znanje, kako komunicirati z umirajočim ter mu tako olajšati zadnji del življenja.

Na Fakulteti bi se lahko organiziralo tudi delavnico ali predavanje na temo smrti in umiranja za vse študentke, ki niso obiskovale predmeta Pomoč umirajočim in njihovim sorodnikom, kjer bi se lahko seznanile z osnovami dela z umirajočimi in njihovimi sorodniki.

- Vzpostavitev skupine za samopomoč študentk in študentov v procesu žalovanja na Fakulteti za socialno delo. Menim, da bi bilo dobro, da bi skupino lahko obiskovali vsi študentje Univerze v Ljubljani, kjer bi med seboj lahko podelili izkušnje srečanja z umirajočim človekom in si tako s pogovorom in primeri dobrih praks medsebojno pomagali skozi proces žalovanja.
- Detabuiziranje teme smrti. Izvedela sem, da je tema smrti v družinah študentk, med njihovimi sovrstniki ter v družbi nasploh še vedno nezaželeno tema pogovorov. Menim, da bi bilo koristno teme, kot so smrt in umiranje ter žalovanje, predstaviti otrokom v osnovnih šolah z izvedbo delavnic, da bi jim smrt približale ter jo predstavile kot normalen del življenja, ki nas vseh čaka. Na tak način bi lahko med mladimi zmanjšali strah pred smrtjo bližnjih ter jih opremili z osnovnimi informacijami, kam po pomoč v procesu žalovanja.

Koristno se mi zdi, da socialni delavci, ki delajo s starejšimi in kjer sta temi smrti in umiranja pogosti, pripravijo krajša predavanja za sorodnike, kjer jih opremijo z vsemi pomembnimi informacijami, kot so odzivi umirajočega, njegove potrebe, kam po pomoč v procesu žalovanja ter kako se organizirati po smrti bližnjega. Sorodniki so po smrti ljubljene osebe v stresnem obdobju in menim, da bi jim predhodno osnovno znanje prav prišlo, da bi se lažje orientirali.

- Izvedba dodatnih raziskav na temo odnosa do smrti. Med pisanjem diplome sem se začela spraševati, ali bi se razlike v odnosu do smrti pojavile med žensko in moško populacijo študentov Fakultete za socialno delo. Koristno bi bilo tudi primerjati, kako na smrt gledajo študentke in študentje socialnega dela v primerjavi z drugimi fakultetami, ki se izobražujejo za poklice, pri katerih se ne srečujejo z umirajočimi ter žalujočimi. Zanimivo bi bilo tudi raziskati, kakšen vpliv ima vera študentk socialnega dela na odnos do smrti.

## 8. LITERATURA IN VIRI

- Beresford, P., Adshead, L. & Croft, S. (2007). *Palliative Care, Social Work and Service Users. Making Life Possible*. London: Philadelphia
- Bucay, J. (2001). *Pot solza*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dodič, D. (2016). *Smrt in žalovanje. Vodniki za vsako družino*. Ljubljana: Corason.
- Erić, L. (2009). *Strah pred smrtjo*. Ljubljana: Hermes IPAL.
- Gjura Luci, R., Požaršek, T., Bizaj, M. (2017). Celostni pristop pri zagotavljanju pomoči na domu. *Socialno delo*, 56(2), 129-140. Pridobljeno 27.11.2021 s <https://www.revija-socialnodelo.si/mma/Celostni> URN NBN SI DOC-DXDP17VM.pdf/2019011610334634/
- Gwyther, L. P., Altilio, T., Blacker, S., Christ, G., Csikai, E. L., Hooyman, N., Kramer, B., Linton, J. M., Raymer, M., & Howe, J. (2005). Social Work Competencies in Palliative and End-of-Life Care. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*, 1(1), 87–120. Pridobljeno 25.10.2021 s [https://doi.org/10.1300/J457v01n01\\_06](https://doi.org/10.1300/J457v01n01_06)
- Harvey H., J. (1998). *Perspectives on Loss, A Sourcebook*. USA: Brunner/Mazel.
- Klevišar, M. (2006). *Spremljanje umirajočih*. Tretja, dopolnjena izdaja. Ljubljana: Družina.
- Košak, A. (2000). Stališča medicinskih sester in socialnih delavk do smrti. *Socialno delo*, 39 (4/5), 347-353. Pridobljeno 26.10.2021 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-ZHD74ZPS?&language=eng>
- Kübler-Ross, E. (1973). *On Death and Dying*. London; New York: Tavistock.
- Mesec, B. (2009). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I: Načrtovanje raziskave*. Študijsko gradivo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mesec, B. (2019). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II: Kvalitativne raziskave*. Študijsko gradivo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Miličinski, M. & Bajželj Bevelacqua, A. (ur.) (2011). *Življenje, smrt in umiranje v medkulturni perspektivi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- O'Neill, L. & Morrison, S. (2011). Palliative care for older adults. In I. Stuart – Hamilton (ed.), *Gerontology* (415 – 429). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostaseski, F. (2004). *Prijateljstvo s smrtjo ali Kako postati sočutni spremljevalec*. Ljubljana: Slovensko društvo HOSPIC.
- Payne, M. (2017). *Older Citizens and End-of-Life Care. Social work practice strategies for adults in later life*. New York: Routledge



- Rando, T. A. (1993). *Treatment of Complicated Mourning*. Champaign, Illinois: Research press.
- Reith, M. & Payne, M. (2009). *Social Work in End-of-Life and Palliative Care*. Bristol: Polity Press.
- Russi Zagožen, I. (2001). *Živeti s staranjem in smrtjo: priročnik za vodenje skupin starih za samopomoč*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka
- Simpson, J. E. (2013). Grief and Loss: A Social Work Perspective. *Journal of Loss & Trauma*, 18(1), str. 81–90. Pridobljeno 25.10.2021 s <https://doi.org/10.1080/15325024.2012.684569>
- Štambuk, A. (2007). Razmišljanje o smrti – Dobne i spolne razlike. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 155-177. Pridobljeno 3.11.2021 s <https://hrcak.srce.hr/11498>
- Štambuk, A. (2018). *Stavovi starijih osoba prema smrti i umiranju*. Zagreb: SIRIUS
- Štrancar, K. (2004). *Umiranje kot družbeni pojav: Paliativna oskrba in hospic* (Magistrsko delo). Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Velike misli o smrti (b.d.). Pridobljeno 31.1.2022 s: [Velike misli o smrti – Zavod Pogreb ni tabu \(pogreb-ni-tabu.si\)](http://www.velike-misli-o-smrti-zavod-pogreb-ni-tabu.si)
- Walsh-Burke, K., & Csikai, E. L. (2005). Professional Social Work Education in End-of-Life Care. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*, 1(2), 11–26. Pridobljeno 25.10.2021 s [https://doi.org/10.1300/J457v01n02\\_03](https://doi.org/10.1300/J457v01n02_03)
- Yanke, G. (2019). Deconstructing Dignity in Elisabeth Kübler-Ross's On Death and Dying. *The American Journal of Bioethics*, 19(12), 46-47. Pridobljeno 27.11.2021 s [Deconstructing Dignity in Elisabeth Kübler-Ross's On Death and Dying: The American Journal of Bioethics: Vol 19, No 12 \(tandfonline.com\)](https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17445019.2019.1681111)

## 9. PRILOGE

### 9.1. Priloga 1: Raziskovalna vprašanja in smernice za intervju

#### 1. Kakšen odnos imajo študentke socialnega dela do umiranja in smrti?

- Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.
- Kako se odzivaš na umiranje in smrt?
- Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?

#### 2. Kakšne izkušnje imajo študentke socialnega dela z umiranjem in kakšne z žalovanjem

- Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega?
- Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?
- Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?
- Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslavljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?

#### 3. Ob katerih situacijah nanese pogovor na temo smrti?

- Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?
- Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?
- Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?

#### 4. Kako študentke socialnega dela razumejo proces žalovanja in katera znanja s tega področja bi še potrebovala?

- Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?
- Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?
- Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?

## 9.2. Priloga 2: Intervjuji INTERVJU A

Intervjuvanka NI na modulu Socialno delo s starimi ljudmi

*Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.*

Ne vem, se mi zdi nekaj normalnega (A1), pač vsakdo doživi (A2), čeprav v resnici me je smrti ful strah (A3). Je nekaj neizogibnega (A4), ampak ko pomislim me kar stisne (A5). Ne vem, če bi hotela govorit ker me kar stisne (A6), pač da te kar naenkrat ni in da vse kar si delal kar naenkrat izgine (A7). Tega me je strah in tudi tega, da bi jaz umrla (A8). Ko pa drugih gledam, se mi zdi, da si tega noben ne želi, jaz tudi ne (A9) in je nek težek proces (A10). Smrt tudi povežujem z žalostjo (A11), žalovanjem (A12), mogoče neko težo v srcu (A13).

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Jok, mislim to je ... Ne vem. Ko sem dala to skozi pri nonotu in domačih živalih se mi zdi, da sem se prepustila temu, kar sem čutila (A14). Če mi gre na jok, jočem, če sem vesela, sem takrat pač vesela (A15). V glavnem se prepustim čustvom (A16) in tako se mi zdi tudi najbolj prav. Pa dobro se mi zdi pogovoriti z bližnjimi o tem, kako se počutim (A17). Predvsem pa smrt povežujem s čustvi žalosti (A18).

*Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?*

V lastni družini se mi zdi, ne ravno tabu tema (A19), ampak se mi zdi, da ko je nono umrl se o tem nismo pogovarjali (A20), ampak če smo se že, smo iskali tiste svetle strani o nonotu in se kej pohecali (A21). Tudi mama, ki je bil njen tata, je redko kaj povedala (A22). Ni ravno tabu (A23), ampak vseeno ni tema, o kateri bi se podpirali doma, da se o tem pogovarjamo (A24), npr. mama zjoči se, dej to ven iz sebe. Med sovrstniki nanese kdaj tema na smrt (A25), ampak bol o tem, kako mi doživljamo smrt (A26) in ne o temu, kdo je na primer umrl (A27). Bolj kako mi vidimo smrt (A28). Eden jo vidi kot nekaj normalnega, en reče, da ne bi rad trpel pred smrtjo in tako. Ne govorimo pa kdo je umrl (A29). Se mi zdi, da med nami ni strahu pred temo smrti (A30). V družbi, pa se mi tudi zdi, da ni nek tabu in tema o kateri se ne bi pogovarjali (A30), po mojem se kar govori o temu (A31).

*Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega?*

Moj nono je bil že od vedno slabšega zdravja (A91), imel je slabo kri, pogosto ga je obiskovala tudi patronaža (A32). Je bil pa mlad. Imel je triinsedemdeset let. Bil je slab, ampak je pa še vse delal, ni bilo problema. Enkrat je padel po stopnicah in ko je bil v bolnici se mu je stanje zelo poslabšalo (A33). Verjetno prav zaradi tega, ker on je bil navajen biti doma in to je spodbudilo, da se je začel slabše počutiti. Bili smo ravno na pogrebu sosedu in so nas iz bolnice klicali, da je nono zelo slab in naj se pridemo posloviti. So namigovali, da bo umrl. Ko smo se vrnili iz pogreba, so nas nato okoli sedme ure zvečer klicali iz bolnice, da je umrl. Pač nekako smo bili pripravljeni na to (A34) in se spomnim na tisti dan, ko smo imeli pogreb. On si je želel biti v krsti in se spomnim, kako sem ga gledala ležati v krsti (A35). Drugače pa nočem preveč gledat nazaj, ker ne rada obujam slabih trenutkov (A36). Je pa zanimivo, da je to leto pred smrtjo bil zelo veliko z nami, na splošno pa se ni veliko družil, kot da bi vedel, da bo umrl (A37). Potem smo pa izvedeli, da je bil že veliko časa prej hudo bolan in bi lahko še prej umrl. Mislim, da ga je prav ta njegova trma držala pri življenju.

*Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?*

Takrat, ko smo izvedeli, smo začeli jokati (A38) in s sestro sva prav komaj čakali pogreb (A39), ker sva si rekli, da bova lahko jokali pred vsemi (A40), ker je pač pogreb in lahko jočemo (A41). Smo se pa prepustile čustvom (A42). Čutila sem neko težo v sebi (A43). On je imel sobo nad nami in se prav spomnim, kako sem še drugi dan slišala njegovo posteljo, kako škripa. Ko ti neka navada tako ostane v glavi, da jo slišiš, tudi če je bila soba prazna (A44). Sem se pa prepustila občutkom (A45).

*Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?*

Mislim, da mi je najbolj pomagalo, da je bil moj fant ob meni (A46), pa opora bližnjih (A47). Moj fant me je objel (A48), je jokal z mano (A49). Nisem veliko govorila o nonotu (A50), ker tudi se nisem veliko z njim družila. Bil je navajen biti bolj zunaj. Sploh nisem vedela, kako bom po njem žalovala in si nisem niti predstavljala, kako naj bi to izgledalo. Večinoma sem žalovala s fantom (A51). Z mamo nisem želela kaj preveč govoriti o tem, ker nisem vedla, kako ona to doživlja. Probala sem malo navezat pogovor na nonota, ampak nisem silila vanjo (A52).

*Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslavljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?*

Po mojem gre za nek obred (A53), za nekaj, kar je normalno v družbi (A54). Meni je bilo lepo videti, da se je zbralo toliko ljudi (A55). Se mi zdi, da čeprav je bilo žalostno, je bilo zelo lepo (A56). Tudi drugi sorodniki so se zbrali in čeprav je bilo žalostno (A57), sem čutila oporo, kot da me vsi objemajo (A58).

*Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?*

Po mojem se o smrti pogovarjamo takrat, ko nekdo umre (A59). Povemo si kdo je bil, s kje je bil doma, ali ga poznamo ali ne. Ni ravno pogosta tema pogovora (A60). Navadno samo, ko nekdo umre (A61), ali pa v naši družini pogosto sanjamo in če kdo sanja, da je nekdo umrl, se o tem potem pogovarjamo (A62).

*Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?*

Ravno to, ko sem rekla, da v naši družini nekdo sanja o smrti, zdaj se spomnim, ko je mama povedala, da je neki sanjala o smrti in potem smo se začeli o tem pogovarjati (A63). Se spomnim, da smo potem z mamo govorili, kako sami doživljamo smrt (A64). In mama mi je pravila, kako je doživljala smrt, ko je gledala o tem po televiziji. Mislim, da smo kot družina kar odprti za take teme (A65). Si povemo, ne pa o tem govorimo zelo pogosto (A66). Ni pa nek problem, ko beseda nanese na temo smrti.

*Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?*

Mislim, da se kar v redu (A67), saj mi je fajn slišati, kako drugi gledajo na smrt in kako o tem razmišljajo (A68). Mogoče kanček neprijetnosti (A69), ker kot sem že povedala, me je strah lastne smrti (A70). Tudi mojo mamo je strah umreti in o tem ne radi razmišljamo. Čutim napetost (A71) in nelagodje (A72).

*Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?*

Ne vem, mislim, da je to nek normalen proces (A73) in vsak po svoje žaluje in prav se mi zdi, da to upoštevamo (A74). Eni se bodo prepustili občutkom, drugi ne. Prav se mi pa zdi, da se prepustiš in ne zadržuješ v sebi (A75), ker se ti lahko preveč nabere in povzroči težave. Smo pa različni, eni radi o tem govorijo, drugi ne, eni pokažejo, da jim je hudo, drugi ne (A76).

*Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?*

Oporo bi iskala pri bližnjih (A77). Sej jih ne rabiš dosti, že eden, ki ti je blizu, je dovolj (A78). Samo, da je tam (A79), da te posluša (A80), da te objame (A81), te razume (A82). Želela bi si pogovora (A83), razumevanja (A84). O strokovni pomoči pa nisem nikoli razmišljala, ampak, če bi bilo hudo in ne bi mogla sama tega predelati, bi se odločila tudi za strokovno pomoč (A85), ker bi hotela to predelati. Jaz se prepustim čustvom, da gredo skozi in če ne bi zmogla sama, bi si poiskala pomoč, da s rešim bremena, ker zna biti kar naporno. Ne poznam pa služb, ki se s tem ukvarjajo, tako, da ne bi vedla, kam po pomoč (A86).

*Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?*

Znanj glede smrti in umiranja nimam (A87), tako da sledim znanju, ki ga imam v sebi, pač sledim občutkom (A88). Strokovnega znanja nimam (A89), bi si pa želela, da bi imela več strokovnega znanja s tega področja (A90). Se mi zdi, da se vsak enkrat sreča s smrtjo, zato bi bilo za vse dobro, da vejo kaj o smrti in umiranju.

## **INTERVJU B**

Intervjuvanka NI na modulu Socialno delo s starimi ljudmi

*Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.*

Ma ne vem, najprej pomislim na čakanje (B1), bolj povezujem umiranje s tem, da je človek starejši (B2), ima bolezen (B3). Umiranje se mi zdi kot čakanje v miru ali paniki, kdaj se bo smrt zgodila (B4), spominjanje na življenje (B5). Smrt si predstavljam kot mir (B6), tišino (B7), ko se človek popolnoma umiri (B8). Mislim, da duša

ostane in človek gre v mir. Se mi pa zdi normalen del življenja (B9), vendar odvisno v katerem obdobju življenja se smrt zgodi. Če je mlad je grozno (B10) in če človek meni, da je živel lepo je to normalno, nasprotno pa mi je smrt negativna, če je človek slabo živel (B11).

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Meni se zdi pomembno razlikovati ali smrt pričakuješ ali ne. Pri mojih nonah je bilo tako, da me je smrt ene zelo presenetila (B12) in sem zato bolj jokala (B13), ker je bilo vse na hitro, pri drugi pa je bila že tako slaba, da sem smrt lažje sprejela (B14). Ne pa kažem veliko čustev v javnosti (B15), ampak čustva in občutke predelujem sama (B16).

*Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?*

V družini imamo vsi podoben način spoprijemanja s smrtjo, je pa res, da moški del družine ne kaže čustev in se tudi ne radi o tem pogovarjajo (B17). Na pogrebih pa se zlomijo, ker ne zmorejo vseh čustev zadrževati v sebi. Ženske v naši družini pa bolj pokažemo žalost (B18) in se tudi več pogovarjamo o tej temi (B19). O smrti se nikoli ne pogovarjamo (B20), o pokojnih pa ja (B21). S sovrstniki se ne pogovarjamo o smrti (B22), s prijatelji se še nikoli nisem o ničemer v zvezi s smrtjo (B23). Mislím, da tudi družba na sploh ni odprta do te teme (B24), ker nikoli ne zasledim teh tem, da bi se kdo o tem pogovarjal (B25).

*Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega?*

Umrla mi je pranova, ki je imela 97 let (B72) in pol leta je trajalo njeno umiranje. Na začetku je bila zelo dobra, vse je delala sama. Potem je prišel Kovid in so se moji stiki z njo zmanjšali, da je ne bi okužila. Njej se je stanje bistveno poslabšalo (B26), ker je ostala sama in poslabšala se ji je tudi sladkorna bolezen. Potem so ji zaradi tega odrezali prst in od takrat je šlo vse navzdol in v roku pol leta je umrla. Zadnja dva tedna je bila odvisna od pomoči hčere in je samo ležala. Tako smo že vsi vedeli, da so to njeni zadnji dnevi, tudi sama se je zavedala, da se ji bliža smrt (B27). Zadnjih nekaj dni tudi ni več jedla.

*Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?*

Na začetku nisem mogla verjeti, da je pranova umrla (A28), potem pa sem si samo želela k noni (A29) in sploh nisem razmišljala, kako se sama počutim (A30). Noni sem hotela dati oporo, ker je izgubila mamo. Navada je, da pridejo ljudje v hišo, kjer je nekdo umrl, jaz pa bi si želela le mir (A31) s svojimi (A32), da bi skupaj žalovali. Namesto tega je bilo treba vseh pogostiti. Pomirjena sem bila, ker je pranova zaspala in odšla v mir (A33). Čutila sem žalost, ker je ne bom več videla (A34), vendar sem bila hkrati pomirjena (A35).

*Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?*

Potrebovala bi več časa sama s sabo, da bi predelala smrt in da me nihče ne bi preganjal s frazami, sej bo vse ok (B36). Takrat rabiš samo mir (B37) in spominjala sem se lepih trenutkov (B38) s pranova. Pa pomagalo mi je, da sem lahko nekemu povedala, kaj se je zgodilo (B39) in da ni noben vrtal vame, ampak me je samo poslušal (B40) in je ob meni (B41).

*Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslavljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?*

Spomnim se pogreba moje none in takrat nisem spala do pogreba. Vedno me je nekaj morilo in dan, ko smo jo pokopali, sem tudi sama našla mir (B42), ker se mi je zdelo zadnje slovo (B43) kot nekaj pozitivnega (B44). Jaz na pogreb gledam kot nekaj normalnega (B45), kot zadnja priložnost, da se od nekoga poslovim (B46), ni pa nujno da je tak tradicionalen. Lahko tudi, da se raztrosi pepel, ko daš človeka počivati v mir, da ga nihče ne gnjavi več, da imaš nek zaključek (B47).

*Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?*

Največkrat na rojstne dneve (B48), ali ko gledamo slike in je pokojna oseba na njih in potem govorimo o tej osebi (B49). Ne toliko o smrti ampak bolj o spominih. O smrti pa ne govorimo nikoli (B50), samo spomini.

*Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?*

Prav na datum rojstva prane, smo se je doma spomnili (B51) in smo začeli obujati lepe spomine nanjo (B52), ne pa nikoli govorimo o tem, kako gledamo na smrt, ali pa kako je prane umirala, samo spomine nanjo obujemo (B53).

*Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?*

Odvisno tudi kdo je sogovornik. Odvisno od njegovih pogledov. Večinoma, če se že o tem pogovarjam, je to družina in se v takih pogovorih ne slabo počutim (B54), vendar pa postanem žalostna ob takih temah (B55). Ne pa nikoli razmišljam o lastni smrti, ker me malo straši (B56), ker ne vem kako bom umrla, ali bom trpela in kdaj bo to.

*Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?*

Ta proces se mi zdi potreben (B57), ampak je pa odvisno od človeka, kako gre skozi to (B58). Ljudje se različno odzivamo (B59), lahko pride tudi za nami. Vsak po svoje žaluje (B60) in ne moremo se izogniti temu procesu, ker vedno pride, pa za tabo, če ne takoj (B61). Različni ljudje imajo različne načine in odzive (B62).

*Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?*

Najbolj bi se obrnila na bližnje (B63) in najbližje prijatelje (B64). Želela pa bi si, da bi me poslušali (B65) in bili tam, ob meni (B66). Ni treba besed, samo oseba, da me posluša (B67), ne da tolaži, le da je zraven (B68), da se nanjo lahko opreš (B69).

*Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?*

Predvsem bi potrebovala znanja kako začeti pogovor, ker ne vem kaj reči (B70). Nekaj bi že rekla, ampak vseeno bi si želela neke napotke za pogovor, da bi lažje pristopila (B71). Potem bi me bilo tudi manj strah pristopiti do umirajočega.

## INTERVJU C

Intervjuvanka NI na modulu Socialno delo s starimi ljudmi

*Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.*

Pri besedi umiranje pomislim na dolg proces (C1), ki je lahko boleč ali pa gre za neko poslavljanje (C2), se pravi kot nekaj pozitivnega, da se človek poslovli od bližnjih (C3). Sicer je lahko čakanje na smrt tudi v mukah. Drugače smrt vidim kot slovo (C4), kot nek mir (C5). S smrtjo se za svoje zaključim del življenja s to osebo. Če je smrt tragična, jo povezujem z negativnostjo (C6). Pri starejših je pa drugače, ker je nekaj normalnega, kar nas vseh čaka (C7), zato ni nekaj zelo negativnega (C8). Gre za zadnjo točko v življenju (C9) in sprejemam to, ker se mora vsakemu posamezniku zgoditi. Imam pa strah pred lastno smrtjo, ker ne vem kako bom zapustila življenje (C10).

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Pri smrti moje none sem dobila veliko odzivov ljudi, kot da sem brezčutna, vendar vsak se drugače odziva in je odvisno, kakšen tip človeka si in kako to pokažeš. Jaz na primer ne kažem navzven (C11), ampak noter premlevam in hočem to sama predelat (C12). Lahko te nekdo obsoja, ker ne jočeš, ampak jaz se tako odzivam. Tudi če se nekdo poslavlja in veš, da gre v mir, avtomatsko lažje sprejmeš smrt (C13).

*Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?*

V moji družini raje občutke zadržimo zase (C14), tudi sestra ne pokaže čustev, obe radi potlačimo čustva (C15) in se sami soočimo s smrtjo (C16), mama pa je bolj čustvena. Dela tudi v zdravstvu s starejšimi in se pogosto srečuje z umirajočimi. Ona tudi več govori o smrti in umiranju in bolj pokaže čustva, po moški strani pa bolj zadržujejo čustva in se o tem ne radi pogovarjajo (C17). Opažam pa, da sedaj doma več govorimo o smrti, kot nekoč (C18). Verjetno ker je od smrti nonota in none minilo že več let in je potem lažje o tem govoriti. Med sovrstniki se mi zdi tema smrti še vedno tabu (C19). V moji družbi ne pride do pogovorov o smrti (C20), samo pove se, če je kdo umrl, ne pa razglabljam (C21). V družbi tudi ne slišim veliko o tej temi, tako da predvidevam,

da je še vedno tabu (C22). Mislim, da se ljudje bojijo te teme (C23), ker se bojijo umreti (C24) in se pogovorom o smrti izogibajo (C25).

*Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega?*

Meni je umrla nona leta 2017 (C81), tri leta po nonotu in oba sta bila umirajoča več časa. Nona je imela tudi demenco in poleg tega je bila prisotna še Parkinsonova bolezen, ki jo je zelo ovirala (C26). Vedno slabše je bilo in na koncu je bila zelo boga. Imela je 88 let ko je umrla in ni si želela v dom, zato je umirala na domu (C27), kljub temu, da je bila to velika obremenitev za otroke, ki so zanjo skrbeli. Umrla pa je v domu ostarelih, ker jo je bolnica, po pregledu, namestila v dom. Na koncu ni več prepoznala nas svojcev in tudi jedla ni več in rane so se ji gnojile. Meni je bilo zelo hudo (C28), ko sem šla na obisk, ker se me ni spomnila, bila je drugi človek, samo ležala je, kot rastlina.

*Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?*

Jaz sem bila vesela, ker je mama lahko zadihala in se rešila skrbi za nono, saj je bila zelo obremenjena (C29). Meni je odleglo tudi zato, ker se je nona rešila (C30). Mirna sem bila, ker je nona lepo živela in je sedaj odšla (C31). Nisem želela, da bi trpela več časa. Sama sem bila pripravljena na smrt in mi je bilo tako lažje (C32).

*Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?*

Najbolj mi je pomagalo, da so ljudje poleg mene trdni, da niso v razsulu (C33), ker mi je hudo gledati svojce, da so na tleh. Predvsem pa mi pomaga čas, da vse procesiram in grem lahko potem normalno naprej (C34) in da mine tisti šok. Še le po tem ti pride na pamet, kaj se je zgodilo. Pomaga mi tudi, da govoriš o lepih stvareh (C35) in spominih o tej osebi (C36), pa tudi objem mi pomaga (C37). In da so ti bližnji zraven, ki doživljajo podobno (C38). Pa tudi podpora (C39) in predvsem čas, da vse to predelaš (C40).

*Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslavljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?*

Spomnim se pogreba none. Meni kar lijejo solze na pogrebih (C41), tudi če mi človek ni tako blizu. To vzdruže me zlomi (C42) in vsi ti govori me preveč ganejo (C43) in ne morem več, zato se zjočem, ne glede na to, koliko blizu mi je človek (C44). Vsaka stvar me gane na pogrebih (C45). Pogreb se mi zdi tudi stresen (C46), če si svojec umrlega in ti vsi dajejo roke, pa si izpostavljen, pozornost je usmerjena nate. Je pa to nek obred (C47), tradicija (C48). Bi pa rada, da se upošteva želje in če si človek tega ne želi, se ne sili. Tudi ne vem zakaj je vse tako žalostno. Lahko bi bilo lepše slovo, da bi se pogovarjali o lepih spominih in da ne bi bila sama žalost.

*Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?*

Največkrat se o tem pogovarjamo, ko pride rojstni dan pokojne osebe (C49) in se jo spominjamo (C50). V naključnih trenutkih (C51) in v pozitivni luči. Ni nekaj, kar bi dajali na stran (C52) ampak tudi ni pogosta tema pogovorov (C53).

*Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?*

Pred kratkim smo jaz, sestra in mama gledale televizijo in pri poročilih je kazalo umirajoče in me je umirajoča gospa spomnila na mojo nono (C54) in takrat smo se vse tri začele jokati in se pogovarjati o pokojni noni (C55).

*Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?*

Kadar govorimo o spominih pokojnika, sem v redu (C56), ker se rada spominjam (C57). Ko je pa bilo po TV in je kazalo umirajoče in me je gospa spomnila na mojo nono, sem se začela zelo jokati (C58) in sem postala žalostna (C59). Bilo mi je tudi nelagodno (C60). Sem pa drugače kar sproščena, ko o tem govorim (C61). Nelagodje bi se mi pojavilo predvsem takrat, ko bi govorila z nekom, ki bi mi očital čustva, da na primer ne jočem, nisem pretresena (C62).

*Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?*

Pri žalovanju ni nekega okvirja, koliko časa boš žaloval (C63). Lahko pride za tabo ali pa predelaš takoj, moraš pa predelati (C64). Je pa zelo odvisno od vsakega človeka (C65), je pa nujno, da ne pustiš v zraku, ampak predelaš smrt na svoj način (C66) in mi ni to nič čudnega, je nekaj normalnega po smrti (C67). So pa različni načini (C68).

*Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?*

Najraje bi se obrnila na nekoga iz družine, mamo, sestro, nonota (C69) ... Osebnost bi se najbolj na mamo, ker mi je blizu (C70) in na najboljšo prijateljico, ki bi me razumela (C71). Pa tudi včasih potrebuješ nekoga, ki se ga smrt ne dotika, se pravi, da ni tvoja družina, ampak nekdo zunanji (C72). Želela bi si, da me nekdo posluša, da dam to iz sebe (C73) in da me spravi v boljšo voljo (C74).

*Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?*

Ne vem kako pristopiti do umirajočega ali žalujočega, zato bi bilo dobro, da bi imela dodatna znanja (C75), kako pomiriti človeka (C76) in kako ga pripraviti na to, da je poslavljanje normalno in da se ti lahko izpove, zaupa in da bi človek vedel, da ga poslušam (C77). Pomembno se mi zdi znanje za pravilno komunikacijo (C78) in smernice za pogovor (C79), pa znanje, kako človeka pomiriti (C80).

## **INTERVJU D**

Intervjuvanka NI na modulu Socialno delo s starimi ljudmi

*Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.*

Mogoče imam tak pogled, da se pač smrt lahko zgodi kadarkoli (D1), nenapovedano (D2) in se na to tudi opominjam sproti, drugače je pa to življenjski ciklus, ki ga v družbi radi pozabljamo, dokler se nam ne zgodi, da nam znanec umre (D3). Smrt se zgodi in verjamem, da je tudi nekaj po njej (D4).

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Mogoče me nekako šokira (D5) če je to bližnja oseba, pa tudi če izvem iz novic, da je na primer umrl nekdo znan, mi je kar hudo (D6). Spomnim se, ko je pred kratkim umrl pevec skupine Parni Valjak in se me je ta novica zelo dotaknila, ker sem rada poslušala njegove pesmi (D7). Tudi žalostna postanem ob takih novicah (D8) in se začnem spominjati te osebe (D9).

*Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?*

V lastni družini smo kar odprti do teme smrti (D10) in sedaj lažje o tem govorimo, v preteklosti pa smo zelo malo o tem govorili (D11). Med sovrstniki se zelo redko o tem pogovarjamo (D12), odvisno tudi od družbe, a zelo redko nanese na to temo (D13). Mislim, da so še vedno prisotni zadržki pri tej temi (D14), ker se ljudje bojimo (D15), da je osebam nelagodno v takih pogovorih. V družbi se mi zdi podobno, da nismo odprti za take teme (D16). Lahko bi nam bilo to predstavljeno kot del življenja in bi potem smrt bolj sprejemali in se je ne bi bali. Mislim, da je v družbi še vedno prisotno veliko strahu pred umiranjem in smrtjo (D17).

*Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega?*

Jaz sem bila še v osnovni šoli, ko sta starša izvedela, da oče nima več veliko življenja pred sabo, ker je imel raka in še pridružene druge bolezni, kot je diabetes (D18) in za mene je bilo vse na enkrat, ko so mi povedali za očetovo stanje. Zvedla sem zelo nenadoma. Mama mi je povedala, kakšna je situacija. Moja reakcija je bila normalna za takrat. Svet se mi je porušil (D19), ker si nisem predstavljala, da se mi to lahko zgodi (D20). Zelo težko obdobje je bilo (D21). So me pa vsi razumeli, me podpirali, okolica je bila zelo podpora (D22). Doma pa o tem nismo veliko govorili in izražali čustev, zato sem veliko sama predelovala (D23). Oče je nato umrl doma (D72), v spanju je zaspal za vedno (D24).

*Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?*

Meni je bilo zelo hudo (D25), kot da bi zmanjkalo del mene (D26). Velikokrat se mi je zdelo, da sanjam in da se bom zbudila (D27). Nisem verjela, da je to res (D28). Zelo pa mi je pomagalo pisanje dnevnika. Prek tega sem dajala ven občutke, čustva in predelovala (D29). Pisanje mi je pomagalo bolj kot pogovor, ker z mami se nisva o tem veliko pogovarjali.

*Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?*



Prve tedne mi je veliko pomenilo druženje s sorodniki, prijatelji, znanci, da smo se družili in se nisem počutila osamljene v taki situaciji (D30). Kasneje sva si z mami nabavili psa, da nama ni bilo pusto in sva preusmerili pozornost, kar se je izkazalo za zelo pozitivno potezo (D31). Tudi odhajanje na grob mi je veliko pomenilo (D32) ali pa prižiganje svečke doma (D33), v spomin na očeta (D34).

*Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslavljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?*

Na očetovem pogrebu mi ni bilo prijetno (D35). Mogoče mi je bilo všeč le to, da se je zbralo veliko ljudi, ki so mi bili blizu in smo se skupaj poslovili od očeta (D36). To mi je bilo všeč, drugače pa je bila v meni žalost (D37) in panika (D38) in bilo mi je zelo stresno (D39) in naporno (D40). Všeč pa mi je, da si lahko pogreb prirediš po svoje – pevci, govor, glasba, ki da čar pogrebu, izbira pesmi, ki so bile očetu všeč (D41). Pogrebi so drugače nekaj normalnega (D42), ker so v naši navadi (D43).

*Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?*

Kakor nanese. Čim je kakšen dogodek, ali kaj slišimo o tej temi, pa se začnemo o tem pogovarjati (D44). Ni pa ravno pogosto (D45). Z babico večkrat prideva na te teme (D46) in z babi govoriva, če kdo umre (D47), pa tudi kako gledava na smrt (D48) in kaj naj bi bilo po njej (D49).

*Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?*

Mogoče sedaj, ko je jeseni dedek umrl, se večkrat z babi pogovarjava (D50) o pokojnem dedku (D51) in se ga skupaj spominjava, pa si praviva kakšne zgodbe o njem (D52).

*Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?*

Recimo z babi mi ni tako prijetno govoriti o tem, ker ima ustvarjen pogled in ne pusti, da bi kdo drugače mislil (D53), na splošno pa čutim malo bolj intenzivne občutke (D54), pa se trudim, da bi mi bilo čim bolj normalno o tem govoriti (D55) in da bi se več o tem pogovarjali. Počutim se tudi tesnobno (D56), žalostno zaradi minljivosti (D57), strah pa me ni preveč, bol tesnoba (D58).

*Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?*

Meni se to zdi nekaj zelo normalnega (D59), nekaj kar mora biti, je in je normalno da je (D60). Ni nekega časovnega okvirja (D61). Od vsakega posebej je odvisno kako žaluje, na kakšen način, koliko časa (D62).

*Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?*

Če odmislim družino in bližnje, ne vem na katero ustanovo, bi se obrnila. Mogoče bi pomoč poiskala na Fakulteti za socialno delo (D63) ali pa si poiskala psihosocialno pomoč (D64). Najprej pa bi se vsekakor obrnila na bližnje prijatelje (D65) in družino (D66). Želela bi si kakšen nasvet (D67) ali pogovor z nekom, ki ima podobno izkušnjo (D68), pa da bi slišala, da je to nekaj normalnega (D69) in seveda pogovor, da daš to iz sebe (D70).

*Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?*

Predvsem se mi zdi, da mi lahko ob srečanju z žalujočim pomaga osebna izkušnja smrti očeta, da bi podelila, kako sem jaz to doživela in da bi sogovornik videl, da ni edini, ki gre skozi ta proces (D71). Se mi zdi, da je veliko lažje predelati smrt, če je ob tebi nekdo, ki je šel skozi podoben proces in vsaj približno ve, kako to izgleda in kaj oseba poleg tebe doživlja.

## **INTERVJU E**

Intervjuvanka JE obiskovala modul Socialno delo s starimi ljudmi

*Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.*

Torej ta dva pojma razumem kot nekaj, kar je življenjsko zelo pomembno (E1) in hkrati pa tabuizirano s strani širše družbe (E2). Dejstvo je, da vsakogar izmed nas doleti smrt v nekem določenem življenjskem obdobju (E3).

Prav tako pa smo lahko podvrženi procesu umiranja bodisi sebe, bodisi koga izmed bližnjih. Gre pa kljub temu za pojma, ki imata v okolju negativen prizvok (E4) in se jima, če je le mogoče, zelo radi izogibamo (E5). Vsekakor pa lahko trdim, da sta smrt in umiranje pojma, ki sta dokončna (E6) ter neizogibna (E7). Vsi bomo enkrat umrli (E8). Umrle bodo tudi nam ljubljene osebe, zato je dobro, da se na smrt pripravimo in bolj pogosto govorimo teh temah (E9). Se mi zdi, da bomo s tem tudi lažje sprejemali smrt.

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Bi rekla, da me kar zmrazi, ko slišim karkoli v povezavi s smrtjo ter umiranjem (E10). Sem zelo empatična oseba in me misel na smrt spravi v jok (E11). Na nek način se bojim smrti in umiranja (E12). Je pa moj odziv na ta dva pojma odvisen od tega, v kakšnem kontekstu sta predstavljena. Rekla bi, da sodim med tiste, ki se tem tematikam raje izognem (E13), čeprav se zavedam, da predstavljata pomemben del našega bivanja.

*Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?*

V lastni družini se o smrti in umiranju ne pogovarjamo (E14). Mami vedno pravi, da bomo smrt priklicali, če se bomo o njej pogovarjali (E15). V moji družini je torej odnos do umiranja in smrti na nek način tabuiziran (E16). Radi se izognemo tem tematikam (E17), saj nas je strah (E18), da bomo že z mislijo na smrt in umiranje priklicali to, da bo kdo izmed nas umrl (E19). Med vrstniki je za moje pojme že manj tabuizirano (E20). S prijateljicami se velikokrat pogovarjamo tudi o tematici smrti (E21). Zame je okolje prijateljic prostor, kjer se pogovarjamo o vsem. Nimamo tabu tem in smo velikokrat odprte tudi za teme, ki so v povezavi s smrtjo in umiranjem (E22). Nenazadnje smo študentke socialnega dela in je prav, da diskutiramo tudi o tem. Kar se tiče družbe nasploh, sem mnjenja, da se premalo govori o smrti in umiranju (E23). Še vedno veljata tovrstni temi kot tabu temi (E24) in se ji družba zelo rada izogiba (E25).

*Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega?*

V bistvu izkušnje s smrtjo bližnjega nimam, zato lahko opišem srečanje z umirajočo osebo. Bila sem tretji letnik fakultete, ko sem morala pri modulu opraviti intervju z osebo (E88), ki je bila tako rekoč tik pred smrtjo (E26). Bilo mi je zelo grozno. Najprej nisem vedela, kako se naj sploh obnašam z umirajočo osebo (E27). Kaj se naj pogovarjam in katera vprašanja je prav, da ji zastavim. Bila sem grdo rečeno »posrana«. Ni mi bilo prijetno (E28) in lagodno (E29). Med pogovarjanjem sem si sama pri sebi na tiho govorila, da se ne smem zlomiti in jokati (E30). Ne smem si pustiti, da se me kakšna stvar, ki jo izreče umirajoči dotakne, ker potem bom jokala in se ne bom znala ustaviti (E31). Spomnim se, da sem se kljub vsemu, tekom pogovarjanja parkrat zjokala (E32), sem se pa hitro pobrala in ohranila mirno kri. Lahko pa rečem, da je bilo sila naporno (E33) in stresno (E34).

*Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?*

Bolečino sem začutila, ko se je umirajočemu zlomil glas in je začel jokati. Takrat je bilo najbolj boleče (E35) in skorajda nevzdržno (E36). Bilo mi je neprijetno (E37), saj nisem vedela, ali naj osebo objamem, ali ji naj kaj lepega rečem, ali pa naj bom preprosto tiho in samo kimam in sočustvujem z njim. Bila sem zelo zmedena (E38). Nisem točno vedela na kak način se naj odzivam na njegovo bolečino, ki jo preko komuniciranja z mano izraža (E39). Na bolečino sem se potem odzivala vedno drugače. Najpogostejša reakcija je bila kimanje z žalostno obrazno mimiko (E40). To se mi je takrat zdel še najbolj primeren odziv.

*Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?*

Proces žalovanja nisem doživljala, saj mi umirajoča oseba ni bila toliko blizu, da bi lahko sploh šla skozi proces žalovanja.

*Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslavljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?*

Spomnim se edino smrti svoje prababice. Bila sem stara 6 let in moram priznat, da mi takrat ni bilo zares hudo (E41). Kot šestletna punčka nisem najbolj razumela kaj dejansko pomeni umreti (E42). Nisem razumela, da te osebe ne bom nikoli več videla in je odšla za zmeraj (E43). Se pa spomnim, da sem takrat na silo jokala (E44), mi pa v resnici sploh ni bilo hudo. Jokala sem, ker so jokali drugi. Verjetno bi zdaj drugače reagirala na sam protokol smrti in žalovanja. Kar pa se pogrebov tiče, meni je ta proces pokopa človeka dokaj blizu, ker smo babico pokopali in to razumem kot nek normalen način poslavljanja, neka normalna stvar (E45). Poslovitev od pokojnika s pogrebom, mi je nekaj logičnega (E46), nekaj običajnega (E47), nek del tradicije (E48) in tudi podpiram pogrebe, da se tako poslovimo in da gremo na pokopališče (E49).

*Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?*

Moram priznati, da res redko nanese tema na smrt (E50). Največkrat se o smrti pogovarjamo, ko umre kdo od daljnih znancev, ki smo jih pač na videz poznali (E51). Nekdo, ki nam sploh ni blizu. To je zelo redko (E52). Je pa res, da se o smrti bolj pogosto pogovarjam s starejšimi (E53). Z babico se velikokrat pogovarjava o tem, kako je doživljala smrt svojih staršev, starih staršev (E54). Kako se zdaj sooča s tem in pa kako se je soočala s tem v preteklosti (E55). Babica zelo rada govori o teh temah.

*Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?*

Ko sem bila pri svoji babici na obisku, sem jo vprašala, kako se je počutila, ko so ji umrli starši (E56). Babica mi je odgovorila, da je bila takrat že dovolj odrasla, da je ves proces smrti in kasnejšega žalovanja zelo dobro prenesla. Bila je trdna in prisebna. Smrt staršev je ni tako zelo prizadela, saj so bili starši v visoki starosti in je smrt pričakovala. Bi pa bilo drugače, če bi ji starši umrli nepričakovano. Takrat bi najbrž bilo veliko huje in boleče (E57).

*Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?*

Moram priznati, da mi je pogovor z babico o teh tematikah zelo zanimiv (E58) in obenem poučen (E59), saj mi daje babica občutek neke varnosti. Všeč mi je, ker je babica neizmerno odprta glede vseh tematik. Zelo rada se pogovarjam z njo o smrti (E60). Ni mi neprijetno, saj mi daje babica nek tak poseben občutek varnega zavetja. S starši pa je stvar drugačna. Ker predstavijo smrt z nekim negativnim prizvokom, sem potem tudi jaz sama bolj zaprta (E61) in mi je nelagodno z njimi diskutirati o tem (E62). Bi rekla, da je čisto odvisno od osebe s katero se pogovarjam (E63). Z nekom mi bo zelo prijetno (E64) in varno (E65), z drugo pa grozno (E66) in srhljivo (E67).

*Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?*

Proces žalovanja se mi zdi nujen del, ko predelujemo smrt nam ljubljene osebe (E68). Za žalovanje je značilen jok in pretirana žalost (E69). Je pa ključnega pomena ravno zaradi tega, ker bomo s procesom žalovanja tudi kasneje bili pripravljeni sprejeti smrt nam ljube osebe (E70). Brez žalovanja ne bo sprejemanja smrti (E71). Moramo si pustiti žalovati na nam najbolj primeren način (E72). Moramo dati ven vsa ta neprijetna čustva, da nam bo kasneje lažje (E73).

*Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?*

Najverjetneje bi želela imeti ob sebi ljudi, ki jim imam najraje (E74). Njim bi se tudi najbolj odprla in želela, da bi mi stali ob strani (E75). Bi pa poiskala pomoč tudi kje drugje, če bi bilo to potrebno. Najbrž bi želela prejeti pomoč s strani strokovnjaka, ki je specializiran za delo z žalujočimi ljudmi, to je strokovni delavec (E76). Z njim bi se pogovarjala o mojem počutju (E77), mojih mislih (E78) in trenutnemu stanju (E79). Želela bi pogovor, ki bi mi pomagal predelovati vsa čustva (E80), predvsem pa smrt meni ljube osebe (E81).

*Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?*

Ko sem opravljala intervjuje z umirajočimi ljudmi, sem bila zelo malo podkovana s takim znanjem (E82). Najbrž bi mi koristilo vedenje o tem, s kakšnimi besedami (E83) oziroma s kakšnim pristopom je potrebno pristopiti do ljudi, ki so v zadnjem stadiju življenja (E84). Kakšna mimika je potrebna (E85) in kakšen ton glasu je potreben, ko komuniciramo z njimi (E86). Takrat sem bila še nevešča o marsičem. Verjetno mi je bilo zaradi tega toliko težje (E87).

## **INTERVJU F**

Intervjuvanka JE obiskovala modul Socialno delo s starimi ljudmi

*Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.*

Umiranje in smrt razumem, kot del življenja (F1). Izkušnja je boleča (F2), ampak jo je treba sprejeti in prej ko bomo to obdobje življenja sprejeli, bolj mirni in pripravljeni bomo, ko enkrat pride ta trenutek slovesa (F3).

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Po navadi ne kažem čustev navzven (F4), ampak jih obdelam sama v sebi (F5). Ko se soočim z izgubo nekoga, se ji nekako prepustim za štirimi stenami (F6) in takrat si dovolim, da me prevzamejo občutki žalosti (F7). Ko sem sama mi je to nekako lažje (F8).

*Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?*

Mislim, da je smrt kot taka tabu tema. Na splošno v družbi (F9). Sploh to opažam pri svoji družini (F10), pri vrstnikih pa ne toliko (F11). Če doma kdo omeni temo smrti, naj bi nekako izzivala usodo (F12). Veliko vlogo se mi zdi, da igra tudi vraževerje (F13), da če o nečem govoriš se uresniči in podobno (F14).

*Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega?*

Sama sem se soočila s smrtjo dedka (F70), vendar sem bila takrat premajhna, da bi vedela kaj pravzaprav to zares pomeni. Bila sem stara 6 let. Vedela sem, da dedka več ne bo med nami, da ga ne bom nikoli več videla (F15), kar me je užalostilo (F16). Mama me je seveda pomirila, da me bo dedek še vedno čuval iz nebes in da nikoli pravzaprav ne bo odšel, le trenutno ga ne morem videti. Kot otrok sem to sprejela nekako brez pretirane žalosti (F17), saj mi je mama dala upanje, da to ni slovo za vedno.

*Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?*

Kasneje skozi čas, sem se udeležila veliko pogrebov in to so bile osebe, ki sem jih poznala. Bolečino sem nekako zadržala zase (F18), se z njo sama spopadla, ko je bil za to pravi trenutek. Se pravi, ko sem bila sama (F19). V tistem določenem trenutku pa sem občutila tesnobo (F20) in žalost (F21).

*Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?*

Pomagalo mi je predvsem to, da sem s pogovorom bolečino dala ven iz sebe (F22), se zjokala (F23). Na primer, ko sem bila sama (F24). Pa tudi ogromno so mi pomenili spomini, ki sem jih ustvarila z osebo, ki je ni več (F25). Spominjala sem se osebe, kaj sva skupaj počele, njenega smeha (F26). Poskušala sem jo ohraniti v najlepšem spominu in se spominjati le dobrih stvari (F27).

*Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslavljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?*

Procesa poslavljanja od pokojnika sem se udeležila v okviru FSD-ja in sicer preko dr. Lopuhove, ki je želela pridobiti ravno te izkušnje slovesa od sorodnikov in pokojnika. Osebo mi je bilo to srečanje zelo težko (F28), kljub temu, da osebe, ki se poslavljata nisem poznala. Videla sem, da je bolezen napredovala (F29) in da trpi, po drugi strani pa so bili tukaj svojci, ki so to osebo imeli zelo radi, ampak so bili izmučeni od skrbi in upanja, da se bo zdravstveno stanje izboljšalo. Počutila sem se žalostno (F30), tesnobno (F31) in nemočno (F32), ker sem vedela, da ne morem potolažiti ne sorodnikov, ne osebe, ki odhaja. Po eni strani smo vsi vedeli, da se počasi bliža čas slovesa (F33) in da je po eni strani to odrešitev za vso bolečino, vendar upanje je še vseeno ostajalo. In to je ta občutek nemoči, ki ubija (F34). Pogreb pa je zame nekaj povsem običajnega (F35) in tradicionalnega, saj smo doma verni in redno hodimo v cerkev (F36). Pogrebi kot taki se mi zdijo nekaj predvsem običajnega (F37) in navajena sem taksnih kot so, nebi ničesar spreminjala. Sam pogreb pa mi predstavlja nek zadnji sloves od pokojnika (F38) in tako zaključek nekega poglavja v življenju (F39).

*Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?*

Največkrat se o smrti pogovarjamo takrat, ko nekdo umre (F40). Drugače nikoli (F41).

*Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?*

Na primer imam izkušnjo, ko smo se doma pogovarjali, ko je nekdo umrl, če bo ležal v krsti ali žari (F42). Sama sem izrazila željo, kako naj bi moj pogreb potekal, kako želim biti pokopana in tako (F43). Meni o tem ni težko govoriti, mogoče zato, ker sem še dokaj mlada proti mojim staršem in starim staršem (F44). Oma še živi v enakem gospodinjstvu kot jaz. Odziv mojih bližnjih je bil, da naj ne govorim takih stvari, da njih to ne zanima, saj oni ne bodo na mojem pogrebu (F45). Sem mnenja, da se je o smrti potrebno pogovarjati brez zadržkov, saj nikoli ne vemo kaj življenje prinese (F46).

*Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?*

Smrt sprejemem, kot del življenja (F47). Poskušam jo sprejeti (F48). Počutim se normalno, brez nekih posebnih občutkov (F49).

*Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?*

Vsak človek je drugačen in drugačne situacije dojema drugače, in prav tako je pri žalovanju (F50). Vsak človek žaluje na svoj način (F51) in izrednega pomena se mi zdi, da gre skozi ta proces (F52). Pravijo, da čas zaceli vse rane in s tem rekom se kar strinjam (F53). Vsak si mora vzeti čas, da sprejme izgubo in se sooči z žalovanjem (F54).

*Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?*

Obrnila bi se na ljudi, ki so mi blizu in ki jim zaupam (F55), torej na družino (F56) in prijatelje (F57). Od njih bi želela prostor za pogovor (F58), razumevanje (F59), podporo (F60), toplino (F61), bližino (F62) in nekoga, ki bi me poslušal (F63).

*Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?*

Pomagalo mi je predvsem to, da sem ljudem dala prostor, da povedo svojo zgodbo in svoje občutke, torej ustvarila sem nek varen prostor zanje (F64) in jih poslušala (F65) ter slišala (F66). Težavo mi je predstavljalo predvsem to, da nisem znala najti pravih besed za tolažbo (F67) oz. da sogovornika pomirim (F68) in ga tako pomirjenega vodim skozi proces žalovanja (F69).

## **INTERVJU G**

Intervjuvanka JE obiskovala modul Socialno delo s starimi ljudmi

*Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.*

To razumem, kot del življenja (G1). Vsak se pač rodi in umre, ko mu je namenjeno (G2). Verjamem v neko usodo, da se stvari zgodijo z razlogom in takrat, ko je pač čas za to (G3). S tem se mogoče tudi kdaj tolažim, ko se zgodijo kakšne takšne stvari, kot je smrt nekoga.

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Smrti, priznam, da me je strah (G4). Predvsem tiste nenadne smrti bližnjega ali pa neke bolezni, ki se človeku zgodi prehitro v življenju in vodi do smrti (G5). Načeloma pa mi je smrt v neki visoki starosti čisto normalna stvar (G6).

*Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?*

V moji družini mislim, da smrt ni nek tabu (G7), lahko se normalno o tem pogovarjamo, če pride do takšne teme (G8). Je pa morda prisotna ta mentaliteta, da če se o tem preveč govori, da se kliče smrt, oziroma, da se privablja neko negativno energijo, ki povzroči nekaj slabega (G9). Med mojimi sovrstniki se o smrti sploh ne razmišlja toliko, oziroma vsaj tega nihče ne izpostavlja veliko (G10). Mislim, da bi se moralo sicer o tem bolj govoriti med mladimi, da to za njih ne bi bil takšen šok, ampak si vsak po mojem misli »sej so še mladi, zakaj bi s tem njih obremenjevali« (G11). V družbi pa mislim, da je težava že splošen negativen odnos do starosti, ker se jo velikokrat povezuje z več negativnimi, kot pozitivnimi stvarmi (G12), in je zaradi tega tudi smrt tabu tema (G13).

*Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega.*

Umrla mi je babi (G14). Imela je raka že dve leti, bila v procesu 2. kemoterapije (G15), vendar je navzven kazala dobro počutje. Nek dan jo je moj oče našel na tleh stanovanja, ko se je borila za življenje. Sama je nisem mogla videti oziroma se posloviti, ker sem bila eno uro vožnje stran in do nje nisem mogla priti pravočasno. Spomnim se, da me je poklicala mami in mi povedala, da so babico odpeljali z rešilcem in da ni v redu. Takoj sem si uredila prevoz, da bi prišla domov, čez nekaj minut pa mi je že sporočila da je umrla. Utihnila sem, sedla in začela jokati (G16).

*Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?*

Jokala sem in jokala (G17), zdelo se mi je, da mi bo zmanjkalo glasa in da mi bo razneslo glavo (G18). Vse me je bolelo (G19). Res sem doživela tako čustveno (G20), kot telesno bolečino (G21). Pač pustila sem si, da doživljam, kar doživljam in zaradi tega mi je bilo kasneje lažje (G22).

*Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?*

Lažje mi je bilo, ko sem prišla do svojih staršev domov in smo nekako skupaj žalovali (G23), se pogovarjali o babi (G24) in obujali lepe spomine na to, kar smo skupaj doživeli (G25). Eden drugega smo tolažili in si stali ob strani (G26). Vsi smo se strinjali, da je bolje kot da obžalujemo to, da je umrla, se spominjamo kako nam je bilo lepo z njo (G27) in pozdravljamo to, da sedaj ne trpi več (G28).

*Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslavljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?*

Bom kar pogreb babi predstavila. Na dan pogreba, je seveda vse skupaj postalo zares realnost, mislim da tisti trenutek, ko so žaro položili v grob, sem se začela res zavedati, da je ne bom več videla (G29) in ponovilo se je tisto občutenje, kot ob trenutku, ko sem izvedela da je umrla. V tistem trenutku sem bila res nekako obupana in se spraševala, zakaj je morala oditi (G30). Glede pogrebov pa se mi zdi, da je to del tradicije (G31) in mi je zaradi tega to normalno, vedno sem bila prisotna na pogrebi, ki se izvajajo na tak način, zaradi tega drugačnih sploh ne poznam (G32). Pogreb s krsto se mi edino zdi kar težek za svoje, ki žalujejo, ker čez cel pogreb pred seboj gledaš umrlega (G33). Se mi zdi, da to lahko tudi vpliva na žalovanje. Mogoče je zaradi tega tudi težje, ker ti umrli ostane v spominu taksen, kot si ga videl na pogrebu. Jaz sem navajena pogrebov, ko je umrli upepeljen (G34).

*Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?*

Večinoma se o tem pogovarjamo, ko pride do neke smrti nekoga od bližnjih ali pa prijateljev, znancev (G35). Rekla bi, da je pogostost odvisna predvsem od tega, kolikokrat pride do take situacije (G36). Sami od sebe, brez nekega povoda, po navadi ne začinjamo te teme (G37).

*Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?*

Babica je opisovala (G38), kako je nenadoma umrla njena znanka, ki so ji odkrili redko vrsto raka in je od popolnoma zdrave osebe, prišlo do tega, da je pol leta kasneje umrla (G39). Sledila je tišina s strani nas, ki smo poslušali in potem čudenje, oče je zmajal z glavo v znak tega, da ne more verjeti. Mislim, da smo se za nekaj trenutkov o tej temi malo zamislili vsak pri sebi. Potem je babica rekla, da tako pač je in da ne moreš vplivati na to. Strinjali smo se. Potem smo se pričeli pogovarjat o nečem drugem.

*Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?*

Seveda postanem žalostna (G40), čutim obžalovanje (G41) ter začnem nekoliko razmišljat o tem in preslikavat to nase in svojo družino ter kako hudo bi mi bilo, če bi sedaj umrl nekdo od mojih. Te misli morda trajajo nekaj dni, potem pa pač pozabiš.

*Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?*

Razlagam si tako, da ima pač vsak nek svoj način žalovanja (G42). Mislim, da je to odvisno od njegovega karakterja, kako občutljiv je glede teme smrti, verjetno tudi od njegovega okolja, kako okolica doživlja smrt in koliko se o tem govori (G43). Če je na primer nesprejemljivo, da se pokažejo čustva, bo verjetno oseba žalovanje zadržala bolj zase, odvisno je verjetno tudi od tega če ima kakšne travme, ki jih je do sedaj doživel, na primer, če je že doživel kakšno tragično smrt, ali smrt koga, ki ga je še posebej prizadela. Ob prisotnosti travme, bo žalovanje verjetno bolj intenzivno in bolj dolgotrajno (G44). Veliko je faktorjev (G45).

*Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?*

Večinoma se mi zdi, da takrat rabiš predvsem psihično podporo (G46) svojih bližnjih (G47). Jaz se v težkih trenutkih vedno obrnem na moje domače (G48). Morda tudi na kakšno psihiatrično pomoč, če se ti zdi, da to zares vpliva na tvoje mentalno stanje in zaradi tega ne moreš normalno živeti (G49). Mislim, da, vsaj meni, pomaga predvsem pogovor (G50). S tem dam iz sebe svoje misli (G51), čustva (G52), občutenja v tistem trenutku in nimam več občutka, da mi nekaj leži na srcu (G53).

*Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?*

Mislím, da mi je študij na Modulu s starimi pomagal pri tem, da se lažje pogovarjam o smrti (G54). Predvsem od takrat, ko smo v 3. letniku, v sklopu modula, delali raziskavo in smo intervjuvali umirajoče in njihove bližnje (G55). Zelo me je presenetilo, kako so se bili slednji pripravljani pogovarjati o smrti, medtem ko so v bistvu bili v procesu žalovanja in tik pred tem, da je oseba umrla. To se mi je zdelo zelo fascinantno in od te izkušnje sem odnesla veliko znanja, kako empatija in bližina nekoga, zares pomagata v takih trenutkih (G56). Kako pomaga samo to, da nekdo enostavno samo je tam. Ne rabi nič govoriti ali spraševati, ampak enostavno čutiš podporo samo v prisotnosti nekoga in to lahko take ljudi zelo pomiri v takih trenutkih.

## INTERVJU H

Intervjuvanka JE obiskovala modul Socialno delo s starimi ljudmi

*Prosim te, da mi opišeš, kako razumeš umiranje in smrt.*

Umiranje razumem kot neizogiben del življenja (H1), s katerim se bomo slej ali prej srečali vsi (H2). Smrt razumem kot dokončno prenehanje bivanja (H3), konec življenja (H4).

*Kako se odzivaš na umiranje in smrt?*

Umiranje in smrt sprejemam (H5), ti dve tematiki dojemam resno in spoštljivo (H6), poskušam sprejeti (H7), da je to nekaj neizogibnega (H8) in biti s tem v miru (H9).

*Kakšen se ti zdi odnos do umiranja in smrti v lastni družini in kakšen med sovrstniki ter v družbi nasploh?*

V lastni družini to ni tema o kateri bi pretirano govorili (H10). Odnos do smrti je normalen (H11), vendar temu ne namenjamo preveč časa oz. pogovora (H12). Nekako tako dojemam tudi odnose med sovrstniki (H13) in družbi nasploh (H14). Vsi se zavedamo kaj to je, vendar se o tem ne govori dovolj (H15), saj se nam v večini zdi, da je to nekaj, kar je od nas še zelo oddaljeno in se s tem ne rabimo obremenjevati, čeprav temu ni tako (H16).

*Prosim te, da mi opišeš izkušnjo srečanja z umirajočim ali s smrtjo bližnjega?*

V okviru raziskave sem intervjuvala dva umirajoča posameznika (H17). Prva je bila starejša gospa, ki je živela sama in ni imela svojcev, prijateljev. Drugi je bil starejši gospod, ki je imel veliko podpore, saj je imel veliko družino, tri otroke, vnuke ... Ne glede na njuna ozadja, sta oba smrt sprejemala brez strahu in z mirnim razmišljanjem (H18). Pogovori z njima so bili prijetni, saj sta oba oddajala pozitivno naravnost in dobro energijo. Meni pa je bilo precej težko, saj je bil to moj prvi stik z umirajočim (H19).

*Kako si zaznavala bolečino in kako si se nanjo odzvala?*

Bolečino sem zaznavala skozi žalost (H20), obžalovanje (H21), najbolj hudo mi je bilo zavedanje, da ju kmalu več ne bo (H22). Čeprav sta bila ona dva sprijaznjena s tem, je meni bilo to težko sprejeti (H23).

*Kako si se soočila z žalovanjem? / Kaj ti je pomagalo skozi proces žalovanja?*

Pri žalovanju sem se opirala predvsem na misli (H24), da je to del življenja, ki ga moramo sprejeti (H25) in se zavedati, da izkoristimo z umirajočimi še zadnje trenutke ter poskrbimo, da jim ne povzročamo dodatnega stresa glede njihovega položaja. Pomagal pa mi je tudi pogovor (H26) in bližina meni pomembnih oseb (H27).

*Prosim te, da mi predstaviš primer, ko si se udeležila procesa poslovljanja od pokojnika. Kako si doživljala/razumela ta proces?*

Proces poslovljanja od pokojnika sem doživela, ko sem se v bolnici poslovila od dedka (H28), ki je bil zelo bolan (H29). Nisem vedela, da ga bom videla zadnjič, sem se pa vseeno poslovila. Bilo mi je zelo težko (H30) in premagala so me čustva (H31). Želim si, da bi se lahko poslovila boljše, vendar mi je bilo preveč težko. Ta proces sem doživela kot zelo stresno (H32) in bolečo izkušnjo (H33). Bila sem tudi še precej mlada. Drugače pa pogrebe doživljam kot tradicijo (H34). Zdi se mi spoštljivo, da se kot slovo od pokojnega skupaj zberemo in poslovimo

(H35). Vendar pa se mi zdi, da bi lahko zaobšli družbene norme oz. bi lahko bili pogrebi bolj osredotočeni, da se res poslovi od pokojnika na način, ki bi bil njemu blizu. Se ne spoznam na zakonodaje glede določil pogrebov v slovenskem prostoru, tako da ne vem, koliko proste volje pri organiziranju pogreba je dovoljeno.

*Kako pogosto in ob kakšnih priložnostih se z družino in prijatelji pogovarjate o smrti?*

Z družino smo se pogovarjali o smrti ob situacijah, ko je umrl nekdo, ki ga poznamo (H36). Največ smo o tem spregovorili, ko je umrl dedek, saj je to bila res najbližja oseba, ki je umrla meni in moji družini. S prijatelji se o smrti ne pogovarjamo (H37), enkrat sem to temo odprla sama, ko sem opravljala intervjuje z umirajočimi in sem čutila potrebo, da se z nekom pogovorim.

*Prosim te, da mi opišeš situacijo, ko je pogovor nanesel na temo smrti?*

V primeru s prijatelji sem temo odprla jaz (H38). Prijatelji so bili vidno presenečeni. Rekla bi tudi, da sami niso točno vedeli, kako se odzvati. Pogosto se zgodi, da poskušajo ljudje s humorjem prikriti resne teme (H39). Nekako tako je od začetka bilo tudi z mojimi prijatelji.

*Kako se sama počutiš v takšnih pogovorih?*

Skozi študij sem bila tej tematiki izredno veliko izpostavljena, medtem ko drugi niso bili, ne moja družina in ne moji prijatelji. Tako, da se mi je velikokrat zdelo, da sem v teh pogovorih in razmišljanjih sama, saj drugi temu niso namenjali takšne pomembnosti in globine, kot sem jo jaz (H40). Zato se počutim osamljeno (H41) in mi je neprijetno (H42).

*Kako si razlagaš oz. kakšen pogled imaš na proces žalovanja?*

Menim, da je proces žalovanja zelo pomemben del sprejemanja smrti (H43). Vsi bi si morali dovoliti, da žalujemo kakor dolgo potrebujemo in da bi ob tem prejemali potrebno podporo (H44). Je pa od vsakega posameznika odvisno, kako bo žaloval (H45).

*Kam bi se v obdobju žalovanja obrnila po pomoč in kakšno pomoč bi želela prejeti?*

Prva pomoč na katero bi se obrnila, bi bila družina (H46), prijatelji (H47) ali partner (H48). Pomoč, ki bi jo potrebovala je pogovor (H49), komunikacija (H50), sprejetost (H51), varen prostor (H52) ...

*Katera znanja bi ti pomagala, ko bi se srečala z umirajočim ali žalujočim oz. katera znanja so ti pomagala, ko si se srečala z umirajočim ali žalujočim?*

Vsekakor mi je pomagala velika večina predmetov, ki sem jih obiskovala v sklopu Modula s starimi ljudmi (H53). Potrebno je veliko empatije (H54) in razumevanja (H55), vendar se moramo še vedno zavedati, da moremo kot socialni delavci biti sposobni stopiti korak nazaj in stvari videti iz širše perspektive (H56). Paziti je potrebno, koliko se čustveno vpletemo v uporabnikovo situacijo (H57), vendar mu vseeno nuditi podporo, ki jo potrebuje (H58).



## 9.3. Priloga 3: Odprto kodiranje

## ODPRTO KODIRANJE – INTERVJU A

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
A1	<i>se mi zdi nekaj normalnega</i>	Zdi se ji nekaj normalnega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A2	<i>pač vsakdo doživi</i>	Izkušnja vsakega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A3	<i>v resnici me je smrti ful strah</i>	Strah	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A4	<i>Je nekaj neizogibnega</i>	Izkušnja vsakega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A5	<i>ko pomislim me kar stisne</i>	Stiska	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A6	<i>Ne vem, če bi hotela govorit ker me kar stisne</i>	Stiska	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A7	<i>da te kar naenkrat ni in da vse kar si delal kar naenkrat izgine</i>	Strah pred minljivostjo	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A8	<i>Tega me je strah in tudi tega, da bi jaz umrla</i>	Strah pred lastno smrtjo	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A9	<i>tega noben ne želi, jaz tudi ne</i>	Strah	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A10	<i>je nek težek proces</i>	Doživlja kot težek proces	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A11	<i>Smrt tudi povezujem z žalostjo</i>	Žalost	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A12	<i>žalovanjem</i>	Žalovanje	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A13	<i>neko težo v srcu</i>	Teža v srcu	Pojmi, ki jih povezujejo s	Doživljanje študentk

			smrtjo in umiranjem	socialnega dela smrti in umiranja
A14	<i>Ko sem dala to skozi pri nonotu in domačih živalih se mi zdi, da sem se prepustila temu, kar sem čutila</i>	Prepusti se čustvom	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
A15	<i>Če mi gre na jok, jočem, če sem vesela, sem takrat pač vesela</i>	Prepusti se čustvom	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
A16	<i>V glavnem se prepustim čustvom</i>	Prepusti se čustvom	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
A17	<i>dobro se mi zdi pogovoriti z bližnjimi o tem, kako se počutim</i>	Pogovor z bližnjimi o počutju	Predelovanje izgube	Pomoč pri žalovanju
A18	<i>smrt povezujem s čustvi žalosti</i>	Žalost	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A19	<i>lastni družini se mi zdi, ne ravno tabu tema</i>	Govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
A20	<i>ko je nono umrl se o tem nismo pogovarjali</i>	O smrti svojca se ne pogovarjajo	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
A21	<i>smo iskali tiste svetle strani o nonotu in se kej pohecali</i>	Pogovor o svetlih straneh in humor	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
A22	<i>Tudi mama, ki je bil njen tata, je redko kaj povedala</i>	Redkobesednost o smrti sorodnika	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
A23	<i>Ni ravno tabu</i>	Smrt ni tabu	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
A24	<i>ni tema, o kateri bi se podpirali doma, da se o tem pogovarjamo</i>	Ni spodbujanja k pogovoru	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
A25	<i>Med sovrstniki nanese kdaj tema</i>	S sovrstniki govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti

	<i>na smrt</i>			med sovrstniki študentk socialnega dela
A26	<i>bol o tem, kako mi doživljamo smrt</i>	Pogovor o doživljanju smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
A27	<i>ne o temu, kdo je na primer umrl</i>	Ne govorijo o tem, kdo je umrl	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
A28	<i>Ne govorimo pa kdo je umrl</i>	Ne govorijo o tem, kdo je umrl	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
A29	<i>Se mi zdi, da med nami ni strahu pred temo smrti</i>	Ni strahu pred temo smrti	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
A30	<i>V družbi, pa se mi tudi zdi, da ni nek tabu in tema o kateri se ne bi pogovarjali</i>	Tema smrti v družbi ni tabu	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
A31	<i>po mojem se kar govori o temu</i>	Tema smrti v družbi ni tabu	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
A32	<i>Moj nono je bil že od vedno slabšega zdravja, imel je slabo kri, pogosto ga je obiskovala tudi patronaža</i>	Slabše zdravje	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
A33	<i>Enkrat je padel po stopnicah in ko je bil v bolnici se mu je stanje zelo poslabšalo</i>	Poslabšanje zdravstvenega stanja	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
A34	<i>nekako smo bili pripravljeni na to</i>	Pripravljenost	Pričakovanje smrti	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
A35	<i>se spominim, kako sem ga gledala ležati v krsti</i>	Spomin na pokojnika v krsti	Spomin	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
A36	<i>Drugače pa nočem preveč gledat nazaj, ker ne rada obujam slabih</i>	Ne želi obujat spominov	Spomin	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega

	<i>trenutkov</i>			
A37	<i>Je pa zanimivo, da je to leto pred smrtjo bil zelo veliko z nami, na splošno pa se ni veliko družil, kot da bi vedel, da bo umrl</i>	Kot, da bi vedel, da bo umrl	Pričakovanje smrti	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
A38	<i>ko smo izvedeli, smo začeli jokati</i>	Jok	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
A39	<i>s sestro sva prav komaj čakali pogreb</i>	Čakanje na pogreb	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
A40	<i>sva si rekli, da bova lahko jokali pred vsemi</i>	Jok	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
A41	<i>ker je pač pogreb in lahko jočemo</i>	Jok	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
A42	<i>Smo se pa prepustile čustvom</i>	Prepustiti se čustvom/občutkom	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
A43	<i>Čutila sem neko težo v sebi</i>	Teža v sebi	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
A44	<i>On je imel sobo nad nami in se prav spomnim, kako sem še drugi dan slišala njegovo posteljo, kako škripa. Ko ti neka navada tako ostane v glavi, da jo slišiš, tudi če je bila soba prazna</i>	Škripanje postelje v prazni sobi	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
A45	<i>Sem se pa prepustila občutkom</i>	Prepustiti se čustvom/občutkom	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
A46	<i>najbolj pomagalo,</i>	Bližina partnerja	Opora	Načini soočanja z

	<i>da je bil moj fant ob meni</i>			žalovanjem študentk socialnega dela
A47	<i>opora bližnjih</i>	Opora bližnjih	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
A48	<i>Moj fant me je objel</i>	Objem	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
A49	<i>je jokal z mano</i>	Skupen jok	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
A50	<i>Nisem veliko govorila o nonotu</i>	Ni pogovora o pokojniku	Tišina	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
A51	<i>Večinoma sem žalovala s fantom</i>	Bližina partnerja	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
A52	<i>Z mamó nisem želela kaj preveč govoriti o tem, ker nisem vedla, kako ona to doživlja. Probala sem malo navezat pogovor na nonota, ampak nisem silila vanjo</i>	Ni pogovora o pokojniku	Tišina	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
A53	<i>gre za nek obred</i>	Obred	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
A54	<i>nekaj, kar je normalno v družbi</i>	Nekaj normalnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
A55	<i>Meni je bilo lepo videti, da se je zbralo toliko ljudi</i>	Lepo videti zbrane ljudi	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
A56	<i>Se mi zdi, da čeprav je bilo žalostno, je bilo zelo lepo</i>	Kljub žalosti je bilo lepo	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
A57	<i>je bilo žalostno</i>	Žalost	Negativna čustva	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
A58	<i>čutila oporo, kot da me vsi</i>	Čutila oporo	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz

	<i>objemajo</i>			procesa poslavljanja
A59	<i>o smrti pogovarjamo takrat, ko nekdo umre</i>	Ko nekdo umre	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
A60	<i>Ni ravno pogosta tema pogovora</i>	Ni pogosta tema	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
A61	<i>Navadno samo, ko nekdo umre</i>	Ko nekdo umre	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
A62	<i>če kdo sanja, da je nekdo umrl, se o tem potem pogovarjamo</i>	Ko nekdo sanja o smrti	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
A63	<i>mama povedala, da je neki sanjala o smrti in potem smo se začeli o tem pogovarjati</i>	Sanje o smrti	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
A64	<i>potem z mamo govorili, kako sami doživljamo smrt</i>	Govorili o doživljanju smrti	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
A65	<i>Mislim, da smo kot družina kar odprti za take teme</i>	Odprtost družine za teme o smrti	Sprejemanje	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
A66	<i>ne pa o tem govorimo zelo pogosto</i>	Ni pogosta tema	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
A67	<i>kar v redu</i>	V redu	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
A68	<i>mi je fajn slišati, kako drugi gledajo na smrt in kako o tem razmišljajo</i>	Všeč slišati poglede drugih	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
A69	<i>kanček neprijetnosti</i>	Neprijetnost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
A70	<i>me je strah lastne smrti</i>	Strah pred lastno smrtjo	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
A71	<i>Čutim napetost</i>	Napetost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
A72	<i>nelagodje</i>	Nelagodje	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
A73	<i>mislim, da je to nek normalen proces</i>	Normalen proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
A74	<i>vsak po svoje</i>	Vsak žaluje na svoj	Razumevanje	Razumevanje

	<i>žaluje in prav se mi zdi, da to upoštevamo</i>	način		žalovanja študentk socialnega dela
A75	<i>Prav se mi pa zdi, da se prepustiš in ne zadržuješ v sebi</i>	Prav, da se prepustiš	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
A76	<i>Smo pa različni, eni radi o tem govorijo, drugi ne, eni pokažejo, da jim je hudo, drugi ne</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
A77	<i>Oporo bi iskala pri bližnjih</i>	Bližnji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
A78	<i>že eden, ki ti je blizu, je dovolj</i>	Bližnji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
A79	<i>Samo, da je tam</i>	Bližina	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
A80	<i>te posluša</i>	Poslušanje	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
A81	<i>te objame</i>	Objem	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
A82	<i>te razume</i>	Razumevanje	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
A83	<i>želela bi si pogovora</i>	Pogovor	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
A84	<i>razumevanja</i>	Razumevanje	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
A85	<i>če bi bilo hudo in ne bi mogla sama tega predelati, bi</i>	V primeru hude oblike žalovanja, odločitev za strokovno pomoč	Strokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela

	<i>se odločila tudi za strokovno pomoč</i>			obrnile po pomoč pri žalovanju
A86	<i>Ne poznam pa služb, ki se s tem ukvarjajo, tako, da ne bi vedla, kam po pomoč</i>	Nepoznavanje služb za pomoč	Strokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
A87	<i>Znanj glede smrti in umiranja nimam</i>	Brez strokovnega znanja	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
A88	<i>sledim znanju, ki ga imam v sebi, pač sledim občutkom</i>	Sledi občutkom	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
A89	<i>Strokovnega znanja nimam</i>	Brez strokovnega znanja	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
A90	<i>bi si pa želela, da bi imela več strokovnega znanja s tega področja</i>	Strokovno znanje	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
A91	<i>Moj nono je bil že od vedno slabšega zdravja</i>	Dedek	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega

ODPRTO KODIRANJE – INTERVJU B

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
B1	<i>najprej pomislim na čakanje</i>	Čakanje	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B2	<i>povezujem umiranje s tem, da je človek starejši</i>	Starost	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B3	<i>ima bolezen</i>	Bolezen	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B4	<i>Umiranje se mi zdi kot čakanje v miru ali paniki, kdaj se bo smrt zgodila</i>	Čakanje	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B5	<i>spominjanje na</i>	Spominjanje	Pojmi, ki jih	Doživljanje



	<i>življenje</i>		povezujejo s smrtjo in umiranjem	študentk socialnega dela smrti in umiranja
B6	<i>Smrt si predstavljam kot mir</i>	Mir	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B7	<i>tišino</i>	Tišina	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B8	<i>ko se človek popolnoma umiri</i>	Mir	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B9	<i>Se mi pa zdi normalen del življenja</i>	Zdi se ji nekaj normalnega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B10	<i>Če je mlad je grozno</i>	Groza	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B11	<i>smrt negativna, če je človek slabo živel</i>	Smrt kot nekaj negativnega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
B12	<i>me je smrt ene zelo presenetila</i>	Jo je presenetilo	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
B13	<i>sem zato bolj jokala</i>	Jok	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
B14	<i>pri drugi pa je bila že tako slaba, da sem smrt lažje sprejela</i>	Sprejetje smrti	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
B15	<i>Ne pa kažem veliko čustev v javnosti</i>	Čustva zadrži zase	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
B16	<i>čustva in občutke predelujem sama</i>	Čustva zadrži zase	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
B17	<i>moški del družine ne kaže čustev in se tudi ne radi o tem pogovarjajo</i>	Zadržanost moških glede smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
B18	<i>Ženske v naši družini pa bolj pokažemo žalost</i>	Izražanje žalosti	Izražanje čustev	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
B19	<i>več pogovarjamo o tej temi</i>	Govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
B20	<i>O smrti se nikoli ne</i>	O smrti se ne	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja

	<i>pogovarjamo</i>	pogovarjajo		in smrti v družinah študentk socialnega dela
B21	<i>o pokojnih pa ja</i>	Pogovor o pokojnih	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
B22	<i>S sovrstniki se ne pogovarjamo o smrti</i>	Ne govorijo o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
B23	<i>s prijatelji se še nikoli nisem o ničemer v zvezi s smrtjo</i>	Ne govorijo o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
B24	<i>Mislím, da tudi družba na sploh ni odprta do te teme</i>	Družba ni odprta za teme o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
B25	<i>nikoli ne zasledim teh tem, da bi se kdo o tem pogovarjal</i>	Ne zasledi tem o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
B26	<i>stanje bistveno poslabšalo</i>	Poslabšanje zdravstvenega stanja	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
B27	<i>Tako smo že vsi vedeli, da so to njeni zadnji dnevi, tudi sama se je zavedala, da se ji bliža smrt</i>	Vedeli, da se bliža smrt	Pričakovanje smrti	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
B28	<i>nisem mogla verjeti, da je pranona umrla</i>	Ni mogla verjeti	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
B29	<i>samo želela k noni</i>	Želja po stiku z bližnjimi	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
B30	<i>nisem razmišljala, kako se sama počutim</i>	Ni razmišljala o svojih občutkih	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
B31	<i>jaz pa bi si želela le mir</i>	Želja po miru	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
B32	<i>s svojimi</i>	Želja po stiku z bližnjimi	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z

				umirajočim ali s smrtjo
B33	<i>Pomirjena sem bila, ker je pranona zaspala in odšla v mir</i>	Pomirjenost	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
B34	<i>Čutila sem žalost, ker je ne bom več videla</i>	Žalost	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
B35	<i>vendar sem bila hkrati pomirjena</i>	Pomirjenost	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
B36	<i>Potrebovala bi več časa sama s sabo, da bi predelala smrt in da me nihče ne bi preganjal s frazami, sej bo vse ok</i>	Čas s samim seboj	Tišina	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
B37	<i>Takrat rabiš samo mir</i>	Mir	Tišina	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
B38	<i>spominjala sem se lepih trenutkov</i>	Spominjanje	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
B39	<i>pomagalo mi je, da sem lahko nekemu povedala, kaj se je zgodilo</i>	Pogovor o smrti	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
B40	<i>samo poslušal</i>	Nekdo, ki posluša	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
B41	<i>je ob meni</i>	Bližina človeka	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
B42	<i>ko smo jo pokopali, sem tudi sama našla mir</i>	Sama našla mir	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
B43	<i>se mi je zdelo zadnje slovo</i>	Zadnje slovo	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
B44	<i>kot nekaj pozitivnega</i>	Nekaj pozitivnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja

				študentk socialnega dela
B45	<i>Jaz na pogreb gledam kot nekaj normalnega</i>	Nekaj normalnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
B46	<i>kot zadnja priložnost, da se od nekoga poslovim</i>	Zadnja priložnost za poslopitev	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
B47	<i>da imaš nek zaključek</i>	Zaključek	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
B48	<i>Največkrat na rojstne dneve</i>	Rojstni dnevi	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
B49	<i>ko gledamo slike in je pokojna oseba na njih in potem govorimo o tej osebi</i>	Gledanje fotografij	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
B50	<i>O smrti pa ne govorimo nikoli</i>	Nikoli	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
B51	<i>Prav na datum rojstva pravnice, smo se je doma spomnili</i>	Rojstni dan	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
B52	<i>začeli obujati lepe spomine nanjo</i>	Obujanje spominov	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
B53	<i>ne pa nikoli govorimo o tem, kako gledamo na smrt, ali pa kako je pravnica umirala, samo spomine nanjo obujamo.</i>	Ne govor o smrti, le spomini	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
B54	<i>če se že o tem pogovarjam, je to družina in se v takih pogovorih ne slabo počutim</i>	Ni slabega počutja	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
B55	<i>postanem žalostna ob takih temah</i>	Žalost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
B56	<i>Ne pa nikoli razmišljam o lastni smrti, ker me malo straši</i>	Strah	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
B57	<i>Ta proces se mi zdi</i>	Potreben proces	Razumevanje	Razumevanje

	<i>potreben</i>			žalovanja študentk socialnega dela
B58	<i>odvisno od človeka, kako gre skozi to</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
B59	<i>Ljudje se različno odzivamo</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
B60	<i>Vsak po svoje žaluje</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
B61	<i>ne moremo se izogniti temu procesu, ker vedno pride, pa za tabo, če ne takoj</i>	Neizogiben proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
B62	<i>Različni ljudje imajo različne načine in odzive</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
B63	<i>Najbolj bi se obrnila na bližnje</i>	Bližnji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
B64	<i>najbližje prijatelje</i>	Prijatelji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
B65	<i>Želela pa bi si, da bi me poslušali</i>	Poslušanje	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
B66	<i>bili tam, ob meni</i>	Bližina	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
B67	<i>Ni treba besed, samo oseba, da me posluša</i>	Poslušanje	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
B68	<i>le da je zraven</i>	Bližina	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
B69	<i>da se nanjo lahko opreš</i>	Opora	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
B70	<i>Predvsem bi potrebovala znanja</i>	Kako začeti pogovor	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam

	<i>kako začeti pogovor, ker ne vem kaj reči</i>			pomagala ob srečanju z umirajočim
B71	<i>vseeno bi si želela neke napotke za pogovor, da bi lažje pristopila</i>	Napotki za pogovor	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
B72	<i>Umrli mi je pranona, ki je imela 97 let</i>	Prababica	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega

ODPRTO KODIRANJE – INTERVJU C

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
C1	<i>Pri besedi umiranje pomislim na dolg proces</i>	Dolg proces	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C2	<i>gre za neko poslavljanje</i>	Poslavljanje	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C3	<i>se pravi kot nekaj pozitivnega, da se človek poslovi od bližnjih</i>	Smrt kot nekaj pozitivnega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C4	<i>Drugače smrt vidim kot slovo</i>	Slovo	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C5	<i>kot nek mir</i>	Mir	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C6	<i>Če je smrt tragična, jo povežem z negativnostjo</i>	Tragična smrt kot nekaj negativnega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C7	<i>nekaj normalnega, kar nas vseh čaka</i>	Zdi se ji nekaj normalnega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C8	<i>ni nekaj zelo negativnega</i>	Smrt kot nekaj pozitivnega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C9	<i>Gre za zadnjo točko v življenju</i>	Zadnja točka v življenju	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
C10	<i>Imam pa strah pred lastno smrtjo, ker ne vem kako bom zapustila</i>	Strah pred lastno smrtjo	Negativna čustva	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja

	<i>življenje</i>			
C11	<i>Jaz na primer ne kažem navzven</i>	Čustva zadrži zase	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
C12	<i>noter premlevam in hočem to sama predelat</i>	Čustva zadrži zase	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
C13	<i>Tudi če se nekdo poslavlja in veš, da gre v mir, avtomatsko lažje sprejmeš smrt</i>	Sprejetje smrti	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
C14	<i>V moji družini raje občutke zadržimo zase</i>	Občutke zadržijo zase	Izražanje čustev	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
C15	<i>tudi sestra ne pokaže čustev, obe radi potlačimo čustva</i>	Potlačitev čustev	Izražanje čustev	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
C16	<i>sami soočimo s smrtjo</i>	Sami soočijo s smrtjo	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
C17	<i>po moški strani pa bolj zadržujejo čustva in se o tem ne radi pogovarjajo</i>	Zadržanost moških glede smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
C18	<i>sedaj doma več govorimo o smrti, kot nekoč</i>	Govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
C19	<i>Med sovrstniki se mi zdi tema smrti še vedno tabu</i>	Se ji zdi tema smrti kot tabu	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
C20	<i>V moji družbi ne pride do pogovorov o smrti</i>	Ne govorijo o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
C21	<i>ne pa razglabljam</i>	Ne razglablja	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
C22	<i>V družbi tudi ne slišim veliko o tej temi, tako da predvidevam, da je še vedno tabu</i>	Ne zasledi tem o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
C23	<i>Mislim, da se ljudje bojijo te teme</i>	Strah pred temo smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
C24	<i>se bojijo umreti</i>	Strah pred lastno smrtjo	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk

				socialnega dela
C25	<i>se pogovorom o smrti izogibajo</i>	Izogibanje pogovoru o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
C26	<i>Nona je imela tudi demenco in poleg tega je bila prisotna še Parkinsonova bolezen, ki jo je zelo ovirala</i>	Demenca in Parkinsonova bolezen	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
C27	<i>umirala na domu</i>	Umiranje na domu	Umiranje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
C28	<i>Meni je bilo zelo hudo</i>	Bilo ji je zelo hudo	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
C29	<i>Jaz sem bila vesela, ker je mama lahko zadihala in se rešila skrbi za nono, saj je bila zelo obremenjena</i>	Bila je vesela, ker so se razbremenili	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
C30	<i>Meni je odleglo tudi zato, ker se je nona rešila</i>	Odleglo ji je, ker se je babica rešila	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
C31	<i>Mirna sem bila, ker je nona lepo živela in je sedaj odšla</i>	Pomirjenost	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
C32	<i>Sama sem bila pripravljena na smrt</i>	Pripravljenost na smrt	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
C33	<i>Najbolj mi je pomagalo, da so ljudje poleg mene trdni, da niso v razsulu</i>	Trdnost bližnjih	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
C34	<i>Predvsem pa mi pomaga čas, da vse procesiram in grem lahko potem normalno naprej</i>	Čas	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
C35	<i>Pomaga mi tudi, da govoriš o lepih stvareh</i>	Pogovor	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
C36	<i>spominih o tej</i>	Spominjanje	Predelovanje	Načini soočanja z



	<i>osebi</i>		izgube	žalovanjem študentk socialnega dela
C37	<i>tudi objem mi pomaga</i>	Objem	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
C38	<i>In da so ti bližnji zraven, ki doživljajo podobno</i>	Bližina bližnjih	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
C39	<i>Pa tudi podpora</i>	Podpora	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
C40	<i>predvsem čas, da vse to predelaš</i>	Čas	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
C41	<i>Meni kar lijejo solze na pogrebih</i>	Jok	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
C42	<i>To vzdušje me zlomi</i>	Vzdušje jo zlomi	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
C43	<i>vsi ti govori me preveč ganejo</i>	Ganjenost	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
C44	<i>zato se zjočem, ne glede na to, koliko blizu mi je človek</i>	Jok	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
C45	<i>Vsaka stvar me gane na pogrebih</i>	Ganjenost	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
C46	<i>Pogreb se mi zdi tudi stresen</i>	Stres	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
C47	<i>Je pa to nek obred</i>	Obred	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
C48	<i>tradicija</i>	Tradicija	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
C49	<i>Največkrat se o tem pogovarjamo, ko pride rojstni dan</i>	Rojstni dnevi	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na	Pogovor študentk socialnega dela o smrti

	<i>pokojne osebe</i>		smrt	
C50	<i>se jo spominjamo</i>	Obujanje spominov	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
C51	<i>V naključnih trenutkih</i>	Naključni trenutki	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
C52	<i>Ni nekaj, kar bi dajali na stran</i>	Se ne izogibajo temam o smrti	Sprejemanje	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
C53	<i>ni pogosta tema pogovorov</i>	Ni pogosta tema	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
C54	<i>me je umirajoča gospa spomnila na mojo nano</i>	Gospa jo spominja na pokojno babico	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
C55	<i>pogovarjati o pokojni noni</i>	Pogovor o pokojniku	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
C56	<i>Kadar govorimo o spominih pokojnika, sem v redu</i>	V redu	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
C57	<i>se rada spominjam</i>	Se rada spominja	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
C58	<i>sem se začela zelo jokati</i>	Jok	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
C59	<i>sem postala žalostna</i>	Žalost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
C60	<i>Bilo mi je tudi nelagodno</i>	Nelagodje	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
C61	<i>Sem pa drugače kar sproščena, ko o tem govorim</i>	Sproščenost	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
C62	<i>Nelagodje bi se mi pojavilo predvsem takrat, ko bi govorila z nekom, ki bi mi očital čustva, da na primer ne jočem, nisem pretresena</i>	Nelagodje	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
C63	<i>Pri žalovanju ni nekega okvirja, koliko časa boš žaloval</i>	Ni časovnega okvirja	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
C64	<i>moraš pa predelati</i>	Potreben proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
C65	<i>Je pa zelo odvisno od vsakega človeka</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk

				socialnega dela
C66	<i>nujno, da ne pustiš v zraku, ampak predelaš smrt na svoj način</i>	Potreben proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
C67	<i>ni to nič čudnega, je nekaj normalnega po smrti</i>	Normalen proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
C68	<i>So pa različni načini</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
C69	<i>Najraje bi se obrnila na nekoga iz družine, mamo, sestro, nonota</i>	Družina	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
C70	<i>Osebnost bi se najbolj na mamo, ker mi je blizu</i>	Mama	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
C71	<i>in na najboljšo prijateljico, ki bi me razumela</i>	Prijatelji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
C72	<i>Pa tudi včasih potrebuješ nekoga, ki se ga smrt ne dotika, se pravi, da ni tvoja družina, ampak nekdo zunanji</i>	Nekdo, ki se ga smrt ne dotika	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
C73	<i>Želela bi si, da me nekdo posluša, da dam to iz sebe</i>	Poslušanje	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
C74	<i>da me spravi v boljšo voljo</i>	Da jo spravi v boljšo voljo	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
C75	<i>Ne vem kako pristopiti do umirajočega ali žalujočega, zato bi bilo dobro, da bi imela dodatna znanja</i>	Kako pristopiti do umirajočega	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
C76	<i>kako pomiriti človeka</i>	Kako pomiriti človeka	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim

C77	<i>kako ga pripraviti na to, da je poslavljanje normalno in da se ti lahko izpove, zaupa in da bi človek vedel, da ga poslušam</i>	Kako ga pripraviti na smrt	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
C78	<i>Pomembno se mi zdi znanje za pravilno komunikacijo</i>	Kako komunicirati	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
C79	<i>in smernice za pogovor</i>	Smernice za pogovor	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
C80	<i>znanje, kako človeka pomiriti</i>	Kako pomiriti človeka	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
C81	<i>Meni je umrla nona leta 2017</i>	Babica	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega

ODPRTO KODIRANJE – INTERVJU D

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
D1	<i>Mogoče imam tak pogled, da se pač smrt lahko zgodi kadarkoli</i>	Zgodi se lahko kadarkoli	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
D2	<i>nenapovedano</i>	Zgodi se nenapovedano	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
D3	<i>drugače je pa to življenjski cikel, ki ga v družbi radi pozabljamo, dokler se nam ne zgodi, da nam znanec umre</i>	Življenjski cikel, ki ga radi pozabljamo	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
D4	<i>Smrt se zgodi in verjamem, da je tudi nekaj po njej</i>	Vera v življenje po smrti	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
D5	<i>Mogoče me nekako šokira</i>	Šok	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
D6	<i>tudi če izvem iz novic, da je na primer umrl nekdo</i>	Ji je hudo	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje

	<i>znan, mi je kar hudo</i>			
D7	<i>Spomnim se, ko je pred kratkim umrl pevec skupine Parni Valjak in se me je ta novica zelo dotaknila, ker sem rada poslušala njegove pesmi</i>	Se jo dotakne	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
D8	<i>Tudi žalostna postanem ob takih novicah</i>	Žalost	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
D9	<i>se začnem spominjati te osebe</i>	Spominjanje pokojnika	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
D10	<i>V lastni družini smo kar odprti do teme smrti</i>	Odprti do teme smrti	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
D11	<i>sedaj lažje o tem govorimo, v preteklosti pa smo zelo malo o tem govorili</i>	Govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
D12	<i>Med sovrstniki se zelo redko o tem pogovarjamo</i>	O smrti se redko pogovarjajo	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
D13	<i>odvisno tudi od družbe, a zelo redko nanese na to temo</i>	O smrti se redko pogovarjajo	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
D14	<i>Mislim, da so še vedno prisotni zadržki pri tej temi</i>	Prisotni zadržki	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
D15	<i>ker se ljudje bojimo</i>	Strah	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
D16	<i>V družbi se mi zdi podobno, da nismo odprti za take teme</i>	Družba ni odprta za teme o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
D17	<i>Mislim, da je v družbi še vedno prisotno veliko strahu pred umiranjem in smrtjo</i>	Strah pred temo smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
D18	<i>Jaz sem bila še v osnovni šoli, ko sta starša izvedela, da oče nima več veliko življenja pred sabo,</i>	Oče ima raka in diabetes	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega

	<i>ker je imel raka in še pridružene druge bolezni, kot je diabetes</i>			
D19	<i>Svet se mi je porušil</i>	Svet se ji je porušil	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
D20	<i>si nisem predstavljala, da se mi to lahko zgodi</i>	Si ni predstavljala, da se ji to lahko zgodi	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
D21	<i>Zelo težko obdobje je bilo</i>	Zelo težko obdobje	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
D22	<i>So me pa vsi razumeli, me podpirali, okolica je bila zelo podporna</i>	Razumevanje in podpora okolice	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
D23	<i>Doma pa o tem nismo veliko govorili in izražali čustev, zato sem veliko sama predelovala</i>	Razumevanje in podpora okolice	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
D24	<i>Oče je nato umrl doma, v spanju je zaspal za vedno</i>	Umiranje na domu	Umiranje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
D25	<i>Meni je bilo zelo hudo</i>	Zelo hudo	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
D26	<i>kot da bi zmanjkal del mene</i>	Kot da bi zmanjkal del nje	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
D27	<i>Velikokrat se mi je zdelo, da sanjam in da se bom zbudila</i>	Zdelo, da sanja	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
D28	<i>Nisem verjela, da je to res</i>	Ni mogla verjeti	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
D29	<i>Zelo pa mi je pomagalo pisanje dnevnika. Prek tega sem dajala ven občutke, čustva in predelovala</i>	Pisanje dnevnika o čustvih in občutkih	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela

D30	<i>Prve tedne mi je veliko pomenilo druženje s sorodniki, prijatelji, znanci, da smo se družili in se nisem počutila osamljene v taki situaciji</i>	Druženje	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
D31	<i>Kasneje sva si z mami nabavili psa, da nama ni bilo pusto in sva preusmerili pozornost, kar se je izkazalo za zelo pozitivno potezo</i>	Preusmeritev pozornosti, nabava psa	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
D32	<i>Tudi odhajanje na grob mi je veliko pomenilo</i>	Obiskovanje groba	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
D33	<i>prižiganje svečke doma</i>	Prižiganje svečk	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
D34	<i>spomin na očeta</i>	Spominjanje	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
D35	<i>Na očetovem pogrebu mi ni bilo prijetno</i>	Neprijetnost	Negativna čustva	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
D36	<i>Mogoče mi je bilo všeč le to, da se je zbralo veliko ljudi, ki so mi bili blizu in smo se skupaj poslovili od očeta</i>	Lepo videti zbrane ljudi	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
D37	<i>drugače pa je bila v meni žalost</i>	Žalost	Negativna čustva	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
D38	<i>panika</i>	Panika	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
D39	<i>bilo mi je zelo stresno</i>	Stres	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
D40	<i>naporno</i>	Naporno	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
D41	<i>Všeč pa mi je, da si lahko pogreb</i>	Všeč ji je, da se pogrebe lahko	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz

	<i>prirediš po svoje – pevcu, govor, glasba, ki da čar pogrebu, izbira pesmi, ki so bile očetu všeč</i>	priredi po lastnih željah		procesa poslavljanja
D42	<i>Pogrebi so drugače nekaj normalnega</i>	Nekaj normalnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
D43	<i>so v naši navadi</i>	Navada	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
D44	<i>Kakor nanese. Čim je kakšen dogodek, ali kaj slišimo o tej temi, pa se začnemo o tem pogovarjati</i>	Naključni trenutki	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D45	<i>Ni pa ravno pogosto</i>	Ni pogosta tema	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D46	<i>Z babico večkrat prideva na te teme</i>	Pogovor z babico	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D47	<i>govoriva, če kdo umre</i>	Pogovor o pokojniku	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D48	<i>tudi kako gledava na smrt</i>	Govorili o doživljanju smrti	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D49	<i>kaj naj bi bilo po njej</i>	Življenje po smrti	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D50	<i>Mogoče sedaj, ko je jeseni dedek umrl, se večkrat z babi pogovarjava</i>	Pogovor z babico	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D51	<i>o pokojnem dedku</i>	Pogovor o pokojniku	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D52	<i>se ga skupaj spominjava, pa si praviva kakšne zgodbe o njem</i>	Obujanje spominov	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
D53	<i>Recimo z babi mi ni tako prijetno govoriti o tem, ker ima ustvarjen pogled in ne pusti, da bi kdo drugače mislil</i>	Neprijetnost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
D54	<i>na splošno pa</i>	Intenzivni občutki	Negativni občutki	Počutje študentk



	<i>čutim malo bolj intenzivne občutke</i>			socialnega dela v pogovorih o smrti
D55	<i>se trudim, da bi mi bilo čim bolj normalno o tem govoriti</i>	Se trudi normalizirati temo smrti	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
D56	<i>Počutim se tudi tesnoba</i>	Tesnoba	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
D57	<i>žalostno zaradi minljivosti</i>	Žalost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
D58	<i>bol tesnoba</i>	Tesnoba	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
D59	<i>Meni se to zdi nekaj zelo normalnega</i>	Normalen proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
D60	<i>nekaj kar mora biti, je in je normalno da je</i>	Normalen proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
D61	<i>Ni nekega časovnega okvirja</i>	Ni časovnega okvirja	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
D62	<i>Od vsakega posebej je odvisno kako žaluje, na kakšen način, koliko časa</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
D63	<i>Mogoče bi pomoč poiskala na Fakulteti za socialno delo</i>	Fakulteta za socialno delo	Strokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
D64	<i>si poiskala psihosocialno pomoč</i>	Psihosocialna pomoč	Strokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
D65	<i>Najprej pa bi se vsekakor obrnila na bližnje prijatelje</i>	Prijatelji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
D66	<i>družino</i>	Družina	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
D67	<i>Želela bi si kakšen nasvet</i>	Nasvet	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
D68	<i>pogovor z nekom, ki ima podobno</i>	Pogovor z nekom s podobno izkušnjo	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti

	<i>izkušnja</i>			študentke socialnega dela pri žalovanju
D69	<i>pa da bi slišala, da je to nekaj normalnega</i>	Slišati, da je to nekaj normalnega	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
D70	<i>in seveda pogovor, da daš to iz sebe</i>	Pogovor	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
D71	<i>Predvsem se mi zdi, da mi lahko ob srečanju z žalujočim pomaga osebna izkušnja smrti očeta, da bi podelila, kako sem jaz to doživela in da bi sogovornik videl, da ni edini, ki gre skozi ta proces</i>	Osebna izkušnja	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
D72	<i>Oče je nato umrl doma</i>	Oče	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega

ODPRTO KODIRANJE – INTERVJU E

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
E1	<i>Torej ta dva pojma razumem kot nekaj, kar je življenjsko zelo pomembno</i>	Življenjsko pomembno	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
E2	<i>hkrati pa tabuizirano s strani širše družbe</i>	Tabuizirano	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
E3	<i>Dejstvo je, da vsakogar izmed nas doleti smrt v nekem določenem življenjskem obdobju</i>	Izkušnja vsakega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
E4	<i>Gre pa kljub temu za pojma, ki imata v okolju negativen prizvok</i>	Negativen prizvok	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
E5	<i>če je le mogoče, zelo radi izogibamo</i>	Izogibanje	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
E6	<i>Vsekakor pa lahko</i>	Dokončnost	Pojmi, ki jih	Doživljanje

	<i>trdim, da sta smrt in umiranje pojma, ki sta dokončna</i>		povezujejo s smrtjo in umiranjem	študentk socialnega dela smrti in umiranja
E7	<i>neizogibna</i>	Neizogibnost	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
E8	<i>Vsi bomo enkrat umrli</i>	Izkušnja vsakega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
E9	<i>je dobro, da se na smrt pripravimo in bolj pogosto govorimo teh temah</i>	Zdi se ji dobro o tem govoriti	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
E10	<i>Bi rekla, da me kar zmrazi, ko slišim karkoli v povezavi s smrtjo ter umiranjem</i>	Jo zmrazi	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
E11	<i>Sem zelo empatična oseba in me misel na smrt spravi v jok</i>	Jok	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
E12	<i>Na nek način se bojim smrti in umiranja</i>	Strah	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
E13	<i>da sodim med tiste, ki se tem tematikam raje izognem</i>	Izogibanje	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
E14	<i>V lastni družini se o smrti in umiranju ne pogovarjamo</i>	O smrti se ne pogovarjajo	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
E15	<i>Mami vedno pravi, da bomo smrt priklicali, če se bomo o njej pogovarjali</i>	Verjamejo, da bodo s pogovorom smrt priklicali	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
E16	<i>V moji družini je torej odnos do umiranja in smrti na nek način tabuiziran</i>	Odnos do umiranja in smrti tabuiziran	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
E17	<i>Radi se izognemo tem tematikam</i>	Izognitev temam o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
E18	<i>nas je strah</i>	Strah	Izražanje čustev	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
E19	<i>bomo že z mislijo na smrt in umiranje</i>	Verjamejo, da bodo s pogovorom	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah

	<i>priklicali to, da bo kdo izmed nas umrl</i>	smrt priklicali		študentk socialnega dela
E20	<i>Med vrstniki je za moje pojme že manj tabuizirano</i>	Ni tabu tema	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
E21	<i>S prijateljicami se velikokrat pogovarjamo tudi o tematiki smrti</i>	S sovrstniki govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
E22	<i>Nimamo tabu tem in smo velikokrat odprte tudi za teme, ki so v povezavi s smrtjo in umiranjem</i>	S sovrstniki govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
E23	<i>Kar se tiče družbe nasploh, sem mnenja, da se premalo govori o smrti in umiranju</i>	Družba ni odprta za teme o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
E24	<i>Še vedno veljata tovrstni temi kot tabu temi</i>	Tabu tema	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
E25	<i>družba zelo rada izogiba</i>	Izogibanje pogovoru o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
E26	<i>osebo, ki je bila tako rekoč tik pred smrtjo</i>	Človek tik pred smrtjo	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
E27	<i>nisem vedela, kako se naj sploh obnašam z umirajočo osebo</i>	Nevednost, kako se obnašati	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
E28	<i>Ni mi bilo prijetno</i>	Neprijetnost	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
E29	<i>in lagodno</i>	Nelagodje	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
E30	<i>Med pogovarjanjem sem si sama pri sebi na tiho govorila, da se ne smem zlomiti in jokati</i>	Skrivanje čustev	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
E31	<i>Ne smem si pustiti, da se me kakšna stvar, ki jo izreče umirajoči dotakne,</i>	Skrivanje čustev	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega

	<i>ker potem bom jokala in se ne bom znala ustaviti</i>			
E32	<i>Spomnim se, da sem se kljub vsemu, tekom pogovarjanja parkrat zjokala</i>	Jok	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
E33	<i>Lahko pa rečem, da je bilo sila naporno</i>	Naporno	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
E34	<i>stresno</i>	Stresno	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
E35	<i>najbolj boleče</i>	Bolečina	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
E36	<i>skorajda nevzdržno</i>	Nevzdržnost	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
E37	<i>Bilo mi je neprijetno</i>	Neprijetnost	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
E38	<i>Bila sem zelo zmedena</i>	Zmedenost	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
E39	<i>Nisem točno vedela na kak način se naj odzivam na njegovo bolečino, ki jo preko komuniciranja z mano izraža</i>	Nevednost, kako se odzvati	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
E40	<i>Najpogostejša reakcija je bila kimanje z žalostno obrazno mimiko</i>	Žalost	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
E41	<i>Bila sem stara 6 let in moram priznat, da mi takrat ni bilo zares hudo</i>	Kot majhni punčki ji ni bilo hudo	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
E42	<i>Kot šestletna punčka nisem najbolj razumela kaj dejansko</i>	Nerazumevanje	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja

	<i>pomeni umreti</i>			
E43	<i>Nisem razumela, da te osebe ne bom nikoli več videla in je odšla za zmeraj</i>	Nerazumevanje	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
E44	<i>Se pa spomnim, da sem takrat na silo jokala</i>	Jok	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
E45	<i>to razumem kot nek normalen način poslavljanja, neka normalna stvar</i>	Nekaj normalnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
E46	<i>Poslovitev od pokojnika s pogrebom, mi je nekaj logičnega</i>	Nekaj logičnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
E47	<i>nekaj običajnega</i>	Nekaj običajnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
E48	<i>del tradicije</i>	Tradicija	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
E49	<i>tudi podpiram pogrebe, da se tako poslovimo in da gremo na pokopališče</i>	Podpira pogrebe	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
E50	<i>Moram priznati, da res redko nanese tema na smrt</i>	Redko	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
E51	<i>Največkrat se o smrti pogovarjamo, ko umre kdo od daljnih znancev, ki smo jih pač na videz poznali</i>	Ko nekdo umre	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
E52	<i>To je zelo redko</i>	Redko	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
E53	<i>Je pa res, da se o smrti bolj pogosto pogovarjam s starejšimi</i>	Pogosteje se pogovarja o smrti s starejšimi	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
E54	<i>pogovarjava o tem, kako je doživljala smrt svojih staršev, starih staršev</i>	Govorili o doživljanju smrti	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
E55	<i>Kako se zdaj sooča s tem in pa kako se</i>	Govorili o soočanju s smrtjo	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o

	<i>je soočala s tem v preteklosti</i>			smrti
E56	<i>Ko sem bila pri svoji babici na obisku, sem jo vprašala, kako se je počutila, ko so ji umrli starši</i>	Pogovor z babico	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
E57	<i>Babica mi je odgovorila, da je bila takrat že dovolj odrasla, da je ves proces smrti in kasnejšega žalovanja zelo dobro prenesla. Bila je trdna in prisebna. Smrt staršev je ni tako zelo prizadela, saj so bili starši v visoki starosti in je smrt pričakovala. Bi pa bilo drugače, če bi ji starši umrli nepričakovano. Takrat bi najbrž bilo veliko huje in boleče</i>	Govorili o soočanju s smrtjo	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
E58	<i>Moram priznati, da mi je pogovor z babico o teh tematikah zelo zanimiv</i>	Pogovor o smrti ji je zanimiv	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E59	<i>obenem poučen</i>	Pogovor o smrti ji je poučen	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E60	<i>Zelo rada se pogovarjam z njo o smrti</i>	Se rada pogovarja	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E61	<i>S starši pa je stvar drugačna. Ker predstavijo smrt z nekim negativnim prizvokom, sem potem tudi jaz sama bolj zaprta</i>	Zaprta	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E62	<i>mi je nelagodno z njimi diskutirati o tem</i>	Nelagodje	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E63	<i>odvisno od osebe s katero se pogovarjam</i>	Odvisno od sogovornika	Počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E64	<i>Z nekom mi bo zelo prijetno</i>	Prijetnost	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti

E65	<i>in varno</i>	Varnost	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E66	<i>grozno</i>	Groza	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E67	<i>srhljivo</i>	Srhljivo	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
E68	<i>Proces žalovanja se mi zdi nujen del, ko predelujemo smrt nam ljubljene osebe</i>	Potreben proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
E69	<i>Za žalovanje je značilen jok in pretirana žalost</i>	Značilna jok in žalost	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
E70	<i>ključnega pomena ravno zaradi tega, ker bomo s procesom žalovanja tudi kasneje bili pripravljeni sprejeti smrt nam ljube osebe</i>	Ključnega pomena za sprejetje smrti	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
E71	<i>Brez žalovanja ne bo sprejemanja smrti</i>	Ključnega pomena za sprejetje smrti	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
E72	<i>Moramo si pustiti žalovati na nam najbolj primeren način</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
E73	<i>Moramo dati ven vsa ta neprijetna čustva, da nam bo kasneje lažje</i>	Prav, da se prepustiš	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
E74	<i>Najverjetneje bi želela imeti ob sebi ljudi, ki jim imam najraje</i>	Bližnji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
E75	<i>Njim bi se tudi najbolj odprla in želela, da bi mi stali ob strani</i>	Opora	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
E76	<i>Najbrž bi želela prejeti pomoč s strani strokovnjaka, ki je specializiran za delo z žalujočimi ljudmi, to je strokovni delavec</i>	Strokovni delavec	Strokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
E77	<i>Z njim bi se</i>	Pogovor o počutju	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo



	<i>pogovarjala o mojem počutju</i>			želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
E78	<i>mojih mislih</i>	Pogovor o njenih mislih	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
E79	<i>trenutnemu stanju</i>	Pogovor o trenutnem stanju	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
E80	<i>Želela bi pogovor, ki bi mi pomagal predelovati vsa čustva</i>	Pogovor, ki bi ji pomagal predelati čustva	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
E81	<i>predvsem pa smrt meni ljube osebe</i>	Pogovor, ki bi ji pomagal predelati smrt	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
E82	<i>Ko sem opravljala intervjuje z umirajočimi ljudmi, sem bila zelo malo podkovana s takim znanjem</i>	Brez strokovnega znanja	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
E83	<i>Najbrž bi mi koristilo vedenje o tem, s kakšnimi besedami</i>	Izbira besed	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
E84	<i>oziroma s kakšnim pristopom je potrebno pristopiti do ljudi, ki so v zadnjem stadiju življenja</i>	Kako pristopiti do umirajočega	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
E85	<i>Kakšna mimika je potrebna</i>	Obrazna mimika	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
E86	<i>kakšen ton glasu je potreben, ko komuniciramo z njimi</i>	Ton glasu	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
E87	<i>Takrat sem bila še nevesča o marsičem. Verjetno mi je bilo zaradi tega toliko težje</i>	Brez strokovnega znanja	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim

E88	<i>opraviti intervju z osebo</i>	V sklopu modula intervjuvala umirajočo osebo	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
-----	----------------------------------	--	-----------	---

ODPRTO KODIRANJE – INTERVJU F

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
F1	<i>Umiranje in smrt razumem, kot del življenja</i>	Del življenja	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
F2	<i>Izkušnja je boleča</i>	Boleča izkušnja	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
F3	<i>ampak jo je treba sprejeti in prej ko bomo to obdobje življenja sprejeli, bolj mirni in pripravljeni bomo, ko enkrat pride ta trenutek slovesa</i>	Potrebno sprejeti	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
F4	<i>Po navadi ne kažem čustev navzven</i>	Čustva zadrži zase	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
F5	<i>ampak jih obdelam sama v sebi</i>	Čustva zadrži zase	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
F6	<i>Ko se soočim z izgubo nekoga, se ji nekako prepustim za štirimi stenami</i>	Prepusti se čustvom	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
F7	<i>takrat si dovolim, da me prevzamejo občutki žalosti</i>	Prepusti se čustvom	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
F8	<i>Ko sem sama mi je to nekako lažje</i>	Čustva zadrži zase	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
F9	<i>Mislim, da je smrt kot taka tabu tema. Na splošno v družbi</i>	Tabu tema	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
F10	<i>Sploh to opažam pri svoji družini</i>	Odnos do umiranja in smrti tabuiziran	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
F11	<i>pri vrstnikih pa ne toliko</i>	Ni tabu tema	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
F12	<i>Če doma kdo omeni temo smrti, naj bi nekako izzivala usodo</i>	Verjamejo, da bodo s pogovorom smrt priklicali	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela

F13	<i>Veliko vlogo se mi zdi, da igra tudi vraževerje</i>	Vraževernost	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
F14	<i>da če o nečem govoriš se uresniči in podobno</i>	Verjamejo, da bodo s pogovorom smrt priklicali	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
F15	<i>Vedela sem, da dedka več ne bo med nami, da ga ne bom nikoli več videla</i>	Vedeli, da se bliža smrt	Pričakovanje smrti	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F16	<i>kar me je užalostilo</i>	Žalost	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F17	<i>Kot otrok sem to sprejela nekako brez pretirane žalosti</i>	Kot otrok sprejme brez pretirane žalosti	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F18	<i>Bolečino sem nekako zadržala zase</i>	Bolečino je zadržala zase	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
F19	<i>se z njo sama spopadla, ko je bil za to pravi trenutek. Se pravi, ko sem bila sama</i>	Sama se je spopadla z bolečino	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
F20	<i>V tistem določenem trenutku pa sem občutila tesnobo</i>	Tesnoba	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
F21	<i>žalost</i>	Žalost	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
F22	<i>Pomagalo mi je predvsem to, da sem s pogovorom bolečino dala ven iz sebe</i>	Pogovor o bolečini	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
F23	<i>se zjokala</i>	Jok	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
F24	<i>Na primer, ko sem bila sama</i>	Čas s samim seboj	Tišina	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
F25	<i>Pa tudi ogromno so mi pomenili</i>	Spominjanje	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem

	<i>spomini, ki sem jih ustvarila z osebo, ki je ni več</i>			študentk socialnega dela
F26	<i>Spominjala sem se osebe, kaj sva skupaj počele, njenega smeha</i>	Spominjanje	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
F27	<i>Poskušala sem jo ohraniti v najlepšem spominu in se spominjati le dobrih stvari</i>	Spominjanje	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
F28	<i>Osebnost mi je bilo to srečanje zelo težko</i>	Bilo ji je zelo hudo	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F29	<i>Videla sem, da je bolezen napredovala</i>	Poslabšanje zdravstvenega stanja	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F30	<i>Počutila sem se žalostno</i>	Žalost	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F31	<i>tesnobno</i>	Tesnoba	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F32	<i>nemočno</i>	Občutek nemoči	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F33	<i>Po eni strani smo vsi vedeli, da se počasi bliža čas slovesa</i>	Vedeli, da se bliža smrt	Pričakovanje smrti	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F34	<i>In to je ta občutek nemoči, ki ubija</i>	Občutek nemoči	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
F35	<i>Pogreb pa je zame nekaj povsem običajnega</i>	Nekaj običajnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
F36	<i>tradicionalnega, saj smo doma verni in redno hodimo v cerkev</i>	Tradicija	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
F37	<i>Pogrebi kot taki se mi zdijo nekaj predvsem običajnega</i>	Nekaj običajnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
F38	<i>Sam pogreb pa mi</i>	Zadnje slovo	Pojmi, ki jih	Razumevanje

	<i>predstavlja nek zadnji sloves od pokojnika</i>		povezujejo s procesom umiranja	procesa poslavljanja študentk socialnega dela
F39	<i>tako zaključek nekega poglavja v življenju</i>	Zaključek	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
F40	<i>Največkrat se o smrti pogovarjamo takrat, ko nekdo umre</i>	Ko nekdo umre	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
F41	<i>Drugače nikoli</i>	Nikoli	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
F42	<i>Na primer imam izkušnjo, ko smo se doma pogovarjali, ko je nekdo umrl, če bo ležal v krsti ali žari</i>	Pogovor o pokopu pokojnika	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
F43	<i>Sama sem izrazila željo, kako naj bi moj pogreb potekal, kako želim biti pokopana in tako</i>	Izražanje želja o lastnem pogrebu	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
F44	<i>Meni o tem ni težko govoriti, mogoče zato, ker sem še dokaj mlada proti mojim staršem in starim staršem</i>	Ni se ji težko pogovarjati o smrti	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
F45	<i>Odziv mojih bližnjih je bil, da naj ne govorim takih stvari, da njih to ne zanima, saj oni ne bodo na mojem pogrebu</i>	Izognitev temam o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
F46	<i>Sem mnenja, da se je o smrti potrebno pogovarjati brez zadržkov, saj nikoli ne vemo kaj življenje prinese</i>	Študentka je mnenja, da se je o smrti potrebno pogovarjati brez zadržkov	Sprejemanje	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
F47	<i>Smrt sprejemem, kot del življenja</i>	Smrt sprejema	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
F48	<i>Poskušam jo sprejeti</i>	Smrt sprejema	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
F49	<i>Počutim se normalno, brez</i>	Normalno počutje	Dobro počutje	Počutje študentk socialnega dela v

	<i>nekih posebnih občutkov</i>			pogovorih o smrti
F50	<i>Vsak človek je drugačen in drugačne situacije dojema drugače, in prav tako je pri žalovanju</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
F51	<i>Vsak človek žaluje na svoj način</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
F52	<i>izrednega pomena se mi zdi, da gre skozi ta proces</i>	Potreben proces	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
F53	<i>Pravijo, da čas zaceli vse rane in s tem rekom se kar strinjam</i>	Potreben čas	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
F54	<i>Vsak si mora vzeti čas, da sprejme izgubo in se sooči z žalovanjem</i>	Potreben čas	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
F55	<i>Obrnila bi se na ljudi, ki so mi blizu in ki jim zaupam</i>	Bližnji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
F56	<i>torej na družino</i>	Družina	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
F57	<i>prijatelje</i>	Prijatelji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
F58	<i>Od njih bi želela prostor za pogovor</i>	Pogovor	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
F59	<i>razumevanje</i>	Razumevanje	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
F60	<i>podpora</i>	Podpora	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
F61	<i>toplino</i>	Toplina	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri

				žalovanju
F62	<i>bližino</i>	Bližina	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
F63	<i>nekoga, ki bi me poslušal</i>	Poslušanje	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
F64	<i>Pomagalo mi je predvsem to, da sem ljudem dala prostor, da povedo svojo zgodbo in svoje občutke, torej ustvarila sem nek varen prostor zanje</i>	Ustvarila je varen prostor	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
F65	<i>jih poslušala</i>	Prisluhnila človeku	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
F66	<i>slišala</i>	Prisluhnila človeku	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
F67	<i>Težavo mi je predstavljalo predvsem to, da nisem znala najti pravih besed za tolažbo</i>	Izbira besed	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
F68	<i>da sogovornika pomirim</i>	Kako pomiriti človeka	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
F69	<i>ga tako pomirjenega vodim skozi proces žalovanja</i>	Kako voditi pogovor	Potrebno novo znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
F70	<i>Sama sem se soočila s smrtjo dedka</i>	Dedek	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega

ODPRTO KODIRANJE – INTERVJU G

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
G1	<i>To razumem, kot del življenja</i>	Del življenja	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela

				smrti in umiranja
G2	<i>Vsak se pač rodi in umre, ko mu je namenjeno</i>	Zgodi se nenapovedano	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
G3	<i>Verjamem v neko usodo, da se stvari zgodijo z razlogom in takrat, ko je pač čas za to</i>	Usoda	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
G4	<i>Smrti, priznam, da me je strah</i>	Strah	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
G5	<i>Predvsem tiste nenadne smrti bližnjega ali pa neke bolezni, ki se človeku zgodi prehitro v življenju in vodi do smrti</i>	Strah smrti bližnjega	Izražanje čustev	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
G6	<i>Načeloma pa mi je smrt v neki visoki starosti čisto normalna stvar</i>	Zdi se ji nekaj normalnega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
G7	<i>V moji družini mislim, da smrt ni nek tabu</i>	Smrt ni tabu	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
G8	<i>lahko se normalno o tem pogovarjamo, če pride do takšne teme</i>	Odperti do teme smrti	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
G9	<i>Je pa morda prisotna ta mentaliteta, da če se o tem preveč govori, da se kliče smrt, oziroma, da se privablja neko negativno energijo, ki povzroči nekaj slabega</i>	Verjamejo, da bodo s pogovorom smrt priklicali	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
G10	<i>Med mojimi sovrstniki se o smrti sploh ne razmišlja toliko, oziroma vsaj tega nihče ne izpostavlja veliko</i>	Ne govorijo o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
G11	<i>Mislim, da bi se moralo sicer o tem bolj govoriti med mladimi, da to za njih ne bi bil takšen</i>	Študentka meni, da bi se morali več pogovarjati	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela



	<i>šok, ampak si vsak po mojem misli »sej so še mladi, zakaj bi s tem njih obremenjevali«</i>			
G12	<i>V družbi pa mislim, da je težava že splošen negativen odnos do starosti, ker se jo velikokrat povezuje z več negativnimi, kot pozitivnimi stvarmi</i>	Negativen odnos do starosti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
G13	<i>zaradi tega tudi smrt tabu tema</i>	Tabu tema	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
G14	<i>Umrla mi je babi</i>	Babica	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
G15	<i>Imela je raka že dve leti, bila v procesu 2. kemoterapije</i>	Rak	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
G16	<i>Utihnila sem, sedla in začela jokati</i>	Jok	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
G17	<i>Jokala sem in jokala</i>	Jok	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
G18	<i>zdelo se mi je, da mi bo zmanjkalo glasa in da mi bo razneslo glavo</i>	Kot da ji bo razneslo glavo	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
G19	<i>Vse me je bolelo</i>	Bolečina	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
G20	<i>Res sem doživela tako čustveno</i>	Čustvena bolečina	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
G21	<i>kot telesno bolečino</i>	Fizična bolečina	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
G22	<i>Pač pustila sem si,</i>	Prepustiti se	Izražanje čustev	Zaznavanje in

	<i>da doživljam, kar doživljam in zaradi tega mi je bilo kasneje lažje</i>	čustvom/občutkom		odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
G23	<i>Lažje mi je bilo, ko sem prišla do svojih staršev domov in smo nekako skupaj žalovali</i>	Bližina bližnjih	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
G24	<i>se pogovarjali o babi</i>	Pogovor o pokojniku	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
G25	<i>obujali lepe spomine na to, kar smo skupaj doživeli</i>	Spominjanje	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
G26	<i>Eden drugega smo tolažili in si stali ob strani</i>	Medsebojna tolažba	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
G27	<i>se spominjamo kako nam je bilo lepo z njo</i>	Spominjanje	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
G28	<i>pozdravljamo to, da sedaj ne trpi več</i>	Odleglo ji je, ker se je babica rešila	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
G29	<i>tisti trenutek, ko so žaro položili v grob, sem se začela res zavedati, da je ne bom več videla</i>	Zavedanje, da pokojnika ne bo več videla	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
G30	<i>V tistem trenutku sem bila res nekako obupana in se spraševala, zakaj je morala oditi</i>	Obupanost	Negativna čustva	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
G31	<i>Glede pogrebov pa se mi zdi, da je to del tradicije</i>	Tradicija	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
G32	<i>mi je zaradi tega to normalno, vedno sem bila prisotna na pogrebi, ki se izvajajo na tak način, zaradi tega drugačnih sploh ne poznam</i>	Nekaj normalnega	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
G33	<i>Pogreb s krsto se</i>	Pogreb s krsto težji	Doživljanje	Izkušnje študentk

	<i>mi edino zdi kar težek za svojce, ki žalujejo, ker čez cel pogreb pred seboj gledaš umrlega</i>			socialnega dela iz procesa poslavljanja
G34	<i>Jaz sem navajena pogrebov, ko je umrla upepeljen</i>	Navajenost na pogrebe z žaro	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
G35	<i>Večinoma se o tem pogovarjamo, ko pride do neke smrti nekoga od bližnjih ali pa prijateljev, znancev</i>	Ko nekdo umre	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
G36	<i>Rekla bi, da je pogostost odvisna predvsem od tega, kolikokrat pride do take situacije</i>	Odvisna od situacij	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
G37	<i>Sami od sebe, brez nekega povoda, po navadi ne začenjamo te teme</i>	Brez povoda ne začenjajo takšnih tem	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
G38	<i>Babica je opisovala</i>	Pogovor z babico	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
G39	<i>kako je nenadoma umrla njena znanka, ki so ji odkrili redko vrsto raka in je od popolnoma zdrave osebe, prišlo do tega, da je pol leta kasneje umrla</i>	Pogovor o pokojniku	Tema pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
G40	<i>Seveda postanem žalostna</i>	Žalost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
G41	<i>čutim obžalovanje</i>	Čuti obžalovanje	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
G42	<i>Razlagam si tako, da ima pač vsak nek svoj način žalovanja</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
G43	<i>Mislím, da je to odvisno od njegovega karakterja, kako občutljiv je glede teme smrti, verjetno tudi od njegovega okolja, kako okolica doživlja smrt in</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela

	<i>koliko se o tem govori</i>			
G44	<i>Ob prisotnosti travme, bo žalovanje verjetno bolj intenzivno in bolj dolgotrajno</i>	Ob prisotnosti travme je žalovanje bolj intenzivno in dolgotrajnejše	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
G45	<i>Veliko je faktorjev</i>	Odvisno od več dejavnikov	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
G46	<i>Večinoma se mi zdi, da takrat rabiš predvsem psihično podporo</i>	Podpora	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
G47	<i>bližnjih</i>	Bližnji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
G48	<i>Jaz se v težkih trenutkih vedno obrnem na moje domače</i>	Družina	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
G49	<i>Morda tudi na kakšno psihiatrično pomoč, če se ti zdi, da to zares vpliva na tvoje mentalno stanje in zaradi tega ne moreš normalno živeti</i>	V primeru hude oblike žalovanja, odločitev za strokovno pomoč	Strokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
G50	<i>Mislím, da, vsaj meni, pomaga predvsem pogovor</i>	Pogovor	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
G51	<i>S tem dam iz sebe svoje misli</i>	Pogovor o njenih mislih	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
G52	<i>čustva</i>	Pogovor, ki bi ji pomagal predelati čustva	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
G53	<i>občutenja v tistem trenutku in nimam več občutka, da mi nekaj leži na srcu</i>	Pogovor o počutju	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
G54	<i>Mislím, da mi je študij na Modulu s starimi pomagal</i>	Znanje pridobljeno na Modulu socialno delo s starimi	Že pridobljeno znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam

	<i>pri tem, da se lažje pogovarjam o smrti</i>			pomagala ob srečanju z umirajočim
G55	<i>Predvsem od takrat, ko smo v 3. letniku, v sklopu modula, delali raziskavo in smo intervjuvali umirajoče in njihove bližnje</i>	Izkušnja intervjuvanja umirajočega človeka	Že pridobljeno znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
G56	<i>To se mi je zdelo zelo fascinantno in od te izkušnje sem odnesla veliko znanja, kako empatija in bližina nekoga, zares pomagata v takih trenutkih</i>	Izkušnja intervjuvanja umirajočega človeka	Že pridobljeno znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim

#### ODPRTO KODIRANJE – INTERVJU H

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJMI	KATEGORIJE	TEME
H1	<i>Umiranje razumem kot neizogiben del življenja</i>	Neizogibnost	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
H2	<i>s katerim se bomo slej ali prej srečali vsi</i>	Izkušnja vsakega	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
H3	<i>Smrt razumem kot dokončno prenehanje bivanja</i>	Dokončno prenehanje bivanja	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
H4	<i>konec življenja</i>	Konec življenja	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
H5	<i>Umiranje in smrt sprejemam</i>	Sprejetje smrti	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
H6	<i>ti dve tematiki dojemam resno in spoštljivo</i>	Smrt in umiranje dojemam resno in spoštljivo	Razumevanje	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
H7	<i>poskušam sprejeti</i>	Sprejetje smrti	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
H8	<i>to nekaj neizogibnega</i>	Neizogibnost	Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem	Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
H9	<i>biti s tem v miru</i>	Sprejetje smrti	Odziv	Odzivanje študentk socialnega dela na

				smrt in umiranje
H10	<i>V lastni družini to ni tema o kateri bi pretirano govorili</i>	Ne veliko govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
H11	<i>Odnos do smrti je normalen</i>	Normalen odnos do smrti	Sprejemanje smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
H12	<i>temu ne namenimo preveč časa oz. pogovora</i>	Ne veliko govorijo o smrti	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
H13	<i>Nekako tako dojemam tudi odnose med sovrstniki</i>	O smrti se redko pogovarjajo	Pogovor o smrti	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
H14	<i>in družbi nasploh</i>	Ne zasledi tem o smrti	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
H15	<i>Vsi se zavedamo kaj to je, vendar se o tem ne govori dovolj</i>	Študentka meni, da bi se morali več pogovarjati	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
H16	<i>v večini zdi, da je to nekaj, kar je od nas še zelo oddaljeno in se s tem ne rabimo obremenjevati, čeprav temu ni tako</i>	Mišljenje ljudi, da se nam ni potrebno obremenjevati s smrtjo	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
H17	<i>V okviru raziskave sem intervjuvala dva umirajoča posameznika</i>	V sklopu modula intervjuvala umirajočo osebo	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H18	<i>Ne glede na njuna ozadja, sta oba smrt sprejemala brez strahu in z mirnim razmišljanjem</i>	Vedeli, da se bliža smrt	Pričakovanje smrti	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H19	<i>Meni pa je bilo precej težko, saj je bil to moj prvi stik z umirajočim</i>	Bilo ji je zelo hudo	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H20	<i>Bolečino sem zaznavala skozi žalost</i>	Žalost	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
H21	<i>obžalovanje</i>	Obžalovanje	Izražanje čustev	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo

H22	<i>najbolj hudo mi je bilo zavedanje, da ju kmalu več ne bo</i>	Bolečina ob zavedanju, da osebe ni več	Občutki	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
H23	<i>meni bilo to težko sprejeti</i>	Težko sprejeti smrt	Odziv	Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
H24	<i>Pri žalovanju sem se opirala predvsem na misli</i>	Premišljevanje	Tišina	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
H25	<i>to del življenja, ki ga moramo sprejeti</i>	Zavedanje, da je to del življenja	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
H26	<i>Pomagal pa mi je tudi pogovor</i>	Pogovor	Predelovanje izgube	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
H27	<i>bližina meni pomembnih oseb</i>	Bližina bližnjih	Opora	Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
H28	<i>Proces poslavljanja od pokojnika sem doživela, ko sem se v bolnici poslovila od dedka</i>	Dedek	Umirajoči	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H29	<i>zelo bolan</i>	Slabše zdravje	Zdravstveno stanje umirajočega	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H30	<i>Bilo mi je zelo težko</i>	Bilo ji je zelo hudo	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H31	<i>premagala so me čustva</i>	Premagala so jo čustva	Odziv	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H32	<i>Ta proces sem doživela kot zelo stresno</i>	Stresno	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H33	<i>bolečo izkušnjo</i>	Boleča izkušnja	Doživljanje	Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
H34	<i>Drugače pa pogrebe doživljam kot tradicijo</i>	Tradicija	Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela

H35	<i>Zdi se mi spoštljivo, da se kot slovo od pokojnega skupaj zberemo in poslovimo</i>	Podpira pogrebe	Sprejemanje	Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
H36	<i>Z družino smo se pogovarjali o smrti ob situacijah, ko je umrl nekdo, ki ga poznamo</i>	Ko nekdo umre	Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
H37	<i>S prijatelji se o smrti ne pogovarjamo</i>	Nikoli	Pogostost pogovora	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
H38	<i>V primeru s prijatelji sem temo odprla jaz</i>	Pogovor s prijatelji	Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti	Pogovor študentk socialnega dela o smrti
H39	<i>Pogosto se zgodi, da poskušajo ljudje s humorjem prikriti resne teme</i>	Skušali s humorjem prikriti resnost teme	Smrt kot tabu	Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
H40	<i>Tako, da se mi je velikokrat zdelo, da sem v teh pogovorih in razmišljanjih sama, saj drugi temu niso namenjali takšne pomembnosti in globine, kot sem jo jaz</i>	Osamljenost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
H41	<i>Zato se počutim osamljeno</i>	Osamljenost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
H42	<i>mi je neprijetno</i>	Neprijetnost	Negativni občutki	Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti
H43	<i>Menim, da je proces žalovanja zelo pomemben del sprejemanja smrti</i>	Ključnega pomena za sprejetje smrti	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
H44	<i>Vsi bi si morali dovoliti, da žalujemo kakor dolgo potrebujemo in da bi ob tem prejeli potrebno podporo</i>	Prav, da se prepustiš	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
H45	<i>Je pa od vsakega posameznika odvisno, kako bo žaloval</i>	Vsak žaluje na svoj način	Razumevanje	Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela
H46	<i>Prva pomoč na katero bi se obrnila, bi bila družina</i>	Družina	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju



H47	<i>prijatelji</i>	Prijatelji	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
H48	<i>partner</i>	Partner	Nestrokovna pomoč	Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju
H49	<i>Pomoč, ki bi jo potrebovala je pogovor</i>	Pogovor	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
H50	<i>komunikacija</i>	Komunikacija	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
H51	<i>sprejetost</i>	Občutek sprejetost	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
H52	<i>varen prostor</i>	Varen prostor	Oblike pomoči	Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju
H53	<i>Vsekakor mi je pomagala velika večina predmetov, ki sem jih obiskovala v sklopu Modula s starimi ljudmi</i>	Znanje pridobljeno na Modulu socialno delo s starimi	Že pridobljeno znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
H54	<i>Potrebno je veliko empatije</i>	Empatija	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
H55	<i>razumevanja</i>	Razumevanje	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
H56	<i>vendar se moramo še vedno zavedati, da moremo kot socialni delavci biti sposobni stopit korak nazaj in stvari videt iz širše perspektive</i>	Gledati na situacijo iz širše perspektive	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
H57	<i>Paziti je potrebno,</i>	Paziti na čustveno	Laično znanje	Potrebna znanja, ki

	<i>koliko se čustveno vpletemo v uporabnikovo situacijo</i>	vpletenost		so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim
H58	<i>vendar mu vseeno nuditi podporo, ki jo potrebuje</i>	Nuditi oporo	Laično znanje	Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim

#### 9.4. Priloga 4: Osno kodiranje

##### OSNO KODIRANJE

1. Doživljanje študentk socialnega dela smrti in umiranja
  - a) Razumevanje
    - Zdi se ji nekaj normalnega (A1, B9, C7, G6)
    - Izkušnja vsakega (A2, A4, E3, E8, H2)
    - Smrt kot nekaj negativnega (B11)
    - Smrt kot nekaj pozitivnega (C3, C8)
    - Tragična smrt kot nekaj negativnega (C6)
    - Zadnja točka v življenju (C9)
    - Zgodí se lahko kadarkoli (D1)
    - Zgodí se nenapovedano (D2, G2)
    - Življenjski cikel, ki ga radi pozabljamo (D3)
    - Vera v življenje po smrti (D4)
    - Življenjsko pomembno (E1)
    - Tabuizirano (E2)
    - Negativen prizvok (E4)
    - Izogibanje (E5)
    - Zdi se ji dobro o tem govoriti (E9)
    - Del življenja (F1, G1)
    - Konec življenja (H4)
    - Boleča izkušnja (F2)
    - Potrebno sprejeti (F3)
    - Dokončno prenehanje bivanja (H3)
    - Smrt in umiranje dojema resno in spoštljivo (H6)
  - b) Negativna čustva
    - Strah (A3, A9)
      - Strah pred minljivostjo (A7)
      - Strah pred lastno smrtjo (A8, A70, C10)
    - Stiska (A5, A6)
    - Doživlja kot težek proces (A10)
    - Žalost (A18)
    - Groza (B10)
  - c) Pojmi, ki jih povezujejo s smrtjo in umiranjem
    - Žalost (A11)
    - Žalovanje (A12)
    - Teža v srcu (A13)
    - Čakanje (B1, B4)
    - Starost (B2)
    - Bolezen (B3)
    - Spominjanje (B5)
    - Mir (B6, B8, C5)
    - Tišina (B7)
    - Dolg proces (C1)
    - Poslavljanje (C2)
    - Slovo (C3)
    - Dokončnost (E6)
    - Neizogibnost (E7, H1, H8)
    - Usoda (G3)
2. Odzivanje študentk socialnega dela na smrt in umiranje
  - c) Izražanje čustev

- Prepusti se čustvom (A14, A15, A16, F6, F7)
  - Jok (B13, E11)
  - Čustva zadrži zase (B15, B16, C11, C12, F4, F5, F8)
  - Žalost (D8)
  - Strah (E12, G4)
    - Strah smrti bližnjega (G5)
- d) Odziv
- Jo je presenetilo (B12)
  - Sprejetje smrti (B14, C13, H5, H8, H10)
  - Šok (D5)
  - Ji je hudo (D6)
  - Se jo dotakne (D7)
  - Spominjanje pokojnika (D9)
  - Jo zmrazi (E10)
  - Izogibanje (E13)
3. Odnos do umiranja in smrti v družinah študentk socialnega dela
- a) Pogovor o smrti
- Govorijo o smrti (A19, B19, C18, D11)
  - Pogovor o svetlih straneh in humor (A21)
  - Pogovor o pokojnih (B21)
  - Redkobesednost o smrti sorodnika (A22)
  - Ni spodbujanja k pogovoru (A24)
  - Zadržanost moških glede smrti (B17, C17)
  - Ne veliko govorijo o smrti (H10, H12)
- b) Smrt kot tabu
- O smrti svojca se ne pogovarjajo (A20)
  - O smrti se ne pogovarjajo (B20, E14)
  - Sami soočijo s smrtjo (C16)
  - Odnos do umiranja in smrti tabuiziran (E16, F10)
  - Izognitev temam o smrti (E17, F45)
  - Verjamejo, da bodo s pogovorom smrt priklicali (E15, E19, F12, F14)
  - Vraževernost (F13)
- c) Sprejemanje smrti
- Smrt ni tabu (A23, G7)
  - Odprti do teme smrti (D10, G8)
  - Normalen odnos do smrti (H11)
- d) Izražanje čustev
- Izražanje žalosti (B18)
  - Občutke zadržijo zase (C14)
  - Potlačitev čustev (C15)
  - Strah (E18)
4. Odnos do umiranja in smrti med sovrstniki študentk socialnega dela
- a) Pogovor o smrti
- S sovrstniki govorijo o smrti (A25, E21, E22)
  - Pogovor o doživljanju smrti (A26)
  - O smrti se redko pogovarjajo (D12, D13, H13)
  - Študentka meni, da bi se morali več pogovarjati (G11)
- b) Smrt kot tabu
- Ne govorijo o tem, kdo je umrl (A27, A28)
  - Ne govorijo o smrti (B22, B23, C20, G10)
  - Se ji zdi tema smrti kot tabu (C19)
  - Ne razglabljujejo (C21)

- Prisotni zadržki (D14)
  - Strah (D15)
  - Skušali s humorjem prikriti resnost teme (H39)
- c) Sprejemanje smrti
- Ni strahu pred temo smrti (A29)
  - Ni tabu tema (E20, F11)
5. Odnos do umiranja in smrti v družbi po mnenju študentk socialnega dela
- a) Sprejemanje smrti
- Tema smrti v družbi ni tabu (A30, A31)
- b) Smrt kot tabu
- Družba ni odprta za teme o smrti (B24, D16, E23)
  - Ne zasledi tem o smrti (B25, C22, H14)
  - Strah pred temo smrti (C23, D17)
  - Strah pred lastno smrtjo (C24)
  - Izogibanje pogovoru o smrti (C25, E25)
  - Tabu tema (E24, F9, G13)
  - Negativen odnos do starosti (G12)
  - Študentka meni, da bi se morali več pogovarjati (H15)
  - Mišljenje ljudi, da se nam ni potrebno obremenjevati s smrtjo (H16)
6. Izkušnje študentk socialnega dela z umirajočim oz. s smrtjo bližnjega
- a) Umirajoči
- Dedek (A91, F70, H28)
  - Babica (C81, G14)
  - Prababica (B72)
  - Oče (D72)
  - V sklopu modula intervjuvala umirajočo osebo (E88, H17)
- b) Zdravstveno stanje umirajočega
- Slabše zdravje (A32, H29)
  - Poslabšanje zdravstvenega stanja (A33, B26, F29)
  - Demenca in Parkinsonova bolezen (C26)
  - Oče ima raka in diabetes (D18)
  - Človek tik pred smrtjo (E26)
  - Rak (G15)
- c) Pričakovanje smrti
- Pripravljenost (A34)
  - Kot, da bi vedel, da bo umrl (A37)
  - Vedeli, da se bliža smrt (B27, F15, F33, H18)
- d) Spomin
- Spomin na pokojnika v krsti (A35)
  - Ne želi obujati spominov (A36)
- e) Doživljanje
- Bil ji je zelo hudo (C28, F28, H19, H30)
  - Svet se ji je porušil (D19)
  - Si ni predstavljala, da se ji to lahko zgodi (D20)
  - Zelo težko obdobje (D21)
  - Neprijetnost (E28)
  - Nelagodje (E29)
  - Naporno (E33)
  - Stresno (E34, H32)
  - Žalost (F16, F30)
  - Tesnoba (F31)
  - Občutek nemoči (F32, F34)

- Boleča izkušnja (H33)
- f) Umiranje
- Umiranje na domu (C27, D24)
- g) Odziv
- Razumevanje in podpora okolice (D22, D23)
  - Nevednost, kako se obnašati (E27)
  - Skrivanje čustev (E30, E31)
  - Jok (E32, G16)
  - Kot otrok sprejme brez pretirane žalosti (F17)
  - Premagala so jo čustva (H31)
7. Zaznavanje in odziv na bolečino ob srečanju z umirajočim ali s smrtjo
- a) Izražanje čustev
- Jok (A38, A40, A41, G17)
  - Prepustiti se čustvom/občutkom (A42, A45, G22)
  - Žalost (B34, E40, F21, H20)
- b) Občutki
- Teža v sebi (A43)
  - Želja po stiku z bližnjimi (B29, B32)
  - Želja po miru (B31)
  - Ni razmišljala o svojih občutkih (B30)
  - Pomirjenost (B33, B35, C31)
  - Zelo hudo (D25)
  - Kot da bi zmanjkalo del nje (D26)
  - Zdelo, da sanja (D27)
  - Bolečina (E35, G19)
    - Čustvena (G20)
    - Fizična (G21)
    - Ob zavedanju, da osebe ni več (H22)
  - Nevzdržnost (E36)
  - Neprijetnost (E37)
  - Zmedenost (E38)
  - Tesnoba (F20)
  - Kot da ji bo razneslo glavo (G18)
  - Obžalovanje (H21)
- c) Odziv
- Čakanje na pogreb (39)
  - Škripanje postelje v prazni sobi (A44)
  - Ni mogla verjeti (B28, D28)
  - Bila je vesela, ker so se razbremenili (C29)
  - Odleglo ji je, ker se je babica rešila (C30, G28)
  - Pripravljenost na smrt (C32)
  - Nevednost, kako se odzvati (E39)
  - Bolečino je zadržala zase (F18)
  - Sama se je spopadla z bolečino (F19)
  - Težko sprejeti smrt (H23)
8. Načini soočanja z žalovanjem študentk socialnega dela
- a) Predelovanje izgube
- Pogovor (C35, H26)
    - z bližnjimi o počutju (A17)
    - o smrti (B39)
    - o bolečini (F22)

- o pokojniku (G24)
  - Spominjanje (B38, C36, D34, F25, F26, F27, G25, G27)
  - Čas (C34, C40)
  - Pisanje dnevnika o čustvih in občutkih (D29)
  - Prižiganje svečk (D33)
  - Obiskovanje groba (D32)
  - Jok (F23)
  - Medsebojna tolažba (G26)
  - Opora na lastne misli (H24)
  - Zavedanje, da je to del življenja (H25)
  - Preusmeritev pozornosti
    - Nabava psa (D31)
- b) Opora
- Bližina
    - partnerja (A46, A52)
    - človeka (B41)
    - bližnjih (C38, G23, H27)
  - Opora bližnjih (A47)
  - Objem (A48, C37)
  - Skupen jok (A49)
  - Nekdo, ki posluša (B40)
  - Trdnost bližnjih (C33)
  - Podpora (C39)
  - Druženje (D30)
- c) Tišina
- Ni pogovora o pokojniku (A50, A52)
  - Čas s samim seboj (B36, F24)
  - Premišljevanje (H24)
  - Mir (B37)
9. Razumevanje procesa poslavljanja študentk socialnega dela
- a) Pojmi, ki jih povezujejo s procesom umiranja
- Obred (A53, C47)
  - Zadnje slovo (B43, F38)
  - Zadnja priložnost za poslovitev (B46)
  - Zaključek (B47, F39)
  - Tradicija (C48, E48, F36, G31, H34)
  - Navada (D43)
- b) Sprejemanje
- Nekaj normalnega (A54, B45, D42, G32)
  - Nekaj pozitivnega (B44)
  - Nekaj logičnega (E46)
  - Nekaj običajnega (E47, F35, F37)
  - Podpira pogrebe (E49, H35)
10. Izkušnje študentk socialnega dela iz procesa poslavljanja
- a) Doživljanje
- Lepo videti zbrane ljudi (A55, D36)
  - Kljub žalosti je bilo lepo (A56)
  - Čutila oporo (A58)
  - Sama našla mir (B42)
  - Vzdušje jo zlomi (C42)
  - Naporno (D40)
  - Všeč ji je, da se pogrebe lahko priredi po lastnih željah (D41)

- Kot majhni punčki ji ni bilo hudo (E41)
  - Nerazumevanje (E42, E43)
  - Zavedanje, da pokojnika ne bo več videla (G29)
  - Pogreb s krsto težji (G33)
  - Navajenost na pogrebe z žaro (G34)
- b) Negativna čustva
- Žalost (A57, D37)
  - Neprijetnost (D35)
  - Obupanost (G30)
- c) Odziv
- Jok (C41, C44, E44)
  - Ganjenost (C43, C45)
  - Stres (C46, D39)
  - Panika (D38)

11. Pogovor študentk socialnega dela o smrti

- a) Priložnosti, ob katerih nanese tema pogovora na smrt
- Ko nekdo umre (A59, A61, E51, F40, G35, H36)
  - Ko nekdo sanja o smrti (A62)
  - Gledanje fotografij (B49)
  - Rojstni dnevi (B48, C49)
  - Naključni trenutki (C51, D44)
- b) Pogostost pogovora
- Ni pogosta tema (A60, A66, C53, D45)
  - Nikoli (B50, F41, H37)
  - Redko (E50, E52)
  - Pogosteje se pogovarja o smrti s starejšimi (E53)
  - Odvisna od situacij (G36)
  - Brez povoda ne začenjajo takšnih tem (G37)
- c) Opis situacije, ko pogovor nanese na temo smrti
- Sanje o smrti (A63)
  - Rojstni dan (B51)
  - Obujanje spominov (B52, C50, D52)
  - Gospa jo spominja na pokojno babico (C54)
  - Pogovor z babico (D46, D50, E56, G38)
  - Pogovor s prijatelji (H38)
  - Pogovor o pokopu pokojnika (F42)
- d) Tema pogovora
- Govorili o doživljanju smrti (A64, D48, E54)
  - Ne govor o smrti, le spomini (B53)
  - Pogovor o pokojniku (C55, D47, D51, G39)
  - Življenje po smrti (D49)
  - Govorili o soočanju s smrtjo (E55)
  - Izražanje želja o lastnem pogrebu (F43)
- e) Sprejemanje
- Odprtost družine za teme o smrti (A65)
  - Se ne izogibajo temam o smrti (C52)
  - Študentka je mnenja, da se je o smrti potrebno pogovarjati brez zadržkov (F46)

12. Počutje študentk socialnega dela v pogovorih o smrti

- a) Dobro počutje
- V redu (A67, C56)
  - Všeč slišati poglede drugih (A68)
  - Ni slabega počutja (B54)



- Se rada spominja (C57)
- Sproščenost (C61)
- Se trudi normalizirati temo smrti (D55)
- Pogovor o smrti ji je zanimiv (E58)
- Pogovor o smrti ji je poučen (E59)
- Se rada pogovarja (E60)
- Prijetnost (E64)
- Varnost (E65)
- Ni se ji težko pogovarjati o smrti (F44)
- Smrt sprejema (F47, F48)
- Normalno počutje (F49)

b) Negativni občutki

- Neprijetnost (A69, D53, H42)
- Napetost (A71)
- Nelagodje (A72, C60, C62, E62)
- Žalost (B55, C59, D57, G40)
- Strah (B56)
- Jok (C58)
- Intenzivni občutki (D54)
- Tesnoba (D56, D58)
- Zaprtost (E61)
- Groza (E66)
- Srhljivo (E67)
- Čuti obžalovanje (G41)
- Osamljenost (H40, H41)

c) Počutje

- Odvisno od sogovornika (E63)

13. Razumevanje žalovanja študentk socialnega dela

a) Razumevanje

- Normalen proces (A73, C67, D59, D60)
- Prav, da se prepustiš (A75, E73, H44)
- Potreben proces (B57, C64, C66, E68, F52)
- Potreben čas (F53, F54)
- Neizogiben proces (B61)
- Ni časovnega okvirja (B63, D61)
- Vsak žaluje na svoj način (A74, A76, B58, B59, B60, B62, C65, C68, D62, E72, F50, F51, G42, G43, H45)
- Značilna jok in žalost (E69)
- Ključnega pomena za sprejetje smrti (E70, E71, H43)
- Ob prisotnosti travme je žalovanje bolj intenzivno in dolgotrajnejše (G44)
- Odvisno od več dejavnikov (G45)

14. Kam bi se študentke socialnega dela obrnile po pomoč pri žalovanju

a) Nestrokovna pomoč

- Bližnji (A77, A78, B63, E74, F55, G47)
- Prijatelji (B64, C71, D65, F57, H47)
- Družina (C69, D66, F56, G48, H46)
- Mama (C70)
- Nekdo, ki se ga smrt ne dotika (C72)
- Partner (H48)

b) Strokovna pomoč

- V primeru hude oblike žalovanja, odločitev za strokovno pomoč (A85, G49)
- Nepoznavanje služb za pomoč (A86)

- Fakulteta za socialno delo (D63)
- Psihosocialna pomoč (D64)
- Strokovni delavec (E76)

15. Pomoč, ki bi si jo želele prejeti študentke socialnega dela pri žalovanju

a) Oblike pomoči

- Bližina (A79, B66, B68, F62)
- Poslušanje (A80, B65, B67, C73, F63)
- Objem (A81)
- Razumevanje (A82, A84, F59)
- Pogovor (A83, D70, F58, G50, H49)
  - Pogovor z nekom s podobno izkušnjo (D68)
  - Pogovor o počutju (E77, G53)
  - Pogovor o njenih mislih (E78, G51)
  - Pogovor o trenutnem stanju (E79)
  - Pogovor, ki bi ji pomagal predelati čustva (E80, G52)
  - Pogovor, ki bi ji pomagal predelati smrt (E81)
- Opora (B69, E75)
- Da jo spravi v boljšo voljo (C74)
- Nasvet (D67)
- Slišati, da je to nekaj normalnega (D69)
- Podpora (F60, G46)
- Toplina (F61)
- Komunikacija (H50)
- Občutek sprejetosti (H51)
- Varen prostor (H52)

16. Potrebna znanja, ki so/bi študentkam pomagala ob srečanju z umirajočim

a) Laično znanje

- Brez strokovnega znanja (A87, A89, E82, E87)
- Sledi občutkom (A88)
- Osebna izkušnja (D71)
- Ustvarila je varen prostor (F64)
- Prisluhnila človeku (F65, F66)
- Empatija (H54)
- Razumevanje (H55)
- Nuditi oporo (H58)

b) Že pridobljeno znanje

- Znanje pridobljeno na Modulu socialno delo s starimi (G54, H52)
- Izkušnja intervjuvanja umirajočega človeka (G55, G56)
- Gledati na situacijo iz širše perspektive (H56)
- Paziti na čustveno vpletenost (H57)

c) Potrebno novo znanje

- Kako voditi pogovor (B70, B71, F69)
- Strokovno znanje (A90)
- Kako pomiriti človeka (C76, C80, F68)
- Kako pristopiti do umirajočega (C75, E84)
- Kako ga pripraviti na smrt (C77)
- Kako komunicirati (C78)
  - Izbira besed (E83, F67)
  - Obrazna mimika (E85)
  - Ton glasu (E86)
- Smernice za pogovor (C79)